

37(477) (091) (075.8)

193

О. О. Любар, Д. Т. Федоренко.

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ І ОСВІТИ В УКРАЇНІ.

Частина перша: Дохристиянський період

601498

Затверджене Міністерством освіти України, як навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів.

Київ — 1993

Навчальний посібник «Історія педагогічної думки і освіти в Україні (Частина перша: Дохристиянський період)» в історії вітчизняної і світової педагогіки вперше досліджує розвиток можливого змісту і форм виховання і освіти народів, що населяли землі України, праукраїнців від найдавніших часів до прийняття християнства в Київській Україні—Русі 988 року.

Це період найменш розроблений і досліджений, хоча насичений важливими подіями, які зумовили постановку оригінального суспільного та родинного виховання наших давніх прашурів.

Посібник розрахований на студентів університетів, педагогічних інститутів, слухачів інститутів підвищення кваліфікації учителів, учнів та викладачів педагогічних училищ при вивченні вітчизняної історії школи і педагогіки.

Друкується вперше.

Передне слово

Таких посібників для підготовки учителів загальноосвітньої національної школи незалежної і суверенної України ще не створювалось. В різні часи і епохи існування школи, освіти і педагогічної думки діяли посібники з історії педагогіки, яка як наука розглядала розвиток виховання, школи і педагогічних теорій від найдавніших часів до наших днів в багатьох країнах світу, крім України.

Конструктивно такі посібники нагадували компілятивне поєднання історії зарубіжної школи і педагогіки, школи і педагогіки Росії та розділи про так звану, марксистсько-ленінську педагогіку, школу і педагогіку в колишньому Радянському Союзі та под.¹

Багато в чому аналогічним до розробки курсу історії педагогіки, школи і освіти був підхід і в інших слов'янських країнах. Прикладом тому може слугувати посібник з історії педагогіки відомого болгарського вченого Найдена Чакирова, основну працю якого умовно можна назвати своєрідним атласом чи енциклопедією історії світової педагогіки, звичайно, без України².

Не можна твердити, що до історії школи, освіти і педагогіки України досі не зверталися дослідники. Відомі свого часу праці С. Сірополко про історію вітчизняної освіти³), С. Чавдарова про педагогічні ідеї Т. Г. Шевченка⁴, Б. Мітюрлова про педагогічну

¹) Історія педагогіки (За редак. М. С. Гриценка) — К., 1973;

Константинов Н. А., Мединский Е. Н., Шабалева М. Ф. Історія педагогіки. — М., 1982.

²) Чакъров Н. Істория на педагогиката: Първа част. — София: СУ «К. Охридски», 1982.

³) Сірополко. С. Історія освіти на Україні. — Львів, 1937.

⁴) Чавдаров С. Педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка. — К., 1953.

думку в Україні XVI—XVII століть¹⁾ та більш новітні в часі видання²⁾).

Деякі сторінки історії педагогічної думки, школи і освіти України наявні в начальному посібнику, що за редакцією М. С. Гриценка³⁾.

Значний доробок історико-педагогічної літератури залишив період радянського будівництва в Україні. Це збірки документів і матеріалів про школу, освіту і виховання, хрестоматійні посібники, нариси та зібрання праць відомих педагогів того періоду⁴⁾.

Однак всі попередні публікації об'єктивно виконали свою функцію, до того ж мають суттєві недоліки. Найголовніші з них такі:

— В кожній праці відсутні навіть згадки про духовність, освітній рівень і розвиток виховних ідей праукраїнців дохристиянського періоду*;

— Переважна більшість праць створювалася під пресом політики русифікації народної освіти і школи України, імперських ідей чужих країн і їх місцевих вірнопідданих добровільних прилужників;

— Обмеженість концептуальної позиції авторів, що спираються на антинаукову теорію появи українського народу в

¹⁾ Митуров Б. Н. Развитие педагогической мысли на Украине в XVI—VII вв. — К., 1968.

²⁾ Антология педагогической мысли Украинской ССР (Сост. Н. П. Калениченко. — М.: Педагогика, 1988; Развитие народной освіти і педагогічної думки на Україні (X—поч. XX ст.): Нариси /відпов. редак. М. Д. Ярмаченко. — К., 1991.

³⁾ Див.: Історія педагогіки (За редак. М. С. Гриценка). — К., 1973. С. 144—148, 179—187, 246—260.

⁴⁾ Основні з них: Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР (1917—1967 р.р.) — К., 1967; Здобутки народної освіти Української РСР /Упоряд. М. І. Ковбасюк. — К., 1976, 1976; Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР у десятих п'ятиріччі. — К., 1981; Основні матеріали про школу: Довідник директора школи. — К., 1966; Основні документи про школу. — К., 1973; Хрестоматія з історії марксистсько-ленінської педагогіки — За редак. О. Г. Дзевєрина. — К., 1958; Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки /За редак. С. А. Литвинова. — К., 1959; Гончаров Н. К. Очерки по истории советской педагогика. — К., 1970; Гриценка М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917—1966 р.р.) — К., 1966; Історія дошкільної педагогіки: Хрестоматія. — К., 1990 та ін.

⁵⁾ Під поняттям праукраїнців слід розуміти давнє населення величезної території між Тісою і Дінцем, що ще не стало українською людністю, але вже здобуло певні її риси і ознаки: мову, духовну культуру, особливості виховання, побутових традицій і звичаїв. Слід розрізняти давніх праукраїнців, які мешкали в період палеоліту; праукраїнців, що сформувалися в умовах неоліту і першоукраїнців, які виникли в епоху кінця бронзи і початку ери заліза.

XIV—XVII століттях, не визнають права великого, давнього європейського народу на самостійний розвиток, власне державотворення, національну школу, освіту і педагогіку України.

То ж об'єктивно ці причини привели до появи в Радянській Україні (1917—1991) репресивної педагогіки тоталітарного режиму, що й привело національну школу, освіту, історію педагогіки і взагалі культуру у тупиковий безвихідь.

Створення і розбудова незалежної України сприяє, активізації процесу відновлення національної школи, освіти, педагогічної науки і її історії, як теорії і практики виховання, навчання, формування учнівської молоді незалежної держави.

А це значить, що визріла потреба не оновлювати старі курси педагогіки і історії педагогіки, що уже відійшли у небуття разом із штучним монстром Союзом Радянських Соціалістичних Республік, не переписувати історію вкотре, а створити якісно новий оригінальний курс історії педагогіки, який би об'єктивно, підкорюючись лише Законам науки і відкидаючи будь-які ідеологічні нашарування та утиски, дослідив би формування, розвиток національної системи виховання і освіти від найдавніших часів Праукраїни до сьогодення.

Задуманий посібник з історії педагогічної думки і освіти в Україні має складатися з чотирьох частин. Перша з них охоплює лише дохристиянський період історії виховання, формування, розвитку і навчання молоді праукраїнців.

Будемо пам'ятати, що вперше здійснено спробу дохристиянський період історії розвитку культури, духовності, освіти, виховання і формування юних праукраїнців розглянути на фоні розвитку давніх праукраїнських цивілізацій, що були ровесниками давньоєгипетських, давньокитайських, давньоіндійських і шумерських цивілізацій, адже доведено, що мова праукраїнців є рідною сестрою давньоіндійської, нині мертвої мови, санскриту.

Про цей багатющий прошарок праукраїнської культури ще ніколи в науці, у тому числі і країн слов'янського світу, не йшлося.

Досліджуючи цю проблему, варто виходити з тверджень дослідників української історії Дорошенка Д. І., Знойка О. П., Кримського А. Ю., Лончини В. І., Міллера М. О., Полонської-Василенко Н. Д., Суслопарова М. З., Щербаківського В. М. та багатьох інших про те, що український народ є автохтоном на своїй землі. Його становлення і розвиток здійснювалися на протязі багатьох тисячоліть на землі, що протяглася «приблизно від середньої Вісли по горішній Дінець і обіймала Холмщину, Галичину, Волинь, Полісся, Київщину. За південну градицю суцільно заселеної території можна прийняти лінію: Коломня, Вінниця,

Черкаси, Суми. Це була лісова і лісово-лугова смуга. На південь від цієї лінії, у степову смугу людність уклинювалася тільки островами, в деяких місцях доходила аж до моря»¹. Українська людність, залишаючись тубільною і попадаючи під вплив багатьох інших прийдешніх племен, творчо сприйняла привнесenu культуру і творила свою власну, не розчинившись серед чужинців.

Становлення і розвиток виховання наших предків подається на обширних матеріалах історії, археології, етнографії тощо.

У ході створення посібника правомірно використано уже сталі методи дослідження історико-педагогічних проблем: аналіз і синтез археологічних здобутків, архівних і музейних документів, першопублікацій (систематизація, вивчення, узагальнення) та інші.

Тому основними джерелами першої частини курсу історії педагогічної думки і освіти України (Дохристиянський період) є матеріали археологічних розкопок на землях України, публікації в пресі та предмети (експонати) археологічних, історичних, краєзнавчих державних і народних музеїв, твори зарубіжних авторів слов'янських країн, які українською мовою ще не видавалися, окремі статті вітчизняних авторів, що до історико-педагогічних досліджень теж залучаються вперше.

Посібник з історії педагогічної думки і освіти в Україні (Частина перша: Дохристиянський період) покликаний реалізувати таку мету:

— теоретично обґрунтувати історичний шлях розвитку виховання, освіти і підготовки підростаючого покоління давніх праукраїнців до життя;

— простежити закономірності розвитку навчально-виховної діяльності праукраїнців в умовах появи двох видів письма епохи трипільської культури;

— проаналізувати виховне, формуюче, історичне та пізнавальне значення освіти, культури, навчання і виховання періоду першого українського письма до прийняття християнства в Київській Україні-Русі 988 року.

Саме тому «Історія педагогічної думки і освіти України (Частина перша: Дохристиянський період)», враховуючи історико-педагогічні принципи дослідження, вирішує такі конкретні три завдання:

— дати систематизований посібник з проблем історії виховання, освіти і педагогічних теорій наших пращурів дохристиянської доби;

¹) Крип'якович І. П. Історія України. — Львів: Світ. 1992. — С. 26.

— засобами фактичного матеріалу, що вперше введено до курсу історії педагогічної думки і освіти в Україні, сформувати уявлення про цілісну систему виховання, розвиток і освіту дітей праукраїнців, стан розвитку родинної педагогіки;

— виховати у майбутніх вчителів стійке почуття гордості бути спадкоємцем великого і давнього народу, що з прадавніх часів має свою оригінальну культуру, писемність, освіту, виховання, педагогічну науку певного рівня розвитку і реалізації та виконати бажання постійно досліджувати нові історичні джерела і шукати шляхи їх ретрансляції в процесі формування нової людини незалежної і суверенної України.

Автори висловлюють щире подяку співробітникам численних археологічних, історичних та народних музеїв, архівів України за безцінну безкорисливу допомогу у зібранні і систематизації фактичного матеріалу.

РОЗДІЛ I. ДУХОВНА КУЛЬТУРА, ПОБУТ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДАВНІХ ПРАУКРАЇНЦІВ

1.1. Навчання і виховання дітей населення України епохи палеоліту.

Землі сучасної України завжди заселялися людьми. І недарма вона зветься благословенною, бо Доля і Час на цих землях обсягли формування прадавніх українців, а з плином часу — українського народу, який уже кілька тисячоліть творить свою унікальну історію, національну педагогічну думку, школу, освіту і культуру. Саме так свідчать відкриття неупереджених вчених, чий науковий переконання позбавлені запрограмованості великодержавним шовінізмом, утисків політики русифікації та визиску тоталітарної держави.

Варто відзначити, що близько 20 років відбувається вивчення стоянки первісної людини, що поблизу селища Королеве на Закарпатті. Унікальний об'єкт Королевська пам'ятка має 16 культурних шарів матеріальної культури — знаряддя праці найдавніших людей кроманьйонців, неандертальців, пітекантропів (понад сто тисяч експонатів!).

Королевська стоянка препіднесла вченим архаїчні знаряддя праці (рубила, чопери, великі примітивні відщепи та ін.), яким щонайменше мільйон років!).

¹⁾ Кухарчук Ю. Знахідкам — мільйон років // Наука і суспільство, 1991. — № 11. — С. 79—81.

Це відкриття українських археологів, що згодом визнане і високо оцінене провідними вченими палеолітознавцями¹⁾ європейських країн, змушує переглянути питання про терміни і шляхи заселення України та Східної Європи, початок яких переноситься в часі на мільйон років у глибину історії (палеоліт, неоліт, епоха бронзи, епоха заліза, II тисячоліття нової ери).

Нині достоменно відомо, що історія людини на Землі розпочалась близько трьох мільйонів років тому. На жаль, простежити, реконструювати людські взаємини тих таких далеких років без документальних письмових свідчень практично неможливо.

Залишається унікальна можливість — скористатися матеріальними свідченнями, що залишило прадавнє населення сучасної України, на території якої уже сьогодні віднайдено і досліджено близько 60 пам'яток ранньопалеолітичного часу, майже стільки ж пам'яток середнього палеоліту (мустьєрської культури) та пізнього палеоліту.

Населення стійбищ ранньопалеолітичного періоду²⁾ вело бродячий спосіб життя, часто переходячи з місця на місце у пошуках рослинної їжі і ведучи випадкове полювання на невеликих тварин. Знайдені на місцях стійбищ первісних людей на території України знаряддя праці зветься архаїчними, або первісними: грубо загострені камені (ручні рубила).

Жили первісні люди групами по кілька десятків чоловік кожна (разом з дітьми), що становило самостійну первісну дородову общину.

«Первісна дородова община раннього палеоліту за своїм характером була ще дуже близькою до стада тварин, наприклад, людиноподібних мавп. В той же час вона істотно відрізнялась від стада тварин тим, що її члени у процесі добування засобів до життя виготовляли і застосовували знаряддя праці, а також наявністю звукової мови³⁾».

Виховання дітей в первісній дородовій общині носило, в основному, наслідувальний характер, проте вже існували певні заборони — застереження: «Обережно, можеш пошкодитись; не смій, залиш у спокої» та под.

У дородовому суспільстві виділялося 3 вікових групи: діти

¹⁾ «Палейлос» (гр.) — древній, «літос» — камінь; палеоліт — початкова історія первісного суспільства; палеолітознавці — вчені, які вивчають палеоліт.

²⁾ Основні стійбища на землях України: Лука — Врублівка, біля м. Кам'янець-Подільського (середній Дністер), Круглик, біля м. Запоріжжя (на Дніпрі) та ін.

³⁾ Історія Української РСР /Ред. колегія О. К. Масименка (гол. редж.), Ф. Є. Лось та ін. — Т. І. К.: АН України, 1953. — С. 11.

і підлітки, повноцінні і повноправні учасники життя та старики. Якщо повноцінні і повноправні здобували засоби для життя, народжували дітей, то старики були здебільшого передатчиками досвіду дітям і підліткам. Із їхніх уст діти знайомилися з легендами, казками, бувальщинами, піснями, ритуалами, звичаями, законами тощо.

Поступово виховання стає особливою формою громадської діяльності. Воно носило рівний характер, всі діти і підлітки набували рівноцінних знань, необхідних для самостійного життя.

У цей період розвитку найбільш примітивної організації суспільства провідна виховна роль (пестення, згодовування, формування певних рис характеру) належала матері, адже лише зароджувався матріархат^{*)}, який триватиме дуже довго, у всякому разі через всі етапи палеоліту.

Діти виховувалися і зростали під орудою матері до 5—6 років. Потім хлопчики і дівчатка розділялися — хлопчики передавалися до чоловічих жител, дівчатка — до жіночих. До повноліття діти у цих житлах виховувалися старшими дітьми і підлітками, перебували під впливом стариків.

В період матріархату складаються перші уявлення про жінку-матір як хранительку роду, своєрідний оберіг, що прямо і опосередковано спонукало появі перших народно-педагогічних уявлень про роль матері у вихованні дітей, про ставлення до жінки, про дітей і їх виховання, про формування певних навичок і умінь, рис характеру.

Власне кажучи, тут, в середньому палеоліті сховані коріння перших пареміографічних творів давнього населення України: приказок і прислів'їв, загадок та інших, близьких до афористичних творів, що уже брали участь у виховному процесі, бо мова і мовлення набули тоді досить високого рівня, хоча єдиної мови населення ще не існувало.

При матріархаті, як твердить відомий історик України І. Г. Шовкопляс, панував груповий шлюб, а значить, батько дитини лишався невідомим; була відома лише мати, від якої вівся родовід¹⁾. Власне, це і було основною причиною її первісної ролі у вихованні дітей.

Проте, незважаючи на відсутність парної сім'ї, хлопчики і дівчатка набували необхідного в тих умовах статевого виховання. Проживаючи з 5—6 років в чоловічих житлах, хлопчики переймали риси характеру чоловіків, знайомилися з притаманни-

^{*)} Матріархат — суспільно-родовий лад, що являє собою кровних родичів по материнській лінії (первісний етап родового ладу).

¹⁾ Історія Української РСР — Т. I. — К., 1953. — С. 14.

ми дорослим мужчинам видами діяльності (полювання, виготовлення зброї, знарядь праці тощо), залучалися до посильної праці, чоловічих розваг, ритуалів і т. п.

Зростання дівчаток проходило в жіночих житлах і весь побут, праця жінок засвоювалися ними з раннього дитинства. Незамінною наставницею і для дівчаток і хлопчиків цієї вікової групи дітей (після 5—6 років) залишалася мати.

Основою організації населення України епохи палеоліту стали роди і племена. У роди об'єднувалися окремі родини, що мешкали у своєму дворіччі, мали відокремлені оселі. Рід мав спільне майно — рілля, пасовиська, отари худоби, промисли тощо. Очоловався рід найбільш поважною особою — старшиною.

Люди, які об'єднувалися у роди, були пов'язані кровними зв'язками, дотримувалися встановлених порядків і звичаїв. Роди боронили свої інтереси, заступалися за своїх родичів, допомагали їм вижити в скрутні часи. При нападі ворожих племен рід згуртовувався в один бойовий загін і боронив свою землю, житло, майно, дітей, стариків.

Декілька родів, об'єднуючись між собою, створювали більшу групу населення — плем'я. Кожне плем'я мало свої особливості, які проявлялися у мові, звичаях, віруваннях, побуті, праці. Племена, що заселили територію України епохи середнього палеоліту схилилися до найдавніших форм релігійних уявлень і вірувань, а саме: тотемізму, магії і анімізму.

Так, кожна родова група людей вірила, що має спільного предка у вигляді тварини або рослини (тотемізм), перед яким шанобливо схилилась, вважаючи її покровителем і родоначальником. Тотем став об'єктом і культом поклоніння для всіх членів родової громади, у тому числі і для дітей, яких навчали легендам і переказам давнини, отим міфам, що зберігалися певним родом багато століть.

Кожен рід мав свої свята на честь тотему, що супроводжували, досить давні обряди і традиції, наприклад, обряд жертвоприношення, що проіснував кілька тисячоліть.

Магія уже в ту давнину стала розподілятися на білу (добророзичливу) і чорну, або ту, що сіє зло.

Як і завжди, в основі магії лежить віра певної групи населення (а в сиву давнину — усіх членів роду), що засобами запрошення надприродних сил, певних обрядів, заклинанням явищ, подій, тотемів, а згодом оберегів — богів можна домогтися значних результатів у життєвих подіях (боротьба з ворогами, вдале полювання, позбавлення хвороб людей різного роду і «насилання» різної порчі недружньому населенню і т. д.).

Діти тогочасного населення виховувалися в душі віри магич-

ним діям знавців (наставників, знахарів, волхвів і т. ін.), поширенням серед дорослих людей прикметам і забобонам, що здійснювалося безпосередньо в сім'ї. Пояснення, переконання, заохочення і спонукання — основні методи сімейного (родинного) виховання дітей населення України епохи середнього палеоліту.

Анімізм¹⁾ первісних людей полягає у вірі в наявності душі у кожної живої істоти і неживих предметів. За цим релігійним переконанням душі живих і померлих людей та інших створінь вилівають на життя оточуючих, що згодом приведе до появи культу загробного життя, шанування померлих і відокремлення душі від тіла та самостійного її існування.

Поступово під впливом змін економічних відносин, рід утратив своє значення. Він розпався на малі, самостійні родини, кожна з них вела своє окреме господарство, мала власне житло, поле, худобу тощо. Проте випаси, ліси, озера залишались в громадському користуванні.

На українських землях відкрито і досліджено немало стоянок людей кінця стародавнього кам'яного віку пізнього палеоліту²⁾.

Як не дивно, а стоянки найдавніших людей неандертальців досить рясно прикрашають Україну³⁾. Найголовніші з них: стоянки в районі історичного поселення Кодак, що на березі Дніпра поблизу Дніпропетровська, біля села Пушкарі Чернігівської області, в с. Добранічівка на Київщині, Гінцівська стоянка на Полтавщині, Межиріцька на Черкащині, Городищанська на Павлоградщині та багато інших — в зоні Дніпра-Славутича, Південного Бугу, Дністра, Північного Причорномор'я, що ще раз свідчить про давність заселення українських земель.

Особливості господарської діяльності людей пізнього палеоліту на землях України свідчать про більш високий рівень розвитку людей, ніж їх попередників. Важливо, що в епоху пізнього палеоліту (пізньолідниковий період) виникає сучасний фізичний тип людини, яка досить швидко розповсюдилась по більшості регіонів сучасної України.

То ж хто вони, ті давні люди, як і чим жили, як ставились до дітей, як готували їх до життєвих випробувань?

Населення пізнього палеоліту, як свідчать матеріальні пам'ятки стоянок, займалося полюванням, що виросло із лову (відлову) певних тварин і переросло до цілеспрямованого полювання

¹⁾ «Анімус» (лат.) — дух, душа.

²⁾ Розрізняють давній палеоліт і пізній (останній припадає на 40—14-е тисячоліття до Різдва Христового).

³⁾ Поселення двох типів — відкритого та закритого, або печерного.

на великих тварин: мамонтів, оленів, диких кіз. Так Добранічівська стоянка, що досліджена в 1952 році, дала науці кілька тисяч кісток мамонта, крем'яних знарядь праці, різних предметів з каменю, кістки, рогу і янтарю, гірського кришталю, граніту, кварциту і пісковіку¹).

Добранічівська стоянка датується 12-ма тисячами років тому і складається із чотирьох чітко відокремлених господарсько-побутових комплексів, а у центрі кожного — невеличке, діаметром в 4 м, округле житло. Надзвичайно цінною є знахідка унікальної жіночої статуетки, що виготовлена з янтарю дніпровського походження.

Відтворена вченими картина Добранічівської стоянки свідчить, що давнє населення пізньопалеолітичної епохи жило уже сім'ями, об'єднаними у досить великі родини — стоянки. Безперечними є факти якісно високої постановки своєрідного ремісничого навчання, так би мовити, за індивідуальним, а подекуди й колективним (по кілька дітей-підлітків з різних сімей одного роду) принципом. Інакше кажучи дітей готували до майбутнього життя, а значить, формували немало умінь і навичок, серед яких край потрібні для того, щоб вижити, а саме:

— уміння підтримувати житло, зведене з мамонтових кісток, обтягнутих шкірами тварин (згодом прийде уміння ще ретельніше утепляти свої приміщення округлої шатрової форми);

— виготовляти скребки, ножі, молотки, швайки — шивачки з каменю і кісток;

— розробляти туші забитих тварин, обробляти шкіру;

— сушити і в'ялити м'ясо, добувати вогонь, готувати їжу;

— ловити і обробляти рибу;

— виготовляти і прикрашати одяг для зими та літні легкі пов'язки із шкіри чи рослин;

— виготовляти прикраси-амулету (статуетки та намиста, серед бусинок яких є дуже схожі на певні амулету).²

Будемо пам'ятати, що лук як знаряддя полювання та воєнних дій, на землях України з'явився 20 тисяч років тому, а це значить, що тоді ж і розпочалося навчання дітей населення України епохи пізнього палеоліту прийомам стрільби з лука, майстерному оволодінню цією грізною зброєю: археологи знаходили бивні бізона, наскрїзь, пробиті кремневими наконечниками стрілі!

¹) Див.: Добранічівська стоянка // Пам'ятки України, 1978. — № 1. С. 59.

²) Існує вірогідна гіпотеза про те, що жіночі статуетки населення епохи пізнього палеоліту уже виконували функцію не лише прикраси, а й хранительки роду, першого обарігу, образу Богині, Матері Покрови.

Характерною рисою пізнього палеоліту є поява давнього мистецтва, що одержало назву первісного. Це зображення тварин і людей в печерах¹⁾, статуетки і різноманітні фігурки з глини, каменю, кісток, янтарю, ручні браслети з бивнів мамонта, прикраси у вигляді підвісок, застіжки для одягу, первісні дитячі іграшки.

У цьому зв'язку слід не забувати, що виникнення первісного мистецтва стало можливим лише за умови значного піднесення людської свідомості, коли людина перейшла від пасивного сприйняття і споживання, до відтворення, відображення, фіксування у певних образах та формах.

Безсумнівно, що поява первісного мистецтва — більш високий щабель розвитку (фізіологічного, господарського, культурного) населення України епохи пізнього палеоліту. Десь тут, в цій тривалій історії, пізнього палеоліту і ховається поява абстрагованого Найвищого духу, бо, як побачимо з наступної мезолітичної доби населення України, національний дух, віра в бога, наслідування вимогам моралі, що сформувалися протягом багатьох століть, стануть домінуючими.

Власне в цьому прошарку історії людності епохи пізнього палеоліту України закріпилися уявлення про виховання в сім'ї, традиції виховної діяльності, перші постулати народної педагогіки, яка уже в інший історичний час розвинеться і переросте у національну етнопедagogіку.

Разом з тим, можна впевнено твердити, що за тривалий час пізнього палеоліту прадавнє населення України, опинившись у певних історичних умовах життя і існування, розвитку і формування взаємин безпосередньо між членами свого роду — племені та зв'язків із сусідніми поселеннями, підійшло до прообразу майбутніх шкіл по формуванню певних ремісничих (господарських) та бійцівських (мисливських) якостей підлітків.

Поняття «школа» тут вжито зовсім умовно, у значенні передачі певних знань, у формуванні умінь і навичок, якими оволоділи дорослі члени тогочасного суспільного угруповання, підрастаючому поколінню того населення. Безсумнівно такий процес відбувався повсемісно, де існувала стоянка з господарськими будовами населення палеолітичної ери. Таке навчання носило форму практичних занять, персонального учнівства, інколи — групового. Ні про які програми чи підручники того часу ще не могло йти мови, бо населення палеоліту не мало писемності.

¹⁾ Найбільш відомі печери України, де виявлено малюнки давньої людини: Кітк-Кобя (Крим), Біля с. Іллічки (під Одесою) Деркул і Красний Яр (біля Луганська), Касперівка, Буківна, Янів (Західні райони України) та ін.

Проте, будемо пам'ятати, що мова йде про прадавні часи, що значно випереджали найперші міста (VIII тисячоліття до Різдва Христового), найдавнішу писемність Шумеру і Верхнього Єгипту (перед 3000 років до н. е.) та інших всесвітньо відомих подій давніх цивілізацій. Мова йде про корінне населення епохи пізнього палеоліту території сучасної України, яке розвитком господарської діяльності, культури, формування духовності, сімейних стосунків і виховання підростаючого покоління, всім укладом життя свідчить, що на той час тому населенню не було рівних у світі.

Важливим фактором розвитку народно-педагогічних уявлень про виховання юного покоління населення України епохи пізнього палеоліту (становлення традицій, формування основних положень — тверджень, норм моралі і моральності взаємин, духовності кожної особистості членів роду-племені) є людська мова і мовлення.

Більшість вчених схильна твердити, що мова — універсальний засіб спілкування людей, має власні специфічні ознаки, виконує лише їй властиві функції, серед яких найголовніша — забезпечення розуміння людьми одне одного в межах певної спільності.

Безперечно, населення України епохи пізнього палеоліту мало добре розвинуті родові мови. При чому мови різних родів мали на стільки багато спільних ознак і співзвучності словникового складу, що населення різних родів досить легко розуміло одне одного без спеціального тлумачення (перекладу).

Мови первісно-общинного ладу не залишили прямих писемних пам'яток, а значить, населення тої епохи не мало своїх писемностей, користувалося номінативною функцією мови (називання).

Однак крім словесної мови для вираження думок і розуміння складних взаємин між людьми населення України епохи пізнього палеоліту уже користувалось немовними комунікативними знаками кількох класифікаційних груп, а саме:

— акустичні (слухові) немовні знаки (свист, крик, зігнання, звуконаслідування, барабанний дріб — передача ударами різної звучності, тривалості та комбінації ударів і інтервалів; первісні мелодії на прадавніх музичних інструментах — свистки, дудки, ріжки, сопілки);

— оптичні (зорові) немовні знаки (жести рук, інших частин тіла, часто з допоміжними предметами, мімічні рухи обличчя, пантомімічні рухи частин тіла):

— першописьмо — початок «письмової» епохи — перші спроби закріпити народну пам'ять за допомогою схематичних зображень (малянкове письмо, зарубинково-рисковий рахунок і пись-

мо, петрогліфи, алфавітно-звукова передача задуму) та под.

З плином часу родові мови, з одного боку, стали зближуватися, утворюючи єдину мову для всього (чи більшості) населення України епохи пізнього палеоліту, з іншого — об'єктивно сприяли формуванню у майбутньому місцевих особливостей мови широким мас певної території — діалекту (говору), і найширшого діалектичного угруповання—наріччя.

Таким чином, мови населення України епохи пізнього палеоліту складалися з великої кількості говірок, що сполучалися у ширші місцеві виявлення — говори, групи говорів, на яких здійснювалося виховання підростаючого покоління. Це родові мови, говори і групи говорів забезпечили передачу первинного досвіду родинного батьківського виховання, етнізації і соціалізації дитини в давній сім'ї, оту пансофію*), що у майбутньому допоможе українському народові зберегти риси національної належності, самобутності і менталітету**).

У розвитку мови як унікального засобу спілкування населення України епохи пізнього палеоліту варто пам'ятати, що «племенні мови (діалекти) поступово перетворюються на діалекти спільної мови союзу племен. Мовна спільність союзу споріднених племен у своїй основі, як правило, була успадкована від генетично споріднених племен, що увійшла до складу союзу племен»¹⁾.

Схематично це є шлях диференціації певних груп споріднених племінних мов населення України епохи пізнього палеоліту, що, разом взяті, походять від спільної, чи єдиної мовної основи, а значить, виникають споріднені мови народностей.

Досить цікава закономірність паралелізму спостерігається в історії розвитку споріднених племінних мов і досвіду (традицій) сімейного суспільного виховання в тих племенах.

Племена відзначалися окремим оригінальним побутом, власними звичаями, віруванням, деколи говором, обрядами, що в цілому становить поняття культури того чи іншого племені, його суспільно-педагогічний досвід і широкі народні уявлення про виховання.

Підсумовуючи здобутки сучасної науки про населення України найдавнішої пори — епохи палеоліту, важливо дійти найбільш узагальнених висновків, а саме:

*) Пансофія — вся (народна) мудрість, у данному випадку у значенні передачі матір'ю та батьком духовної скарбниці, здобутки родинно-побутової культури, моральності досвіду трудового виховання.

***) Менталітет — соціальні особливості будь-якої нації.

1) Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. — К.: Рад. школа, 1955. — С. 8.

— землі України з найдавніших часів заселялися першими (первісними) людьми епохи палеоліту;

— населення України епохи палеоліту пройшло всі історичні періоди розвитку, що і людності інших континентів та територіальних об'єднань і первісних держав;

— палеоліт став колыскою появи архаїчних і первісних засобів праці, полювання і рибної ловлі, виготовлення більш складних знарядь і пристосувань, планування і виготовлення первісних жител населення України тої пори;

— формування підростаючого покоління населення України епохи палеоліту і підготовки його до життя, розвивалося у повній відповідності до загальних законів і закономірностей, традицій і особливостей родового і племінного виховання;

— в епоху палеоліту розвивалися родові мови, що, постійно вдосконалювались, підійшли до утворення племінних мов;

— вірування населення України епохи палеоліту сформувалося як тотемізм, магія і анімізм;

— епоха палеоліту «благословила» появу первісного мистецтва: наскальних і печерних розписів, виготовлення із глини, каменю, кісток тварин і янтарю, дерева, ракушок та іншого матеріалу фігур людей, тварин, амулетів, прикрас у вигляді статуєток, підвісок, браслетів, намист, первісних дитячих іграшок та под.;

— населення України періоду палеоліту широко використовувало народні методи навчання первісним ремісничим професіям дітей і підлітків та підготовки їх до життя, народні методи виховання в умовах сім'ї, сформувалися народно-педагогічні уявлення про основи родинного виховання і роль матері в ньому та ін.

Завдання для самостійного студентського пошуку

Прочитайте фрагментарний тематичний виклад статті В. Шевченка «Бог нам дає українську нашу землю...»¹⁾ і складіть тезовий план її змісту.

Дайте відповіді на такі питання:

¹⁾ Повністю стаття В. Шевченка опублікована в журналі «Українська культура» в №№ 1—2 за 1991 рік.

1. Які підстави дозволяють твердити давність українського народу? Назвіть їх.
2. Чи треба «реабілітовувати» образ Баби Яги? Коли так, то яким чином?
3. Пригадайте зразки обрядової поезії, яку варто віднести до найдавнішої. Вкажіть, чому саме?

**«Бог нам дав українську нашу землю...»
(За В. Шевченком)**

Від Карпатських гір на заході до берегів Чорного і Азовського морів на південному сході розкинулась дивовижна земля. Століттями течуть по ній блакитні ріки серед жовтих полів — Дніпро, Південний Буг, Дністер. Благословенна земля, на якій з давніх-давен живе український народ. Доля і Час відвели йому місце, де більше двох тисячоліть своєю працею і ратними подвигами він творить цікаву історію і національну культуру.

Найперше побачимо людей, котрі жили в IV тисячолітті до нової ери і здійснили першу технічну революцію на землі. Симптоматично, що зародилася вона саме на нашій території, у нижньому Подніпров'ї, де був уперше в Європі приручений кінь, з'явилася верхова їзда, впроваджувалося в життя людей конярство, яке звідси поширилося на весь світ.

Тоді на зміну матріархату прийшов патріархат. І це природно, адже у зв'язку з появою конярства, а слідом за ним і металургії зростає роль чоловіка.

А ще до нас дійшли нехай слабкі, іноді дуже плутані, але все-таки реальні голоси тієї великої епохи в житті людства. Учені встановили, що фантастичні оповіді про Бабу Ягу, які збереглися в Україні, білорусів і росіян, ідуть від тих часів. Ось вам і перше ім'я реальної людини в нашій історії — Яга, засновниця роду, велика правителька, котра відзначається розумом і красою (адже скільки довелось попрацювати ідеологічним супротивником, щоб розвінчати її образ!).

Приручення коня докорінно змінило буття, остаточно сформували людину.. Наші предки вважали коня священною твариною, і це зрозуміло, адже в їхньому житті багато що залежало від цього доброго, терплячого друга.

Сучасний історик Б. Рибаків відносить цикл казкових сюжетів про Котигорошка, який дійшов до нас, до епохи заліза, тобто XIII—IX століть до н. е. А згадану обрядову поезію деякі дослідники датують ще більш раннім часом. Тобто, якщо бути послідовним, то мови українська, російська і білоруська мають як мінімум на дві тисячі років довшу історію!

Пора повернутися до справжньої історії і остаточно відмовитися од усіляких хибних схем попередніх тоталітарних пе-

Державний педагогічний університет

БІБЛІОТЕКА

ріодів. Бо шкідливість фальсифікації величезна. Вона роз'їдає душу народу, внаслідок чого відбувається його денационалізація. Якщо звернути увагу на становище у Східній Україні, то шкідливість подібних явищ стає очевидною.

Народ, який не має свого коріння, не знає своєї історії, втрачає орієнтири в політичному, соціальному і в остаточному підсумку — економічному житті. Події останніх років це підтверджують. Тому перед істориками нашої республіки стоїть важке, але дуже важливе завдання — повернути своєму народові його справжню історію. Іншого шляху нема, якщо ми хочемо, аби й після нас серед золотавих неозорих полів, які залишили нам предки, продовжував жити, народ, котрий назвав себе гарно і звучно — українці! І завжди гордо співав: «Бог нам дав українську нашу землю».

1.2. Народно-педагогічні уявлення праукраїнців трипільської культури

Близько 7 тисяч років тому пізній палеоліт змінився новим історичним періодом, який відомий науці під назвою неоліту^{*)}, що характерний переходом населення цієї епохи від збиральництва, полювання і риболовлі до скотарства та землеробства.

Населення України епохи неоліту уже виготовляло човни, будувало плоти, мотки, житла різного типу. Удосконалилась технологія виготовлення різноманітних знарядь праці із кістки і рогу, каменю і дерева (серпи з кремінними вкладишами — лезами, наконечники стріл, первісні пристрої для обробки землі...). Виникає примітивне ткацтво, широко поширюється ліпний глиняний посуд. Неоліт став можливим також переходом родинно-побутового суспільного устрою до племенного, а значить, настали досить бурхливі еволюційні перетворення родових мов у мови племенні, які і будовою, і словниковим складом, функціональним значенням і своєю роллю стали більш досконалими, а граматичною будовою перетворилися у мову праукраїнців. «Племенні мови виникли в результаті асиміляції одних родових мов іншими і лягли в основу мов окремих народностей»¹⁾.

Більш високий рівень мови і мовлення населення України епохи неоліту розкрили, розширили можливості розвитку культури, мистецтва первісної науки (відповідно до рівня розвитку суспільних взаємин, у вигляді зведень спостережень і досвіду, що передавалися новим поколінням у вигляді канонічних суджень, а подекуди — «одягнених» у шата легенд), навчання і виховання

* «Неос» (грецьк.) — новий і «літос», — камінь; неоліт характерний розповсюдженням шліфованих, а потім і свердлених кам'яних знарядь праці (топірці, молотки із просверленими отворами під дерев'яні держакі — рукояті...)

¹⁾ Історія Української РСР. — Т. I. — К., 1953. — С. 19.

підростаючого покоління. В довгоплинні роки неоліту закладені і сформовані основні ознаки великого європейського народу — праукраїнців.

Докладний розгляд життя і побуту населення України від найдавніших часів стало потрібним для простеження формування національної педагогічної думки, її зародку, етапів розвитку, бо ще ніхто і ніколи не «зазирає» до таких глибин історії, навіть не було спроби простежити витoki української школи, освіти і педагогіки, якій, всупереч догматичним твердженням застарілих наукових концепцій вчених різних країн, не кілька століть, а понад 5, а то й 7 тисяч років.

Залучення досягнень археології, історії, мовознавства, археографії і палеографії дозволяє відновити, а то й реанімувати народно-педагогічні уявлення наших далеких пращурів.

Незвичайно довга епоха матріархату самою Долею визначила жінку-матір учителькою-наставницею своїх дітей, і у першу чергу дівчаток, яких навчали першоткацтву, першогоптуванню, першовишиванню; ліпленню з глини і обпаленню в печах посуду, скульптурних композицій, фігурок (і у першу чергу жіночих), що прикрашалися різьбленими і фарбованими лініями, геометричними і овальними композиціями.

Можливо, колись настане час, і буде доведено що це правдиве символічне, поки ще нерозгадане, письмо часів навіть палеоліту, або початку неоліту, як це сталося з глиняними табличками клинописного письма Шумеру, що після прочитання допомогли дослідити життя «дописьмової епохи»¹⁾, але ж шумерійські письмена датовані лише III тисячоліттям до Різдва Христового, тоді як письмена праукраїнців трипільської культури вчені адресують IV тисячоліттю, або ж на цілу тисячу років раніше уже відомих цивілізацій, а праписемність (малюнок, символ, стилізоване зображення, риски) і поготів!

Проте все сміливіше висловлюється думка (припущення, здогадки, посилання на наукові конкретні докази) про існування писемності у трипільців, які по суті своїй були праукраїнцями.

Сенсаційними слід вважати знахідки праукраїнського відповідника з могили Нижнього Подніпров'я шумерського зображення центрального епізоду «Поєми про Гільгамеша», яку журнал «Українська культура» вперше опублікував в № 7 за 1992 р.²⁾

¹⁾ Див: За маровський В. Спочатку був Шумер. — К., 1983; Mierzejewski A. Tajemnice glinjanjch Tabliczek—Warszawa, 1981;

Варга Д. Древний восток: У начал истории письменности. — Будапешт, 1979.

²⁾ Див: Шилов Ю. Найглибший корінь Русі // Укр. культура, 1992. — № 7. — С. 35.

На шпальтах газет і журналів все частіше з'являється твердження, що українській мові не менше 5 тисяч років²⁾.

До того ж відомо, що дедалі все більш аргументованіше вчені Європейських і інших країн доводять, що праісторичне наскельне мистецтво (печери і гори) по суті своїй всетаки є протописемністю прадавніх українців.

В степу біля Мелітополя громадиться купа великого каміння — Кам'яна Могила. Її грати — печери в епоху неоліту і бронзи були, як свідчать дослідження останніх десятиліть, святилищем праукраїнців тої доби.

Петрогліфи і малюнки Кам'яної Могили зроблені охрою. Петрогліфи — прямі та звивисті лінії, кола й квадрати, трикутники й ромби, ямки — луночки, порожні або заштриховані прямою чи навкісною сікою.

Малюнки — бики, телята, коні, собаки, навіть пара волів у ярмі (який же давній звичай праукраїнців використовувати тяглову силу волів!) та інші тварини. Деякі малюнки пов'язані з культом сонця³⁾.

Тож і тут історія праукраїнців залишила нашим і прийдешнім поколінням ще нерозгадані, нерозшифровані письмові послання...

Вчені палеографи, які досліджують писемні пам'ятки, давно визнали, що, припустимо, єгиптяни своє ієрографічне письмо вважали досконалим, бо крім зображень окремих слів, що означають поняття, назви, вислови, воно мало і ієрогліфи, що означали звуки, склади, а значить, могли передати найскладніші почуття. «Ієрографічне письмо — мова богів», — казали давні єгиптяни.

Що ж, залишається чекати достовірного розшифрування писемності прадавніх українців і праукраїнців трипільської культури, щоб з'ясувати, про що вони бесідували зі своїми богами, що вважали моральним, а що аморальним, які методи виховання і навчання існували і досягали високої результативності.

За станом на кінець дев'яностих років ХХ ст. достовірно доведена символіка давніх українських вишиваних рушників. Так, пряма лінія символізує життя, хвиляста — воду, трикутник — вогонь (у вершинному куті — вогонь, біля основи — земля і вода), квітки, що ніби розквітли на єдиному стовбурі — символ дерева життя, жолуді — символ достатку; тут і стилізовані чоловічки і символіка віри, вірності, щастя, правди, любові, ніжності... Власне, це є відгомном праукраїнського першописьма, яке

²⁾ Українська — ровесниця санскриту // Освіта, 1991. — 7 травня. — № 36. — С. 2-3; Довгич В. Скільки ж років «руській» мові? // Рад. освіта, 1990. — 16 жовтня. — №8. — С. 2.

³⁾ Утевська П. Невмирущі знаки. — К.-Веселка, 1976. — С. 19-21.

безсумнівно, передувало трипільській культурі. Напевно ствердженняльної відповіді поки що ніхто не може дати, як немає підстав для категоричного спростування...

Тож писемність праукраїнців теж має свою історію, сягає у глибочінь віків і ще чекає свого дослідження.

У давньому Єгипті, Шумері, Китаї, Індії, в державах інших давніх цивілізацій існували спеціальні писці (переписувачі) і творці рукописних праць, яких готували у спеціальних школах, іноді — при храмах жреців.

Є всі підстави вважати, що і праукраїнці мали у чомусь аналогічні навчальні заклади (школи, центри, а то й ремісничі цехи) чи індивідуальних учителів, що готували дітей певної знаті (на той час уже відбулось майнове розшарування населення) мистецтву письма.

На жаль, ця сторона історії культури, освіти і виховання дітей праукраїнців досліджена найгірше. Власне, слово дослідження тут вжито за певною інерцією (аналогією), бо ніхто ним посправжньому не займався, матеріальні свідчення не знайдені.

Розкопки неолітичних пам'яток культури — могильників, поселень, побутових і решток перших культових приміщень на р. Молочній (на північ від Мелітополя) на значній частині Дніпра-Славутича (між Дніпропетровськом і Запоріжжям), на Сіверському Дінці, в басейні річок Прип'яті, Десни та в інших місцевостях, свідчать наявність у населення України доби неоліту камінних і кістяних мотик для обробки землі, зернотерок, глиняного, добре розфарбованого чи прикрашеного візерунками (геометричної, овальної, комбінованої та інших форм — рисками, лініями посуду). Населення України степової смуги в V—IV тисячоліттях до Різдва Христового мали домашніх тварин, зародки землеробства, первісний агрономічний і астрономічний календарі, (а значить, систематичні, науково організовані спостереження, результати яких письмово оформлені, при чому, не примітивними письменами — зарубинками, а такими знаками, що могли передати усю глибину відкрить, досвіду, аналізу висновків, теоретичні узагальнення), надзвичайно високий рівень культури, вірування, моралі, і найголовніше — населення України епохи неоліту перейшло на сформовану в ті роки праукраїнську давню мову!

Це помічали (інколи згадували) вітчизняні вчені М. Драгоманов, М. Красунський, А. Кримський, А. Бархударов, В. Іванов, Т. Єлізаренкова, Л. Лелеков, Л. Силенко, О. Широков та інші знавці східних народів, мов, культур¹⁾.

¹⁾ Див.: Древність українських говорів // Індо-Європа, 1991. — С. 8-9; Красунський М. Древность малороссийского языка / Там само. — С. 9-39; Українсько-санскритський лексикон / Там само. — С. 40-42.

Відкриття українських вчених останніх десятиліть дозволяє радикально переглянути підходи до індоєвропейської історії, до давньої української мови, яка є ще лише старшою від усіх слов'янських, у тому числі і так званої старослов'янської, але й санскриту, давньогрецької, латинської і інших парійських мов¹.

(Є вірогідне (і досить доказове) припущення, що ще в епоху неоліту частина праукраїнців із середньої частини басейну Дніпра перекочувала на південь, до р. Гангу, де змішалася з місцевим населенням, асимілювалася, збагативши молоду тоді мову санскрит словами називання предметів, явищ, подій, процесів, стану. Так, в санскриті (нині мертва давньоіндійська мова) з'явилися слова мови праукраїнців* арієць — ар'я; багато — багута; берімо — бгарама; був — бгу; бувати — бгавати; будити — буд; буття — бгут; вар — вар; вгоджати — гаджати; вертіти — вартіти; видіти — видіти; вітання — віта; гласити — гласати; гнути — гну; дати — дата; два — два; дванадцять — двадаса; двері — двара; двісті — двасата; жінка — джані; жонатий — джанітар; знати — джанати; кара — кара; карб — карб; кут — кута; любити — любг'яти; мати — матар; міра — міра; мла — мла; мур — мур; неня — нана; нічна — ніча і т. д.²

Праукраїнці залишили по собі значні культурні крижі не лише мовного плану.

Племена, що населяли територію сучасної Правобережної України, в кінці IV тисячоліття до Різдва Христового мали уже мотичне землеробство, первинне ткацтво і... первинне вишивання. Ці племена проіснували до II тисячоліття до нової ери, тож правомірно твердити, що населення праукраїнців формувалося і розвивалося протягом IV—II тисячоліть до Різдва Христового і увійшло до історії під умовною назвою людності трипільської культури³.

Праукраїнці вирощували пшеницю, ячмінь, просо, урожай збирали серпами із кремінними лезами. Зберігали врожай у великих глиняних посудинах і спеціальних зернових ямах. Зерно перетворювали з допомогою кам'яних зернотерок на муку, з якої випікали подовий хліб — українську паляницю, що відтоді уже кілька тисячоліть є основним лакомим харчем для багатьох народів і племен світу.

Це праукраїнці-трипільці стали родоначальниками перших овочевих страв із додаванням м'яса чи річної риби — прообразів майбутніх славнозвісних борщів українських, вельми вітамінізо-

¹) Там само. — С. 9-10.

²) Перше слово в українському звучанні, друге — на санскриті.

³) Українсько-санскритський лексикон // Індо-Європа, 1991. — С. 40-42.

³) Від назви села Трипілья, Київської області, де в кінці XIX ст. були вперше відкриті рештки поселень цих племен праукраїнців.

вної страви, яка, як свідчить досвід багатьох народів, і досі не знайшла собі альтернативи. При чому смакові якості борщу, молочних страв і виробів з м'яса найкраще зберігаються у глиняних (полів'яних) макітрах, глечиках, долумисках, жбанах та ін.

Розведення великої рогатої худоби, коней, свиней, догляд за житлом, що праукраїнцями зводилось з дерева і глини з двосхилою покрівлею*, вимагали нових знань, якісно нових умінь і навичок, нового підходу до постановки навчання і виховання підростаючого покоління населення праукраїнців трипільської культури.

Не можна забувати, що праукраїнці епохи неоліту уже мали свою чітку релігію, віровчення. Божий Пантеон був у складі Дажбога¹, Тата Оря і Матері Лель (вважаються предками українців)²; крім того Стрибога (бог вітру), Сварога (бог неба), Хорса (бог Сонця), Перуна (бог грози і грому), Макоші (богиня роду), Велеса (бог-покровитель тварин), Позвода, або Віхра (бог повітря), Купала (бог-покровитель плодів земних), Коляди (бог зимових свят).

Великий Пантеон небожителів наділявся значною кількістю легенд, міфів, переказів, на яких зросло вірування праукраїнців епохи неоліту. Так до нашого часу дійшли згадки про те, що Дажбог був пов'язаний із сонячним світлом, дарує людям життя...

І не випадково сучасні прихильники РУНВіри*) Першоосною несвідомого і свідомого Буття обрали саме Дажбога³.

Діти праукраїнців епохи неоліту добре знали своїх богів, віру батьків та прашурів.

Неоліт характерний матриархальними суспільними взаєминами, що поширювались на всі землі Праукраїни — Оріани. Між іншим, походження білої раси індоевропейців з кореня, який складає населення Оріани — Праукраїни, стало науковим переконанням багатьох вітчизняних та закордонних дослідників, а засновник РУНВіри і автор «Мага Віра» Лев Силенко вважає, що внаслідок подальшого історичного розвитку наші предки, а слідом за

*) Великі хатні споруди праукраїнців-трипільців поділялися на внутрішні приміщення, кожним з яких володіла одна сім'я. Поселення праукраїнців-трипільців належали окремим родам або невеличким племенам.

¹) В основі Дажбога лежить Трисуття: Яв — (світ явний, матеріальний), Нав — світ невидимий, духовний, Прав — звід правил, законів матеріального й духовного буття; Три основи світу, у вигляді тризуба в обрамленні сонця...

²) Докладніше див.: Бондаренко В., Кондрашук М. «Дажбоже наш, ми вірні внуки твої...» Особливості РУНВіри, її культури й церковної організації // Людина і світ, 1991. — № 7. — С. 19.

³) РУНВіра — Рідна Українська Народна Віра.

⁴) Силенко Лев. Мага Віра: Сім Законів правильного життя // Наука і суспільство, 1992. — № 1. С. 56.

ними й пізніші покоління українців, втратили свою ідентичність¹⁾ Матріархальні взаємини існували і у праукраїнців тримались кої культури, що мало значиний вплив на побудову, зміст і методи виховання дітей тої доби)

Тож чи існували школи для дітей праукраїнців?

Як відомо, для створення школи повинні природно скластися певні умови, а саме:

— достатній ступінь розвитку засобів виробництва, знарядь праці та різних видів господарської діяльності;

— високий рівень духовної культури населення;

— наявність такої мови, яку розуміла б більшість населення, визнавала її за знаряддя спілкування з іншими членами суспільства;

— перехід писемності від примітивних її форм до більшої виразності знаків, за допомогою яких фіксується суспільна пам'ять людності;

— багатоплановість виробничої діяльності населення, розмаїття народних традицій, пропресивних обрядів і ритуалів, сформованість стійких сімейних стосунків та ін.

Всі ці умови у населення України епохи неоліту — праукраїнців — уже існували, носили характер завершеної досконалості. А тому уже сьогодні (без достатнього археологічного доведення) можемо вести мову про спеціальне навчання дітей праукраїнців багатьом видам діяльності і професійним навичкам та умінням, а такі, як домашні (хатні) промисли, взагалі не можливі без індивідуального учнівства безпосередньо в сім'ї.

Досі не знайдено жодного підручника чи посібника для шкіл праукраїнців, як відсутні навчальні плани і програми (навіть у найпростішій формі), бо всі вони, як і численні, унікальні духовні книги епохи неоліту знищені вогнем, мечем і водою під час і враз після хрещення Київської України-Русі в 988 р.

Праукраїнці готували своїх дітей до різноманітної діяльності — ведення домашнього господарства, посильна участь в основних видах господарського життя, хатніх промислів і ремесел, що тоді уже були добре розвинені; виготовлення прикрас, посуду та художніх виробів, відправі ритуалів, обрядів, участі в традиційних діях...

Давні українці трипільської культури розпочинали виховання своїх дітей розповідями про рід, предків, сповіщали своїм чадам легенди про перших людей, про світобудову, про своїх богів і небожителів, закладаючи основи моралі і моральності тогочасної людності, поселень праукраїнців.

¹⁾ Див.: Бондаренко В., Кондрашук М. «Дажбоже нам, ми вірні! внуки твої!» Особливості РУНВіри, її культу й церковної організації // Людина і світ, 1991. — № 7. — С. 17.

Зміст і характер виховання визначалися умовами життя і виробничою діяльністю дорослих. У племенах, де займалися землеробством, дітей здебільшого прищипували до землеробства, скотарських — до скотарства, рибальських — до рибальства, мисливських — до мисливства тощо.

На останніх стадіях матриархату з'явилися перші заклади для життя і виховання дітей — будинки молоді. Вони були окремими для хлопчиків і дівчаток — де під керівництвом старшин роду, вони готувалися до життя, праці.

Як бачимо, система виховання і освіти населення праукраїнців уже в IV—III тисячоліттях до Різдва Христового була найбільш прогресивною у порівнянні з будь-якими цивілізаціями тогочасного світу. Це якщо аналізувати стан освіти і виховання епохи неоліту з позиції неупереджених учених, коли наукові судження і висновки будуються лише на фактах і документальних свідченнях, без огляду на «старшого брата».

У III—II-му тисячоліттях до Різдва Христового в більшості районів Лівобережжя України проживали скотарські племена ямної, катакомбної, зрубної та інших культур, які були досвідченими скотарями і майстрами уже бронзового литва. Ці племена проводили жвавий обмін продукції скотарства і бронзового ремесла із населенням Середземномор'я і Кавказу, із сусідніми племенами, особливо з населенням так званої «культури шнурової кераміки»¹.

Родовий лад цих племен уже був патріархальним.

Приблизно в ті часи Верхнє Подністрів'я, Правобережжя і частини Лівобережжя Дніпра заселяла група племен комарівської культури; Побужжя і Придніпров'я займали скотарсько-землеробські племена кіммерійців (найдавніші племена, назва яких збереглась не у вітчизняних джерелах, а в писемних грецьких і асирійських пам'ятках)². І кожне з цих племен розмовляло близькими (спорідненими) мовами.

Патріархат характерний тим, що у цей період створюється одностаттєва сім'я — моногамія, що батько (чоловік, глава сім'ї і усієї родини) посідає ключові позиції в господарській діяльності, в організації міжплеменних взаємин, безкінечних сутичках озброєних і військових діях (конфліктах), і, звичайно в сім'ї.

Батьківський рід (патріархат) сприяв широкому розповсюдженню знарядь праці з міді і бронзи, а значить, на зміну неоліту приходить та ступінь розвитку суспільства праукраїнців, що відома історикам під назвою бронзового віку, який попереджував за-

¹) Назва походить від керамічного посуду, поверхню якого прикрашали відбитками шнура.

²) Первіснообщинний лад і зародження класового суспільства / У кн.: УРЕ. — Т. 17. — С. 71.

лізному. На землях України це сталося від III до початку I тисячоліття до Різдва Христового¹.

«Патріархальне родове суспільство... не могло враз зникнути після виходу заліза, не могло бути свідомо заміненим чимось, уже класове суспільство»².

Звичайно, такий процес в історії людства тривав досить довго, проте уже доба раннього заліза характерна тісними зв'язками населення Середнього Подніпров'я і Північного Кавказу, про що свідчать бронзові статуетки — підвіски оголених фігурок (до 5 см заввишки з отвором для підвішування), що мали культове значення. Зразок таких підвісок знайдено в розмиві одного з пагорбів праукраїнських поховань біля с. Жовніне, на Черкащині.

Археологічні знахідки, які в наукових колах прозвучали сенсаціями, багатьох територій в Україні свідчать про високу культуру духовну і культуру господарської діяльності праукраїнців, високий рівень виробництва.

Так, в селі Дубове Павлоградського району Дніпропетровської області лише протягом 1989 року знайдено знаряддя праці епохи неоліту (ножі, скребила, заготовки та ін.).

Однак сенсаційною була знахідка бронзового кінджалу передскіфської доби. Ця знахідка в умовах України унікальна, бо сам кінджал відлитий по восковій формі, литво художнє, фігурне, високо мистецьке (грибовидна верхівка, ажурна рукоять).

В тому ж районі дома десятками раніш було відкрито поховання неоліту, знайдено точені молотки та інше знаряддя (глиняний кар'єр біля селища Шахтобудівник).

Неолітичні поселення відкриті в межах сучасного Кривого Рогу («Рибасово» — на правому березі ріки Саксагань), що датується IV тисячоліттям до Різдва Христового. Фрагменти кераміки — покриті рядами наколок, ямок, відбитків гребінчатого штампу і в вигляді сітки з прокресленими лініями, свідчать про високий рівень розвитку мистецтва ремісників.

«Різноманітність орнаментальних прийомів вказує на порівняно високорозвинений художній смак.

На неолітичних поселеннях України, починаючи з 1954 р., вчені неодноразово знаходять відбитки зерен злаків на кераміці. Як показали дослідження, відбитки злаків належали ячменю посівному. Неможливо переоцінити це видатне досягнення людства, яке відіграло велику роль у розвитку цивілізації»³.

Судячи по знахідках, неолітичне населення Криворіжжя нале-

¹) Докладніше див.: Історія Української РСР. — Т. I. — К., 1953. — С. 21-22.

²) Никольский В. К. Детство человечества. — М., 1950. — С. 125.

³) Мельник О. Криворіжжя до Кривого Рогу // Заграв, 1992. — Жовтень. — № 11. — С. 4.

жить до групи племен так званої дніпро-донецької культури. Характерною ознакою цієї культури виявляється розповсюдження кераміки, прикрашеної гребінчатим або накілчатим орнаментом. Робився він за допомогою відбитків на сирій глині мілкозубчатою штампу, який, найчастіше виготовлявся з річкової раковини¹⁾.

Неолітичні поселення праукраїнців на нинішньому Криворіжжі («Рибасово», вул Ватутіна та ін.) свідчать, що і в цих краях, в Середній Наддніпрянщині здавна мешкали, праукраїнці, як і всюди, вели господарство, зводили житла, виховували, ростили і навчали дітей, вірили в своїх богів, по-божому (йдеться про сталі традиції) ховали своїх небіжчиків... І таким типовим було життя у більшості племен праукраїнців епохи неоліту — доти, поки на історичну арену не з'явилися скіфи і грецькі міста-колонії.

Завдання для самостійного студентського пошуку.

Прочитайте фрагментарний тематичний виклад статті Ю. Шилова «Найглибший корінь Русі»²⁾ і складіть її схему-конспект.

Дайте відповіді на такі питання:

1. Як, по-вашому, віднині ставитись до першописьма та писемності праукраїнців? Чому саме так?

2. У чому, на вашу думку, полягає всесвітньо-історичне значення цивілізації праукраїнців? Доведіть свої твердження.

3. Як учням варто пояснювати сучасні тлумачення давності цивілізації праукраїнців? Аргументуйте свою відповідь.

Найглибший корінь Русі

(За Ю. Шиловим).

Нааявність писемності у «трипільців» припускалася вже з початку ХХ століття. Деякого визнання набули посмертні публікації М. З. Суслопарова. Вони мали б значно більшу вагу, якби сумнівів не викликало джерело: самі написи (?) — місцями нечітко наведені фарбою, місцями недбало прокреслені серед звичайного орнаменту. Були й безсумнівні — дві глиняні таблички шумерського типу. Їх вивчав видатний археолог В. М. Даниленко. Наприкінці 70-х років він якось продемонстрував розшифровку більш раннього напису, зробленого найдавнішим клинописом, який зберігав ще спорідненість із малюнками. Валентин Миколайович прочитав: «Надіслати (такого-то числа) до (такого-то поселення) п'ять пар волів з ралами». Другий текст був значно більшим, як на погляд нефахівця, нічим не відрізнявся од шумерських... Доля цих пам'яток, ніколи не виданих, невідома: після смерті В. М. Даниленка вони зникли разом з рукописами його книг

¹⁾ Мельник О. Криворіжжя до кривого Рога // Загрова, 1992. — жовтень. — 11. — С. 4.

²⁾ Повністю стаття Ю. Шилова опублікована в журналі «Українська культура» в № 7 за 1992 рік.

«Етногенез слов'ян» і «Космогонія первісного суспільства».

Що сказати на це? Слідів не залишилось, і звинувачувати — без кримінального розслідування (яке варто провести, бо стався великий злочин проти національної культури, нашого престижу) — начебто нікого. На щастя, Трипілля не обмежується кордонами України й колишнього СРСР, а поширюється і на територію Румунії; споріднені й попередні культури існували також у Болгарії, Угорщині, Югославії. Там подібних написів відомо вже більше ста. Вони визнані й перекладені світилами шумерології. Значну частину цих багатств опублікував і пояснив московський вчений А. Г. Кишин.

Серед написів культури Кукутені (аналог нашого Трипілля) такі: «На 5 полів 2 (ритуальні ?) мотики встановлено», «Наша док Володаря на поле Країни». Це близько до того, що вдалося прочитати В. М. Даниленку. А такі написи, як «Бог Сонця в саду вбитих судить, це друге святилище близнят Інанні», вказують на зв'язки з Шумером (який, до речі, виник пізніше!). Там, а також у балканських написах, починаючи з VI—V тисячоліть до н. е., згадується країна Аратта; фахівці розміщують її на території «Трипілля». Затямимо собі — й добре затямимо! — що верховними богами Аратти були небо Ураш і цегла Кулла. Нижче ми побачимо, традиція Аратти проіснувала до Київської Русі; не виключено, що з Ураші (подібно у-країні) виникла підніше Раша, чи Раса, та Рось і Русь, а з Кулли-Куар, Куява і Кий (вже «палка» чи «паля», а не «цеглина»).

За писемними й археологічними даними, історія Аратти з VI тисячоліття до н. е. та її взаємовідносини з аріями середини IV—II тисячоліть до н. е. (до часткового переселення останніх у Індію) розвивались таким чином.

У IV тисячолітті до н. е., коли Аратта закріпилась між Дніпром і Дніпром, виникла система обсерваторій-святилищ — найдавніша, та ще й «міжнародна», календарно-обрядова «служба». Стрижень її проходить лісостепами — північним кордоном тогочасного землеробства — від англійського Стоунхенджа до українських Козаровичів. Пізніше від неї пішли відгалуження на південь (започаткувавши, зокрема, арійські могили) та північ; на початку II тисячоліття до н. е., напередодні переселення арів, до Індії, вона поширювалась аж за Урал. Системою користувались ще греки, а уламки її проіснували в Європі (зокрема у Києві, на Русі) до затвердження християнства, — ото її доламував князь Володимир, скидаючи Перуна та інших прабатьківських богів.. Система була стрижнем так званої «індоевропейської спільності».

Вже наприкінці V тисячоліття до н. е., з'явилися писемні згадки про бога неба Ану, світотворця Енліля, а пізніше — Іванну (планета Венера). Ці суто «шумерські» боги виникли в Аратті за

довго до Шумер! І коли серйозний дослідник А. Г. Кишишин робить висновок, що «протошумерська писемність відроджується в Прокукутені й Трипільці (—шумер, — Аратта), звідки через Закавказзя потрапляє в Шумер часів Урука IV—III», то цьому можна вірити. Археологічних свідчень тому на Україні чимало. Наведу декотрі з них.

По-перше, дві вишезгадані таблички Даниленка. По-друге, кромлекхобсерваторія Великоолександрійської могили (між Інгульцем і Дніпром). Вона містила два поховання: мабуть, шумерське (судячи з вельми специфічного зодіакального зображення і кам'яної мотики закавказького походження), а також «трипільське», або араттське. По-третє, подібні малюнки з «Гроту бика» з кам'яної Могили під Медітополем: у «Північному гроті» проілюстровано міф про потойбічні мандри Енліля. По-четверте, зображення на місцевих горщиках з поховань біля Вознесенки (недалеко від Кам'яної Могили) й Василівки (Присивашшя) центрального епізоду шумерської «Поєми про Гільгамеша» — царя і дияволі вишезгадуваного міста-держави Урука.

Найбільш близькі до арійських уявлень збереглися на півдні України, зокрема Херсонщині й Миколаївщині, де в могилах удалося простежити складання головного арійського міфа за участі Індри та Вішну. Праукраїнці ставили тут серед великодніх страви окрему паску (символ чоловічого органа, тобто весняного відродження життя) й тарілку з імітацією степової могили. Вона мала вигляд горбочка Землі, порослого вруном, серед якого розкладали яйця — за кількістю померлих у родині. Все це стоняло до кінця Великодня — до Хоминого понеділка. (А Хома походить від арійського Хаоми-Соми — «живої води», впливши котрої Індра, воскресаючий небіжчик, ставав до бою з потойбічними силами). Шкаралупу з крашанок дбайливо зберігали потім до (Б)рахманського Великодня, який на Херсонщині називали ще Писфким, чи Мрецьким: за назвами-човнами, а згодом — небіжчиками, що їх слов'яни та інші народи пускали колись у човнах за водою. Так само чинили на (Брахманський Великдень і шкаралупою від крашанок. Вважалося, що вона «допливає до якихось людей, котрі живуть за далекими морями й називаються фраманами; вони не знають, коли має бути Великдень і чекають крашанок з України».

Греки зберегли шану до колись своєї, а потім своїх родичів-слов'ян прабатьківщини не тільки в образі богині Артеміди, але й арґоскіфібі. Останнє значення відповідає назві Аратти — Країни хліборобів. Нашадки її залишались головними постачальниками зерна ще й для класичної Греції. «Очевидно «скіфгорачі» Геродота й були ратаями стародавньої Русі. Саме слово русь у часи Геродота на Подніпров'ї означало «рілля» або «орачі», —

зазначав видатний краєзнавець О. П. Знойко. Орачами були також арії.

Цьому ж краєзнавцю належить відкриття місцезнаходження загадкової Артанії зі столицею Артою (так, за іранською традицією, продовжували називати Черкащину арабські мандрівники IX—XI століть; Київщину вони називали Куявією, а столицю — Куявою). Професіональних істориків бентежила вказівка стародавніх авторів на зв'язок Артанії з велетенським, нікому не відомим островом на Дніпрі, який О. П. Знойко дотепно пов'язав з територією між Дніпром, Тясмином й Ірдинню, що майже сходяться в районі Сміли...

Підсумуємо:

VI—III тис.

до н. е.

Аратта,

У-раш, Раса

Кулла

Аполлон

II—I тис. до н. е.

Арта

Раша (Русь)

(Куар)

Го-палан, Ку-пала

I тис. до н. е.

Арта, Артанія

Русь

Куар, Куява, Київ

Палунь, поляни

Оце і є найглибший корінь Русі, а разом з нею і Києва.

Цієї схеми немає в жодному академічному виданні. Думаю, не скоро і з'явиться бо наука, як відомо, консервативна, нерідко — аж занадто. Дотого ж її сучасні жерці не цураються й засобів, застосованих проти знахідок і рукописів В. М. Даниленка...

Попри все, — корінь існує! І рано чи пізно Аратта — Русь — Україна посяде-таки — і в національній самосвідомості, і в світовій культурі, і зрештою в тій же науці не ...надцяте, а перше місце у вервечці цивілізацій планети.

1.3. Роль писемності, вірування, побуту і обрядів у вихованні дітей праукраїнців

Виховання дітей праукраїнців будувалося на фактичному матеріалі релігії, що існувала тоді.

Етнографія, як найавторитетніше джерело народної історії, засвідчує, що глибока стародавність української мови доповнюється також стародавністю вірувань, обрядів, звичаїв і побуту, мі-

фік і легенд, усної народної літератури, традицій народного життя, а згодом і моральних норм, що зафіксовані письменами праукраїнців. Плеться про писемність на основі сімох алфавітів, що існували в Праукраїні до кирилиці. Зокрема, писемність праукраїнців трипільської культури та писемність алфавітом, що пізніше з'явився в Іллірійським.

Писемність, як досконаліший від усної передачі, засіб фіксації найдавніших вірувань і легенд, допомогла врятувати немало цінних пам'яток, які у свій час брали активну участь у формуванні світоглядної позиції, моралі і культури молодого покоління праукраїнців.

Одним з найстародавніх світотворчих і життєтворчих міфів є міф «Зоря, ключі, роса і мед». Дія міфа відбувається у часи, коли у праукраїнців трипільської культури владарювали боги Місяць, Сонце і Зоря. Цей міф існував до тих пір, коли племена киммерійців (є підстави твердити, що значна частина цих племен асимілювалася з місцевим населенням праукраїнців, значно вплинувши на розвиток культури, мистецтва і писемності слав'янського населення) посунулися на захід і там, аж на Піренейському півострові, відомі уже під назвою басків, теж зберегли цей міф спільних наших предків.

Загальновідомо, що джерела народної духовної культури треба шукати в попередніх етапах історичного розвитку людності.

Мова йде про досить відповідальний в історії народу період, що завершився будівництвом змійових валів на нинішній Київщині. Ці величезні військово-оборонні споруди, досягли висотою до 18 метрів й тяглися на сотні кілометрів, — велике досягнення військово-інженерної техніки й науки того часу. Саме ця культура й була свідком, творцем, носієм, виконавцем творів дохристиянського фольклору наших пращурів.

Як показали дослідження А. Бугая й результати радіовуглецевого аналізу, вали біля села Завалівка й озера Води Ради на Київщині існували вже в II тисячолітті до Різдва Христового. Ці споруди зводилися десятками тисяч робочих людей, що свідчить про економічну і політичну могутність держави праукраїнців, яка небаром перетвориться у Київську Україну-Русь.

— Роботи по будівництву подібних споруд чи хоча б по відбудові їх у пізніші часи були не під силу навіть такій могутній державі якою була Київська Україна-Русь.

Змійові вали є грандіозною історичною пам'яткою про те, як на прабатьківщині індоєвропейських народів протягом кількох тисяч років складалася й була високою культура, економічна й політична могутність племінних об'єднань племен праукраїнців.

Вже відзначалось, що, починаючи з III тисячоліття до Різдва Христового на території сучасної України існувала писемність

принаймі 7 абеток. Серед них перше у світі звукова абетка праукраїнців трипільської культури, що потім була завезена до Фінікії та Еллади.

То ж молоді ХХ, ХХІ та наступних століть слід постійно нагадувати, що саме цивілізація праукраїнців епохи неоліту започаткувала культуру (писемність, мову, вірування, а також міфи, легенди і перекази, віршований епос) багатьох цивілізацій світу. Відома також й кельтська абетка очам та абетка, що пізніше потрапила до Іллірії (так іллірійська). Деякі написи на археологічних знахідках виконано двома абетками, що свідчить про високий рівень тогочасної освіти. Ще III—IV тисячоліття до Різдва Христового характерне великими міграціями народів.

Є гіпотези про переселення народу з Дворіччя (шумерів), які були поклонниками Місяця; у боротьбі з сонцепоклонниками вони не вистояли і мусили відкотитися на північ, а потім у долину Дніпра-Дунаю. І в котрий раз в історії праукраїнців відбулося зближення племен, збагачення культур тощо.

Доба III—IV тисячоліть до Різдва Христового заклала міцні основи індоєвропейської єдності форм і словникового складу мови різних племен і народів. У різні епохи з території земель населення праукраїнців епохи неоліту (Північно-Західне Причорномор'я) вийшли на південь індійці і іранці, іллірійці й фракійці, а від них останніх до Малої Азії — фрігійці й вірмени¹.

Промовистою є і наявність численних шумерських слів у субстраті української мови, які зберігалися з доісторичних часів.

шумерське слово	його значення	український відповідник
сік	удар	сікти, січа, січка
шу	рука	шукати, шурувати, шуйце
ада	батько	тамо
ата	мати	мама
ру	бити	рубати, рука
гак	збільшення	гак
шуг	схопити	шугає, шуліка
аг	сторона, бік	зигзаг
гін	йти	гони, перегони
гу	голос	гуляти, гук
ме	я	мене
куп	гора	курган

Дешифрування написів трипільської археологічної та звувної культур і писемності в Україні-Русі, українським бібліографом-мовознавцем Михайлом Захаровичем Суслопаровим показали,

¹) Шредер О. Индоевропейцы. — Спб., 1913. — С. 192.

довели, що праукраїнці трипільської культури є нашими прямими предками.

Цікаві спостереження провів дослідник-етрусколог О. М. Кондратов у книзі «Етруски — загадка номер один» (1977), в якій цілий розділ — «Етрусський — це руський»¹ досить послідовно доводить слов'янське походження цього таємничого народу, який залишив привабливі писемні пам'ятки, предмети культури.

Наведемо невеличкий словничок з корекцією поняття «русський» не як російський, а як праукраїнський, як того вимагає історична правда*: арто — ядро; акіла — акула; врана — ворон (двана вран); спина — спина; тисел — кисіль; сурмуетіа — сиром'яття; сек — січець (воїн); сину — син; лаутні — літня; пуслу — пузатий; терту — третій; тислу — кислий; тлесна — тілесна; умне — розумна; тріа — троє; пакті — п'ять; теседі — десять.²

До того варто додати збіг багатьох букв етрусського алфавіту і праукраїнської абетки в начерку і вимові («А», «Т», «К», «Е», лише повернуті в інший бік; «І, і»), ствердити тотожність (збіг) у часі і помітимо, що етрусські пам'ятки з'явилися набагато пізніше (VII—I ст. до Різдва Христового)³ мови праукраїнців, стане зрозумілим ще один бік світового значення української мови в прадавні часи історії людності.

З багатьох джерел російського, болгарського і вітчизняного походження відомо, що праукраїнці трипільської культури мали три види письма:

У свій час визначні вчені Росії П. Я. Черних, Б. Д. Греков, П. А. Лавров та інші неупереджені дослідники⁴ слов'янської старовини у різні роки, користуючись різними джерелами, прийшли єдино правильного висновку, що ще задовго до Кирила і Мефодія — творців слов'янської абетки — в українських землях існувало русинське (читай: українське — авт.) письмо, священні книги, писані тою мовою і оригінальним письмом, що нагадувало резі, прочерки, риси і мало більшість букв алфавіту.

Дешифрування праукраїнської трипільської та зарубіжної писемності в Україні має велике значення для всієї європейської культури. Ці здобутки можна порівняти з всесвітнім відкриттям

1. Кондратов А. Етруски — загадка номер один. — М., 1977. — С. 13—41.

* Перше слово — у етрускому звучанні, друге — сучасною українською мовою.

2. Кондратов А. Назв. праця. — С. 34—35.

3. Там само. — С. 17—19.

4. Основні з них: Лавров П. А. Матеріали по истории возникновения славянской письменности. — Т. 1. — Л.: АН СССР, 1930; Греков Б. Д. Киевская Русь. — М., 1953; Черных П. Я. Происхождение русского литературного языка и письма. — М., 1959; та ряд інших.

Шампольона — дослідника єгипетських ієрогліфів. Одночасно з прочитанням написів археологи й історики віднайшли і залишки астрономічних обсерваторій, бронзолivarного виробництва праукраїнців трипільської культури, що жили у IV—II тис. до Різдва Христового. Високими, як на той час, були досягнення наших предків у медицині, сільському господарстві, мистецтві.

Отже, здобутки праукраїнців трипільської культури IV—II тисячоліття до Різдва Христового збереглися на Дніпрі—Дністрі не лише до часів княжого Києва, а й у багатьох звичаях, обрядах, побуті, традиціях мистецтва — до наших днів.

У першу чергу це ті (обряди, звичаї і традиції), які пов'язані з відправленням ритуалів так званої язичницької релігії, як давньою не кращою традицією називають вірування наших історичних предків, що досягли у ті часи найвищого в світі розвитку.

Цілісна природна релігійна прадавня система знань праукраїнців становила основу дохристиянської світоглядної культури народу епохи неоліту.

В основі виховання був астральний культ наших давніх предків. Головним божеством вважався Місяць — Дідух — предок народу. За віруванням прадавніх українців місяць керував небесною і земною водою, а значить впливає на вегетацію й розрощення всіх земних створінь. Від нього залежить плодючість худоби і родючість хлібів.

Наші попередники сповідували культ природи в найширшому розумінні Всесвіту і першоджерел його існування: космічної Води і космічного Вогню, коли боги символізувалися небесними світилами, Космічний Вогонь уособлював зодіак і тріаду світил — Сонце, Місяць і Зорю.

Пізніше головним богом стає Перун або Стрибог — божество грому і блискавки. Дажбог — Сонця, світла і вогню, Велес — свійських тварин тощо.

На відзнаку від інших давніх народів таке вірування праукраїнців відповідало їх способу організації життя, виробництва, культури, виховання підрастаючого покоління, що носило характер добродчинності, схилення перед природою, яка дає життя, розум, харчування і продовження роду-племіні.

Сварог, у уяві праукраїнців — бог неба і небесного вогню, мав 12 сузір'їв, що вважалися теж великими божествами. Головним сузір'ям зодіаку було сузір'я, в межах якого відбулося зимове сонцестояння. Це сузір'я звалось Перун і було богом блискавки і грому (нині воно зветься Стрілець).

За світовими ідеями наших предків вважалося, що космічний момент утворення Всесвіту відповідає перебуванню Сонячної системи в межах сузір'я Перуна, тоді символічно народилася трі-

для астральних світил (Сонце, Місяць, Зоря) і космічна Вода. В цей день (25 грудня) святкувалося Різдво Світу.

Характерною рисою вірування праукраїнців було не просто і не стійке прийняття певної догми (уявлення), а пошуки на цей підставі шляхів і засобів єднання кожного з природою, її творчим началом і найвищою інстанцією життя.

Все це неважко підтвердити шляхом простеження обрядів та ритуалів. Різдвяні свята засвідчують, що це свято зодіаку. Готувалися 12 голів (12 сузір'їв) для приготування тайної вечері. 12 голів є жертви 12 сузір'ям зодіаку. Готування 12 страв, 12 священних печей (космічного творіння Всесвіту 25 грудня — 6 січня) теж відповідали 12 сузір'ям.

Уважний дослідник помітив, що уже в цьому є далекий у часі прообраз майбутніх 12 апостолів, які з'являються на українському небосхилі з прийняттям християнства 988 року. Але хто може довести чи навіть брати під сумнів, що обряд наших пращурів чимось був гіршим чи, так би мовити, невдалим? Коли б і справді в тих давніх обрядах та ритуалах було б щось реакційне, воно всупереч примусу і визиску не вижило б, не дійшло б до нашого часу. Великий знавець культури праукраїнців О. П. Знойко детально описав традиції, вірування і звичаї наших предків.¹

Головним святом трипільців було свято Різдва Світу, яке відзначалося 25 грудня. В цей період Сонячна система вступає в головне сузір'я Перуна (Стрільця). На честь бога Сварога (зодіаку) готувалися жертвна страва — кутя. Святкування відбувалося в колі сім'ї і з тих пір Різдво є родинним святом. У цей день на полі обов'язково ставили сніп пшениці чи жита — Дідуха або коладу. До святкування в помешкання вносилися плуг, що лежав під різдвяним столом до щедрого вечора (1 січня). У день народження Місяця (Дідуха) молодь ходила з плугом колядуючи, просила у богів успіхів у хліборобській праці. Люди вірили, що все розпочає в день народження Дідуха (1 січня) матиме щасливий кінець. Оскільки Різдво є давнім дохристиянським святом, яке лише в IV столітті нової ери було визнано церквою і набуло відповідного християнського тлумачення, а щедрий вечір пізніше почав відзначатися як день Нового року.

В ті далекі часи життя людей: їх побут, праця, дозвілля, харчування, міцно поєднувалися з релігією і обрядами. Наприклад, пшениця символізувала повний місяць і разом небесну Праматір, втіленням води і її сили вважалася богиня Дана, зубки часнику символізували фази бога місяця і жертвоприношення йому; були улюблені страви трипільців, що стали національною кухнею укра-

1. Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні. — К.: Молодь, 1989.

Інцив — ліплені пироги з м'ясом, рибою, горохом і квасолею, си-ром і маком, яблуками і грушами, варенням, з різним на-чинням, паляниця та пампушки з часником.

Такими ж обрядовими стравами були куліш, млинці, галушки та інші. Борщ і ковбаси — теж геніальні кулінарні знахідки пра-українців.

Любими квіти подвір'їв праукраїнців — трипільців — чебрець, м'ята, рута, любисток, а в садах — яблуні, груші, вишні. Вірним помічником господаря був кінь, а корова, вівці, роха, кури, гуси; голуби жили, одягали, взували всю родину, за що ці тварини вважалися святими.

Біля кожної хати (а вони були глинобитними і чепурними) красувалися калина і верба. Калина праукраїнцям була символом і власною назвою Різдва світу, а верба першодеревом світу, сим-вол Чумацького шляху (Галактики), єдність земного життя з кос-мосом. Символи калини і верби, як багато інших, прийшли до на-ших днів («без верби і калини нема України»), що є ще одним свідченням наступництва Україною трипільської культури.

Тисячолітні традиції трипільців справляти могилки, дев'яти-денки, ворожби, вірвань є сьогодні складовою частиною світо-сприймання українців. Живучими виявилось і повір'я: сіль роз-сипана на столі віщує сварку; якщо вбити гайстра (лелеку) — згорить хата та інші. А звичаю бажати здоров'я тому, хто чхне, дотримується кожний українець.

В багатьох містеріях, які й сьогодні здійснюються на святі щедрого вечора, обов'язковим атрибутом є коза. Це пралавній обряд, що прийшов до нас із далеких часів, що він означає? Де-які його елементи образно описані О. П. Знойко.

Гурт парубків ходить по хатах із символічною Зорею і водить із собою козу, виконуючи відповідні обряди і співаючи ритуальні щедрівки:

Вларив дід козу.

По сірому боку.

Тут коза впала,

Нежива стала.

У вашім домі, вашім хоромі
приключилась нашій кізоньці біда.

Чи нема тут лікаря коновала,

Щоб наша кізонька на ноги встала?

З'являвся «лікар», робив магичні жести, ворожив тощо. На-решті «коза» ворухнула головою. Звук полегшення розлягався по хаті. Нагадвемо, що гурт парубків — це імітація стародавніх про-цесів жертв на честь бога Місяця. Обряд стосується народження Місяця — Дідуха — (предка), котрий одночасно є й «цап на полі, що басує з цапенятами-зірками»). Народ вірив, що походить від

кови. Коза вигодувала й Перуна, від якого, за Геродотом, походили скіфи. За міфами українців — Перун — цап ховається на межі, коли дожинають жито, а останній сніг зветься — коза-Сніп, який ставлять на покуття на Різдво, символізує Дідуха (предка народу).

Містерія з козою — символічна розповідь про трагічні й радісні події з передісторії народу. Це колишні незабутні переживання народу: пам'ять про перебування на Глибокому Полудні й про своє відродження на землях Придніпров'я. Воскресіння кози — це Воскресіння народу, його безсмертя.

Ці факти, як і стародавність інших звичаїв та побутових традицій, свідчать про те, що народ зберіг у сталих формах стародавню цивілізацію і культуру, подібно до того як зберіг мову і мовлення.

Звернімо увагу на дивну раціональність обрядів, ритуалів та вірувань праукраїнців епохи неоліту, в яких абсолютно нічого немає зайвого: шанування предків, поважливе ставлення до матері, нагадування про потребу постійної праці, необхідність певного посту для очищення організму і продовження життя і т. д.

Давні повір'я, ворожба свідчать про їх виникнення ще в ранньому дитинстві, а дожили до епохи раціоналізму тому, що нікому не приносили шкоди, що «твори дитинства людності» довго були найбільш ефективними і результативними у вихованні дітей, які по-своєму розуміли і сприймали їх.

Праукраїнські обряди і традиції, що мають кількатисячне літочислення, дійшли до нас, дякуючи безперервності культурно-історичного процесу на Подніпров'ї й наступності історії і культури народу.

Тому-то виховання дітей мало систематичний і послідовний характер. Воно передбачало систему певних прийомів і засобів впливу на формування особистості. У основі цього виховання покладено засвоєння молоддю набутих попередніми поколіннями звичаїв, обрядів, ритуалів, реліквій, атрибутів й народно-правових та моральних форм людської діяльності тощо.

Тодішня община різними засобами впливала на дітей. Через колискові пісні, потішки, казки, міфи, оповіді, ігри, загадки, різножанрові пісні, приказки і прислів'я, танці діти знайомилися з оточуючим їх світом, з його духовними надбаннями.

Характерною рисою виховання дітей праукраїнців було безпосереднє залучення їх до різноманітного життя племені, роду, родини. Наші деякі предки не видумували якихось окремих дитячих справ. До всього того, чим займалися дорослі, залучалися і діти; до праці — землеробства, скотарства, рибальства, збирання угід, плодів, випасання худоби; відправлення свят, виконання обрядів та ритуалів з нагоди заручин, весілля, народження дітей,

поховання померлих, до різних видів мистецтва, військової зброї тощо.

Діти вчилися ремеслам: гончарній справі (носили глину, посуд) ковальству, шевству та іншим.

Про ефективну роботу наших попередників з передачі молоді досвіду і традицій свідчать те, що було збережено самобутність і життєдіяльність люду, які пізніше знайшли своє відбиття в характері українського народу:

Розвиток виховання, освіти, народно-педагогічних уявлень праукраїнців епохи неоліту і трипільської культури заклали підмурівки менталітету українського народу, національної системи освіти і виховання.

І, розглядаючи виховання, навчання і освіти, релігію, вірування, традиції, обряди, звичаї народу як складову і невід'ємну частину української культури, можна погодитися із твердженням американської дослідниці українського походження В. І. Лончини, що наша культура розвинулась в європейським культурним колі на протязі багатьох тисячоліть. Український народ створив у часі свого передісторичного та історичного життя свою власну культуру. Він потрапив сам творити духовні цінності та творчо сприймати культурні впливи від багатьох народів, що переходили через українські землі, або сусідували з ними, та пристосував їх до українських умовин життя і давав їм українське національне забарвлення. Він розвинув усі ділянки культури, одні більше, а другі менше, і ніякої ділянки не занедбав. Українська культура давня, глибока і гарна. Щоб її оцінити, треба її пізнати.¹

Завдання для самостійного студентського пошуку.

Прочитайте тематичний фрагментарний виклад статті Олександра Шокала «Відродження світла або Вертаймось на версти свої»² і складіть за нею календар давніх народних свят.

Дайте відповідь на такі питання:

1. Як ви гадаєте, чому саме прадавні вірування і обряди пережили віки і дійшли до сьогодення?
2. Чому Україна так довго не мала науково визначеного свого історичного шляху від давніх часів?
3. У чому, по-вашому, пізнавальне, виховне та історичне значення давніх українських обрядів? Письмово аргументуйте свою відповідь.

1. Лончина В. І. Українська культура. — Короткий огляд. — Нью-Йорк: Видавництво шкільної ради, 1983.

2. Повністю стаття О. Шокала надрукована в журналі «Ред. школа», № 7 за 1991 рік.

Відродження світла, або Вертаймось на верстви свої (За О. Шокалом)

Перші проникливі досягнення прадавньої духовної історії орієнтських народів через міфо-релігійні знання здійснили французькі історики культури Іпполіт Тен («Критические опыты», СПб., 1869) та Едуард Шюре («Великие посвященные», Калуга, 1914). Ці автори брали за основу своїх духовних реконструкцій давньоорієнтські усні священні тексти — Веди (Достовірне знання), що їх створили праорії у своїй прабатьківщині — Південно-Східній Європі.

І в українських усних священних текстах (піснях-молитвах, міфах) знаходимо знання праорієнтської духовної історії, адже за найновішими відкриттями тінгвістів та археологів саме вихідці з Придніпров'я та Приазов'я (ця земля в праорієнтську пору звалася Сіндом або Індом), переселившись близько чотирьох тисячоліть тому до Північно-Західної Індії, принесли з собою ведичну релігію, суттю якої, як і нашого язичництва-сонцехвалення, є гармонізація в людині духовної та біологічної сфер, і здійснили понад 3500 років тому звід ведичних гімнів-молитов у книгу Рігведа (Знання гімнів).

Духовні скарби традиційної народної культури — не просто собі цікава архаїка. В них пульсує реальне, дійове знання, якого нам не вистачає нині, в час безпам'ятства і невігластва. Нині нагальною життєвою необхідністю стало відродження в нас предківської моральності і предківської волі до життя через осягнення традиційного міфо-релігійного знання, яке, забезпечуючи духовний зв'язок поколінь прилучає буття етносу до Безвічного Життя. Це і є повернення на свої традиційні життєві верстви, осяяні світлом Всеєдиного Ладу.

Наше традиційне ведичне міфо-релігійне осягнення Світу (а по-сучасному — ноосферно-екологічне знання) тисячоліттями живе у святково-трудовах обрядах хліборобської, орієнтської, культури.

Святково-трудова обрядовість — засіб саморегуляції людського життя. Це основа народної культури як вияву саморозвитку цілісного етнічного ества. За характером обрядів можна судити про вік і рівень розвитку культури, про її світоглядну сутність.

Наша ведійська духовна традиція пов'язує виникнення святково-трудового календаря орієнтської хліборобської культури з іменем першого духовного провидця орієнтів — Рама. Ім'я Рам означає — високого роду, просвітлений, натхненний Ором миротворець. А Ор — це Всеєдиний Дух Світла в праорієнтів, його уособленням є Сонце, звідси й назва Сонця в орієнтських народів — Ор, Ра, Хорс, Хорсед. Від імені Ор походить і етнічний орієнт або арії — орачі, хлібороби, сонцяни. Сонячну етимологію мають праорієнтські

ке Арта й давньоіндійське Рта — істина, праведність, лад, ясність, а також давньоіранське Рату — господар, хлібороб і українське — ратай, оратай.

СВЯТО ВЕСНИ — ВЕЛИКДЕНЬ

Перше з рокових* свят—Свято Весни або Родючості — присвячене подружній любові, злагоді в родині. Цим святом відзначається початок Нового хліборобського року. Одвіку в усіх орійських землях рік розпочинався першим місяцем весни — березнем. Саме в березні, згідно з міфо-релігійною традицією орійців, зародився світ і Перша Людина. За орійським літочисленням від Створення Світу ми маємо вже 7498 років культурного життя, а за християнським літочисленням, яке ведеться від Різдва (народження) Христового н насаджене у нас церковно-державними календарними реформами у XVI—XVIII століттях, нашу історичну свідомість загнано в межі нової ери, яка налічує лише 1990 років. Прадавнє свято Весняного Новоріччя — Народження Світу Рам назвав Святом Весни або Воскресінням.

СВЯТО ЛІТА — МАКОВІЯ

Друге рокове свято Рам назвав Святом Літа, Святом Радості й присвятив дітям, які приносять батькам достиглі земні плоди.

Літні святково-трудові обряди українців зберегли прадавню культурну традицію предків праорійців. Одвіку в нашого народу благодатне літо минало у вільній праці на своїй хліборобській землі і в святковому священнодійстві: Першим літнім святом були Зелені свята. Їх ще називають Клечальними, Русальними (помиральними).

У орійців одвіку свято Соми-Маковія освячувало збирання, споживання і дарування стиглих плодів Землі й Сонця. Великий гріх у орійських віруваннях — зривати й дарувати незрілі плоди і квіти, бо то означає смерть (квіти нести тільки на похорони: встеляли останню земну дорогу покійній людині, клали на могилу). Тому зірвана й подарована квітка — знак заповідання зла, тобто людині бажають того самого, що вчинили з рослиною. Можна було зривати рослини тільки освячені обрядом: на Зелені свята клечанням прикрашали житла, що служило оберегом від злих духів; на Купала дівчата плели з квітів вінки й пускали на воду — так визначали свою долю. Навіть зріле дерево рубали на потребу з дозволу духовного розпорядника роду. Такою високою була екологічна свідомість у орійських народів.

* У значенні річних свят.

СВЯТО ОСЕНІ — ПРЕЧИСТА

Свято осені присвячене батькам, які дарують дітям плоди свого дбання в господі й у полі. Це свято врожаю, достатку, воно вінчає весняно-літній трудовий цикл життя хлібороба.

В Україні одвіку весняно-літній цикл свят завершувався Спасом (нині 19 серпня) — освяченням урожаю, й починалися осінні святкові обряди. До цього дня закінчують жати хліб і справляють обжинки. На Спаса святити обжинковий сніп — Рай (знак Духа Жнив — Раю — осінньої з'яви покровителя хліборобів Ярила-Урая, а також Сонячного Хлібного Духа — Коляди) та інші плоди — садовину й городину. А в полі лишали для духа-покровителя хліборобів пучок невижатого хліба — бороду-пугу. Ці обряди супроводжувалися величальними піснями-молитвами. Сніп-Рай зберігали як спас-оберіг достатку до наступних обжинок, обмолочували і тим зерном зачиняли осінню (озиму) сівбу. А замість висіяного лишали новий спас-оберіг. І так безперервно відроджується Хлібний Дух, досягаючи очищення й спасіння в сімені. Цей обряд знають усі орійські народи. Український Спас має свій відповідник у давньоіранській культурі — Саош. Образ Спаса — вияв безсмертя Світлої Сили творення життя. Християнська церква ототожнила Спаса з Христом-Спасителем.

Вершиною осінніх свят була Пречиста (Перша Пречиста — 28 серпня, Друга Пречиста — 21 вересня). Обидві ці святкові дні пов'язані з орійським культом чистоти душі й тіла.

Після очищення природи й людини в Пречистенські свята настає осіннє рівнодення (23 вересня), коли Сонце переходить з Північної півкулі в Південну й природа в наших широтах завмирає на зиму. Останнім великим осіннім святом була Покрова, що з нею пов'язані обряди покриття завмираючої на зиму землі-тодувальниці й поминання Духів-покровителів. Звідси й церковне — Покрова Богородиці.

СВЯТО ЗИМИ — РІЗДВО НОВОГО СВІТЛА

Це найтаємничіше з чотирьох рокових свят орійського календаря. Свято Зими присвячене славленню новонароджених дітей — плодів весняного кохання подружжя, а також поминанню душ предків. Це суто родинне, родове інтимно-особистісне свято. Сповнене особистісного потаємного смислу, воно має водночас космічне значення. Родинна радість народження дітей — продовжувачів роду — поєднується з усеземною радістю народження Нового Сонця. Адже після зимового сонцестояння в пору найдовших зимових ночей (21—23 грудня) починається новий річний цикл обертання Землі довкола Сонця. Отже, Свято Зими, будучи завер-

шальним святом хліборобського року, знаменує початок Нового Сонячного року. Зимове обрядове священнодійство на честь космічного й земного Різдва (народження дітей і небесного Сонця) не має безпосереднього магічного спрямування на перебіг циклів хліборобського трудового календаря. Та оскільки цим обрядом відзначається космічне явище в масштабах Сонячної системи, то й небесна подія, і її земне ритуальне відтворення благойдно впливають на життя окремої людської родини, усього народу й цілої Землі як живого космічного єства.

Згідно з міфо-релігійними знаннями орійських народів, Мати Земного Світу, тобто Мати Сонця, породжує в найдовшу, найтаємничішу зимову ніч Нове Сонце, що й знаменує початок нового річного кола обертання Землі навколо Сонця. Українці одвіку звать Матір Сонця Колядою. Це святе ім'я походить від українського наймення праорійського Всеєдиного Духа Світла Ора — Лад. Коляда-мати (Коляда буквально: нащадок Ладу) — земна донька Всеєдиного Духа Світла. Одночасно з Колядою-матір'ю наші предки вшановували й Коляду-батька — небесне уособлення Всеєдиного Духа Ладу, носія його Світлої Сили, Сонячного Духа Миру й Злагоди, Хлібного Духа домашнього достатку.

Давньоукраїнське поняття родина, рід, родичі походить від давньослов'янського наймення Всеєдиного Духа Світла — Род або рід. Парою Родові є Родиця: мати-покровителька людського роду. Отже, духовне значення слова родичі — родові діти; родичі й орії мають однакове значення — свої або люди споріднені у Всеєдиному Духові Світла, арійський духовний архітип Род, Рід живе і в слові Різдво (Роддво) — рожене двома, або родини Світла. Коляда-батько й Коляда-мати уособлюють у космічному акті народження Сонця-сина нерозривну парну єдність сил життєтворення у Всеєдиному Світі.

Український Різдвяний обряд — це відтворення духовного акту світлонародження і в Небесному світі, і в інтимному світі людської родини. З проникненням у нашу культуру християнської ідеології орійське міфо-релігійне уявлення про народження Матір'ю-Колядою Нового Сонця підмінено євангельською оповіддю про народження Дівою Марією Христа — Сина Божого..

Ступені розвитку виховання в умовах первіснообщинного ладу

Відокремлений період

виховання
(родова община)

Виховання відокремлюється від загального процесу трудової діяльності людей в міру удосконалення знарядь праці і ускладнення трудової діяльності людей

виховання стає суспільним явищем

Невідокремлений
період виховання
(дородове суспільство)

Виховання здійснювалось
в процесі виробничої
діяльності людей

РОЗДІЛ 2. КУЛЬТУРА І ВИХОВАННЯ КОЧОВИХ І ОСІДЛИХ ПЕРШОУКРАЇНЦІВ.

2.1. Розквіт освіти і виховання першоукраїнців.

Історія слов'янства досі викликає певні суперечки. Існує так звана стала (канонічна) теорія походження слов'ян, що сформувалася ще в стародавні часи. У найбільш загальних рисах ця теорія може бути передана так:

Стародавня історія вустами таких знаменитих вчених того часу як Птоломея, Геродота, Страбона, Діодора та ін. доводить до нашого віdomу, що родослівна слов'ян сягає своїм кінням в глибини віків — аж за рубіж 1610 років до Різдва Христового. Стверджується, що народ слов'янський виник від племені Афета, сина Ноєва, і був названий слов'янами по князю своєму Славеку, нащадку князя Роса, онука Афетового.

Народ цей, переселившись з Азії від часів Вавілонського змішання мов, став мешкати від Ріфейських гір і від моря Каспійського на Сході до річки Вісли і моря Варезького на Заході, і від моря Чорного та річки Дунаю від Полудня до Північного океану на Півночі.

Стародавні вчені, хроністи, мандрівники, письменники залишили відомості про окремі народи і племена, їх війни, побут, обряди, ще силу-силенну відомостей, проте майже не сповіщають про особливості виховання того чи іншого народу, племен, розвиток освіти і виховання молоді. Такою ж таємничістю покрита і історія слов'янства, яка цікавить як історія споріднених народів і як окрема її галузь—історія українського народу, його мови, освіти, культури, народно-педагогічних уявлень про виховання молоді, тощо.

Грецькі історики дають слов'янам різні назви «судячи по способу їх життя та вигляду народному». Так, наприклад, східних слов'ян називали скіфами або скітами по їх кочовому життю і частому переселенню з місця на місце; південними сарматами по гострих яшуриних очах з прижмуркою, а також русами, по кольору волосся; північних приморських—варягами по їх хижацтву та засідках на подорожніх путників.

У зв'язку з тим, що поняття «Україна» і «українець» виникли не у стародавні віки, а набагато пізніше (перше згадування за Іпатським літописом датується 1187 роком), в історії слов'янства слід уважно побачити і довести ті моменти, які дають можливість у слов'янському людському морі виділити праукраїнців, простежити їх долю, звичаї, обряди, навчання і виховання своїх дітей.

Серединних слов'ян, які мешкали в середині поміж собою називали по князю Вятко—вятичами, по князю Русу — роксоланами, росами, а по князю Мосоку, що кочував біля річки Мослви і дав їм цю назву — мослами, або мословітами.

Самі ж слов'яни ще більше наробили собі назв: булгарами називали себе ті, що мешкали на річці Волзі, ільменськими слов'янами звали тих, що проживали по берегах озера Ільмень, поляни жили у полях, або степах безлісних, древліани полюбляли ліси, дреговічани звали мешкаючих у болотах (від слова дрегва, дрега — болото), а козарями називали усіх тих, хто їздив на конях і чинив наскоки. За останніми дістали назву і всі військові слов'янські загоны, виставлені для війни та захисту Вітчизни, а візантійський імператор Костянтин Мономах перейменував їх з козарів у козаків (в перекладі з юрського — молодець, завзяжець) і така назва залишилася за ними назавжди.

За часів Геродота¹ слово Русь на території Середнього Дніпра та Бугу означало «орачі». З двох племен на Дніпрі, про які писа в Геродот, явні були скіфи-орачі і скіфи-хлібороби (скіфи-орачі-русь; скіфи-хлібороби-поляни).

1. Геродот (V ст. до Різдва Христового) — грецький письменник, автор «Історії» (в IV томі подає відомості про скіфи).

Ці племена беруть початок з трипільської культури і жили постійно на своїй території і зберегли свої імена аж до об'єднання у Київську державу (X—XIII ст.).

Отже, історія нашого народу починається не з IX ст. н. е., навіть не з відомостей Геродота про скіфів-гусь і скіфів-полян у Уст. до Різдва Христового, яка фактично є слов'янами і предками Київської держави.

Насправді ж коріння українського народу сягає ще далі у глибину віків — у палеоліт і неоліт, епохи, де сформувалося населення праукраїнців, яке приїде у залізний вік високо розвиненим, освіченим, з добре розвинутими багатьма видами господарської діяльності, мистецтва і культури із власною писемністю, першою школою...

Арабські вчені Ал-Балхі, Ал-Істерхі, Джайгані, Ібн-Русте та інші писали про царства Русі: Куявію (Kijawa), Славію (as-Lawija) Артанію (Al-Artanija)

Куявію давно визнано Київською землею, Славію — слов'янами, що жили на північний захід, а Артанія довгий час була нерозгаданою землею.

Арабські вчені Ал-Балхі, Ал-Істерхі, Джайгані, Ібн-Русте та танія або Оратанія, яка походить від нашого старого слова ратай, ората. Ротанія — значить країна орачів. Арабські географи IX ст. сповіщали, що народ Артанії суворий і не наближає до себе іноземців, що жителі цієї країни «вирушають донизу водою й ведуть торг». Арабські дослідники писали, що ця країна знаходиться на острові «довжиною три дні путі (150 км)»

Довго лувкали цей острів на побережжі Чорного і Азовського морів. Але він виявився в центрі України в межиріччі Дніпра з притоками р. Ірдинь і р. Тясмин. Відкрили його тільки пролітаючи над Дніпром. На берегах острова розташовані стародавні міста Черкаси, Канів, Сміла, Чигирин. Річки Тясмин та Ірдинь колись були судноплавними, що підтверджують рештки знайдених кораблів.

Отже, території слов'ян були обширними, слов'яни вели різноманітний спосіб життя — серед них були хлібороби, мисливці, рибалки, займалися тваринництвом, судоплаванням тощо.

Але до того українському народові ще треба було пережити епоху скіфської навали, сприйняти від них найкраще, але залишити власну мову, віру, звичаї, традиції, обряди і ритуали.

У VII столітті до Різдва Христового у степове Причорномор'я переселилися, за одною версією, зза Дону, кочівні племена іраномовних скіфів, що незабаром підкорили місцеві племена, які античні історики, мандрівники та географи теж стали називати скіфами.

Про скіфів суперечки йдуть з давніх давен. Це й зрозуміло:

скіфи залишили дуже помітний слід в історії населення України епохи заступу міді залізом.

Досі дискутують вчені про походження скіфів. Дехто вважає, що скіфи — корінне автохтонне населення Північного Причорномор'я. Інші вважають ці племена прийшлими зі сходу, інші прагнуть примирити ці два полярних погляди.

У зв'язку з тим, що скіфи у більшості своїй асимілювалися з місцевими слов'янськими племенами праукраїнців¹ і мали значний вплив на подальший розвиток культури, писемності, освіти і виховання місцевого населення, цікаво познайомитися з кількома версіями походження цього войовничого кочівного і осідлого племен.

Навчання, виховання, освіта; народно-педагогічні уявлення першоукраїнців (скіфів) досліджуються взагалі вперше, тому зовсім нелегко відшукувати бодай окремі факти, аналізувати їх і робити висновки.

І. Б. Брашинський в популярній книзі «У пошуках скіфських скарбів»², викладає кілька версій походження скіфів.

Безпосередньо скіфська версія сповіщає, що першими мешканцями раніш безлюдної держави був Таргитай (його батько сам бог Зевс, мати — дочка Борисфена — Дніпра), який мав три сини: Липоксаїс, Апроксаїс і Колаксаїс. Якось на скіфську землю упали з неба золоті плуг, ярмо, секіра та чаша. Підняти ці скарби зміг лише найменший брат, якому і віддали царство. Від кожного брата пішло своє плем'я, а всі разом вони стали називатися сколотами, або ж царськими. Греки ж звали їх скіфами³.

Греки походження скіфів «одягнули» в лати, барвистої легенди про Геракла, який якимось гнав биків Геріона (чудовисько з трьома тулубами) і зустрів непогоду. Він загорнувся у лев'ячу шкіру і заснув. Коли проснувся, нестало його коней. Лише в землях під назвою Гілеї в печері знайшов дивне створіння: напівдіву і напівзмію, яка погодилась віддати коней лише за палке кохання. Слова вона дотримала, але заявила, що чекає трьох синів.

Що з ними робити, залишити тут, чи відправити до тебе?

І тоді Геракл загадав таке. Коли сини змузніють, дай їм цього лука, нехай натягнуть ось так і опояжуться ним. Того з синів,

1. Варто провести таку паралель. Плем'я Волзьких болгар перекочувало на Балкани, змішалось з місцевими сімома слов'янськими племенами, дали їм свою назву, але перейшли на мову корінного населення. Так виникло перше болгарське царство... Див.: Христов Хр. Болгарии 1300 лет. — София Пресс, 1980. — С. 15—27.

2. Брашинський І. Б. В поисках скифских сокровищ. — Л.: Наука, 1979 — 144 с.

3. Там само. — С. 21.

хто виконає цю настанову, залишиш тут, а хто не зможе виконати, надішли на чужину.

«Геракл показав, як виконати це завдання, залишив один з двох своїх луків і пояс, на кінці якого висіла золота чаша, і поїхав».

Коли сини вирости, мати дала їм імена: Агафірс, Гелон і Скіф і дотримала вказівки Геракла. Звичайно, виконати вказівку батька зміг лише Скіф, який став першим царем народу, і від якого пішли всі скіфські царі. А Агафірс і Гелон були вигнані матір'ю на чужину.

Ще одна версія, якої дотримувався і «батько історії» Геродот, твердить, що Скіфи прийшли з Азії і підкорили кіммерійців Причорномор'я, які довго проживали там¹.

Ці версії-легенди дуже довго побутували, як вірогідні, а почасти і як «вельми правдиві» і відігравали певну роль у вихованні молоді, у навчанні її майстерності управляти конем по-скіфському, докладати зусилля до розвитку конярства, хліборобства (той же Геродот сповіщає і про скіфів-хліборобів, їх взаємини з іншими місцевими племенами²).

Говорячи про скіфів, Геродот докладно зупиняється на опису населення Скіфії, наводячи реальні відомості про значну кількість племен басейну Борисфена-Дніпра, Полісся, а також і неперевірені та недоказові, факти, майже чутки, до яких сам ставиться досить обережно, а то й критично.

Докладно описує Геродот клімат Скіфії, її ріки, звичай населення.

Виявляється, скіфи шанували багатьох богів: Естію, Зевса і Землю, визначаючи її дружиною Зевса. Естія по скіфському зветься Тавтіті, Зевс — Папай, Земля — Апі, Апполон — Гіпосір, Афродіта — Небесна — Аргімаса, Посідон — Фагімасад; царські скіфи Посідонові приносили тваринні жертви, а храми зводили лише на честь Арея¹, Храми — святилища на честь Арея, зводились із хмизу на кургані. На вершині святилища — чотирикутний майданчик, по центру якого встромлено старовинний залізний меч, який є кумиром Арея. Саме мечеві приноситься щорічна жертва (велика рогата худоба і коні). Проте, інколи, як твердить Геродот, скіфи приносили в жертву полоненого воїна (кожного со- того чоловіка — полоненого).

Про скіфів залишили відомості також Есхіл, Гіпократ (V ст. до Різдва Христового), Полібій, Миколай Дамаський, Страбон (II—I ст. до Різдва Христового і I ст. нової ери) та ряд інших су-

1. Опис Скіфії Геродотом (У кн.: Історія України в документах і матеріалах. — Т. I. — К.: Вид. АН України, 1939. — С. 7—13.

2. Там само.

1. Там само. — С. 10.

різних авторів почасти протилежні, але в цілому вони доповнюють часників і свідків-мандрівників. При чому відомості про скіфів у картині життя, побуту, звичаїв та обрядів цих досить таємничих, ще й нині повністю не розгаданих племен, які «розтанули» серед місцевого населення, об'єктивно поклавши початок першоукраїнцям.

Настав час відокремити справжні зерна історичної правди від наносних плевел вигадки і фантастичних доміслів про скіфів.

Будемо пам'ятати, що самі скіфи були дуже неоднорідними племенами. Існували гіппемологи — «ті, що доять кобилицю», галктофаги — «ті, що годуються молоком», абії — «позбавлені засобів до життя», калліпліди — еліни-скіфи алзони, скіфи-орачі, неври, скіфи-землероби, яких елліни називають борісфенітами, а самі себе ці елліни звать ольвіополітами... І це все за Геродотом і Страбоном.

До того ж були скіфи багатії і рабовласники, що інших скіфів тримали за своїх рабів.

Жили кочівні скіфи в кибитках на колесах, на стійбишах розбивали шатра — тимчасові житла, святилища, але невдовзі знімалися з обжилого місця і кочували на нові пасовиська, переганяючи череди худоби, табуні коней і отари овець. Свиней скіфи практично не розводили.

Геродот свідчить досить кривожерливий норів войовничих скіфів, що межує з дикунством і є відгомонам людожерства (а правкраїнці не мали таких ознак): ніби вони напивалися крові першого ними вбитого в бою ворога, до того ж дотримувалися людського жертвоприношення (нехай і з числа полонених ворогів) богам.

Посідону Фагімасаду (царські скіфи), чи на честь Арея всі інші скіфи, або відсікали праву руку з плечем, кидали їх у повітря і залишали там, куди вони падали... Полонених жертв... різали, кров виносили на могилу і лили на меч, трупи ж залишали під могилою...

Але ж археологічні дослідження численних скіфських могил ритуальних і погребальних жодного разу не підтвердили знахідками безладно розкиданих кісток правих чи кістяків з відтягненими правими плечима хоча б десь біля скіфських могил. Все це дає підстави спростовувати чи дуже обережно поставитись до тверджень Геродота, які з'явилися в його трактатах і як власні спостереження очевидця (Геродот подорожував по крайньому Причорномор'ю), і як свідчення інших мандрівників, і як перекази з переказів, до яких сам він ставився з певною недовірою, про що попереджав читачів, що сам не бачив, але чув і т. д.

Скіфи справді приносили тваринні жертви своїм богам, вели численні війни і навіть 28 років панували в Азії, продавали поло-

нених (работоргівля); можна припустити навіть факти принесення кожного сотого полоненого у жертву своїм богам...

Прячих доказів немає, як, коли бути об'єктивним, немає вагомих доказів, що спростовували б цю версію, а відсутність кістяків і кісток правиць, ще теж неабсолютний доказ (що могло трапитись за стільки тисячоліть з тими кістками?)

Однак уже відзначалося, що племена скіфів були дуже різні за походженням, способом життя, звичаями, обрядами, традиціями, характером господарювання, взаєминами і способами співжиття із сусідніми племенами, з якими більшість жили в дружбі і злагоді, часто ріднилися, створювали нові «мішані» сім'ї, асимілюючись у конкретній місцевості і... у вічності.

Погодьтесь, жорстока, кровожерлива людина не здатна на сердечні поривання, на щирі і безкорисливі дружбу, щоб більше віддати, ніж отримати, тому оті войовничі скіфи розтанули у вічності історії, не про них, мова: здавна відомо жорстокі тирані і створені ними тоталітарні режими гинуть, мов глиняні колоса, під навіть незначними ударами.

Мова йде про племена благородних скіфів, об'єднання яких під зверхністю царя Атея (IV століття, до Різдва Христового) відоме історії як одне з давніх державних утворень першоукраїнців, адже на той час скіфи уже асимілювалися з місцевим населенням праукраїнців, надавши їм назву своїх племен, а потім і зовсім зникли з історії.

Між іншим, давні хроністи, донесли до нас відомості, що дев'яностолітній цар Атей очолив власне військо, щоб відбити напад перського царя Дарія. У першому ж бою Атей знайшов собі смерть, хоча першоукраїнців-скіфів так ніхто й не переміг.

З кінця V ст. до Різдва Христового ремісничий, торговельний і адміністративний центр Скіфії був на місці Кам'янського городища (Лівий берег Дніпра). Культура населення Скіфії добре досліджена археологічними розкопками Чортомлицької Могили і славнозвісної Солохи (на нижньому Дніпрі, нині Дніпропетровська обл.), а також на Куль-Оба в Криму.

В III ст. нової ери Скіфська держава припинила своє існування останньою столицею було місто Неаполь Скіфський (біля сучасного Сімферополя).

Матеріали археологічних досліджень свідчать, що скіфи носили довге волосся, борода, вуса і одяг був шкіряним або лляним. Каптан з поясом, довгі штани шаровари, домотканні сорочки. Взувалися скіфи у м'які шкіряні чоботи, що підхоплювалися, перетиналися ремінцями (ця деталь для населення земель українських нетипова, певно запозичена). Голови покривалися гостроконечними войлочними башликами, жінки взимку носили хутряні шапки.

Скіфські воїни крім короткого лука і стріл мали списи і чотирикутні щити.

Розкопки великої могили Солохи і Чортомлицької (царської?) «Товстої Могили» розкривають надзвичайно високе мистецтво скіфів, яке чарувало і чарує світ. Золота обкладка (для лука і стріл) горита — своєрідний епос в живописних картинах на листах жовтого металу! Тут ряди тварин (сцени сутичок левиці з биком-буйволом, вепря і льва; полювання пантери на дикого козла, далі — пантера і лев нападають на оленя).

Два широкі середні фризи — жанрово-образна розповідь з грецької і скіфської міфології. Особливо цінним для нас є картина навчання зовсім юного героя стрільбі з лука (верхній ряд, перший малюнок ліворуч).

Далі сюжетні картини досить докладно розкривають сюжет грецького міфа про Ахілла, його матір Фетиду і загибель від стріли Пріама. А це свідчить про те, що автором золотої обкладки горита (IV ст. до Різдва Христового) безсумнівно був грек одного з міст-колоній (держав) Причорномор'я або Приазов'я, з якими скіфи підтримували тісні економічні і культурні взаємини.

Чортомлицька «Товста Могила» зберегла срібну з позолотою амфору, на якій викарбувані сцени із життя скіфів (приручення коня, його запрягання, підкуття, лікування), пектораль та інші шедеври, які досі зберігаються в Ермітажі та інших зібраннях Росії.

Знахідки абсолютно ідентичних Чортомлицькому горитів (золотої обшивки (в могилах с. Іллінці (Вінницька обл.), під Мелітополем та в інших місцях свідчать, що виготовлення цих шедеврів здійснено за матрицями, а це дає підстави розглядати високу культуру ливарного виробництва, широку потребу у високому мистецтві, надзвичайний рівень образотворчого і народно-прикладного мистецтва, багатопланові зв'язки першоукраїнців з античним світом, містами-колоніями і т. ін.

Чортомлицька «Товста Могила» ще в давнину була пограбована, але й те, що збереглося, полонить уяву, затамовує подих: то витвори мистецтва надзвичайно високої проби, рівня якому досі не знайшлося еквівалента.

Обряд поховання скіфських царів, звичайно, відрізняється від поховання рядових воїнів, тут і глибока поховальна яма із таємничими ходами, труп померлого на спеціальному возі обвозять найближчі племена — володіння царя, повертаються до підготовленої могили, і на дев'ятий день опускають у могилу (чотири списи забивають, поверх кладуть дошки, які покривають очеретом). Поруч із царем-небіжчиком кладуть забиту його дружину або наложницю, а також: виночерпа, кухаря, конюха, слугу, вістового, коней... (за Геродотом).

Такими ж багатими були знахідки Могили Солохи (недалеко від Чортомлика). Взагалі в Придніпров'ї, зокрема, на Дніпропетровщині, сотні могил, що свідчать про колись бурхливе тут життя, про своєрідний епіцентр праукраїнців.

Коли підійти до історії скіфів і скіфського першодержавного утворення (царства) з огляду географа, педагога і історика, то на карту (за грецькими і вітчизняними джерелами) було б нанесено городище Неаполь, Єлизаветівське, Єлизаветівка та Каменське; Могили (кургани) Олександропольський, Чортомлицький, Товста Могила, Гайманова Могила, Солоха, Мелітополь, П'ять братів (біля Єлизаветівського городища), Уласька, Кермеська, Костромська, Литий Курган, Іллінці та інші. І обов'язково слід позначити основні скіфські племена савроматів і меотів (схід України), сінди (південь), царські скіфи та скіфи кочівники (між Борисфеном — Дніпром і Доном), скіфи-землероби (центрального і північного райони), калліпіді (південний захід) і скіфи-орачі (північний захід), та ін.

То ж майже вся територія тодішньої України належала скіфам-першоукраїнцям, племена яких розмовляли спорідненими племінними мовами, основою яких була мова праукраїнців епохи неоліту. Першоукраїнці прийняли від скіфів багато мистецтв, у тому числі і певні характеристики військової доблесті, перейняли кращі види господарської діяльності тощо.

Складний процес асиміляції проходив за невідомими у даному випадку нам законами і закономірностями, які можна реконструювати за його результатами.

Так, першоукраїнці не прийняли від скіфів чужу мову, віру, вірування, чужих богів жертвоприношення, немало обрядів і звичаїв (поховальні обряди, спільність жінок і дітей, запозичення від інших народів міфології, легенд і т. ін.).

Не прийняли першоукраїнці форми, методи, зміст, побудову і спрямування виховання та навчання підрастаючого покоління.

Чи не тому скіфи завжди зуміли силою протриматися на верхній певний час, але ж не змогли протистояти законам і закономірностям асиміляції, і саме через комплекс цих проблем назавжди шезли з карти України, з пам'яті першоукраїнців і взагалі з історії?

Хоча не можна замовчувати і позитивний вплив скіфів на формування населення першоукраїнців, їх первісного державного утворення і, як не дивно, на подальший розвиток народної освіти, виховання, навчання підрастаючого покоління, на розвиток народно-педагогічних уявлень про сімейне виховання. У даному випадку прогресивні кроки розвитку виховання, освіти і педагогічних ідей стало можливим як протистояння примусу з боку тоталітарного режиму.

Найбільш вірогідно, що праукраїнці мали власні школи в селищах між ріками Тирас і Гипаніс, між Гипанісом і Борисфеном (нинішні Дністер, Буг і Дніпро), де мешкали осідлі племена першоукраїнців, що відомі під назвою скіфів-орачів і скіфів-землеробів.

Ті школи здійснювали навчання міфології, письму, лічбі сільськогосподарському календарю, багатьом ремеслам і мистецтвам.

Значне місце відводилось оволодінню знаряддями праці, полюванню, риболовлі і веденню воєнних дій.

Кочові племена здебільшого здійснювали навчання і виховання дітей на тимчасових стоянках. За дітьми доглядали найбільш освічені дорослі, хто або бездоганно володів зброєю, знаряддями мистецтвом управління конем, лікуванням і доглядом за ним, володів методами і прийомами розведення і зрощення свійських тварин, великою рогатою худобою, кіньми, вівцями і козами, хто знав таємниці виготовлення кумису, масла, сиру та інших продуктів тваринництва, що йшли на товарний обмін, бо скіфи, як правило, скарбів з грошей не накопичували. Виняток становила майновитачи військова племінна знать.

Дітей скіфів-кочовників після досягнення певного віку відправляли «до навчання» до шкіл, які існували у скіфів-землеробів і скіфів-орачів, до шкіл грецьких міст-колоній.

Про високий рівень освіти першоукраїнців-скіфів свідчить багато фактів. Перш за все першоукраїнці-скіфи мали два види звукового письма, мали певну перекладницьку і власну оригінальну літературу.

У нинішній Керчі багато літ тому знайдена плита, на якій висічено, за визначенням сучасних археологів — енциклопедія скотарів-чабанів: тут і догляд за різними тваринами, і календар скотаря, і відомості із зоотехнії. За цією плитою-енциклопедією могли навчатися чабани і вершники, скотарі і господарі несмітливих табунів, отар, черед; за нею, сказали б сьогодні, можна підійти до кваліфікації зоотехніків.

Цікавою є дешифровка напису на могильному камені етруско-першоукраїнською мовою в селищі Рома (нинішня столиця Італії Рим).

Руській мисль писав,

О, мої етруси

З Венії.

О, Сії є всі Уличі Оросії.

Орачествои жием,

Півнієм пораніє з Венії пієм.

Казіні — син Ра, є Сіви Рій Орачій.

Пішов і тікав (вслід)

Медам з Ольвії.
Поляни тікали (к) Ківі,
Еней (з) Гівієї.

Мир вам всім!
Рія Села Сівігета
Співець і Цар. Ой сі дорогії хорошії!
(ХІ ст. до Різдва Христового).

Реконструкцію-переклад із етруссько-староукраїнської здійснив етнолог Василь Хитрук.

ПРИМІТКИ:

Венія — країна венедев, пізніша Ванія Птолемея, тобто Україна Сії — Сіячі.

Оросія — синонімічна назва Венії — України. Ще звалась Ортанією або Колядковою Орданню.

Казіні — півень постароепруськи, як, до речі, і согдійською (нинішня таджицька), а казанчі — півень.

Ра — Дух Сонця.

Сіва — Полярна Зоря — Покрова Орачів України, звана пасікою (Роєм).

Меди — улицькі племена.

Гівієя — Гівлея К. Багрянородного і Гіллея Геродота — Праукраїна.

Арій Сел Сівігет — Триедине Божество Праукраїни — України (Легії).

Примітки перекладача¹.

Дослідники античних світів повідомляють, що на так званих Борисфенітських щорічних торгищах скіфи спілкувалися з місцевими племенами і торговцями здалеку за допомогою сімох власних перекладачів з інших сімох мов, знання яких здобували у власних школах (на жаль, яких саме сімох мов, не сповіщається).

Першоукраїнські (скіфські) вчені-філософи і природодослідники брали участь у наукових суперечках, що проходили в Афінах і Римі, і часто виходили переможцями!

Чужинські автори про життя, освіту, виховання дітей праукраїнців-скіфів, про розвиток науки і мистецтва навіть не згадують, тому важко судити, де в яких навчальних закладах і центрах готувалися вчені з різних галузей науки, літератури (міфології і пісенно-епічної творчості), образотворчого мистецтва: які тоді провітнали і досягли досить високого рівня.

¹) Епітафія Енеєві // Індо-Європа, 1992. — № 1. — С. 45.

Першоукраїнці (скіфи) вважали, що кожна дитина повинна уміти звертатися до своїх богів за допомогою, добре розуміти їх і не звертатися до чужинських, уміти доглядати за домашніми тваринами, за конем, тобто мати ті навички і уміння, без яких майбутнє подальше життя виявиться затрудненим чи взагалі неможливим.

Це в середовищі першоукраїнців виникли перші приказки та прислів'я про коней:

- Спершу нагодуй коня, а тоді звертайся до святилища.
- Віддай останнє зерно коневі, і він віддячить тобі.
- Пав кінь — пропала родина.

Народно-педагогічні уявлення першоукраїнців того часу зупиняють увагу на таких моральних цінностях, як вірність племені, ненависть до ворогів, покірність батькові матері, слухняність перед Богом.

Тому і вистояли першоукраїнці, тому і увійшли до історичної епохи.

Завдання для самостійного студентського пошуку.

Прочитайте тематичний фрагментарний виклад уривку Геродотової «Історії» (кн. IV. — С. 76, 78-80)¹⁾ «Охорона скіфами своїх звичаїв від еллінізації», складіть нотатки уривку і дайте відповідь на такі запитання:

1. Чому скіфи так ревно ставились до збереження чистоти власних традицій?
2. Чи врятувало скіфів від зникнення як народу жорстоке переслідування тих, хто хоч у будь-якій формі відходив від власних традицій? Чому так сталося?
3. Які, по вашому, кращі скіфські традиції мали позитивний вплив на формування першоукраїнців?

Охорона скіфами своїх звичаїв від еллінізації

(За Геродотом)

І скіфи (подібно до інших варварів) уникають переймати чужеземні звичаї, при тому не тільки від інших народів, а особливо від елленів. Це довели Анахарсіс (брат скіфського царя) і потім Скіл. Саме Анахарсіс, оглянувши багато країн і набувши в подорожах багато мудрості, повертаючись назад, в рідну Скіфію,

¹⁾ Повністю уривок «Історії» Геродота (кн. IV. — С. 76, 78-80) опубліковано у кн.: Хрестоматія з історії стародавнього світу: Греція і Еллінізм (За редак. академіка В. В. Струве. — К.: Рад. школа, 1954. — С. 289-291.

проїжджав через Геллеспонт і пристав у Кізіку (грецька колонія на березі Мармурового моря); заставши кізкіпців, коли вони надзвичайно урочисто справляли свято на честь Матері богів (Кібелу — Богині живлющих сил природи (Мала Азія), він дав обіт Матері, якщо повернеться на батьківщину цілим і здоровим, справити їй жертвоприношення так само, як він бачив у кізкіпців, і встановити цілонічне свято. Повернувшись у Скіфію, він вирушив у так зване Полісся (воно лежить коло Ахілового Бігу) перешийок тендерівської коси на схід від гирла Дніпра (дніп розмитий) і все вкрите різними деревами) і справив на честь богині повне свято з тимпаном в руках і увішаний зображеннями богині. Хтось із скіфів, помітивши Анахарсіса, доніс про це царю Савелію: цар прибув туди сам і, побачивши, що Анахарсіс справляє це свято, убив його стрілою з лука. І тепер, якщо спитати про Анахарсіса, скіфи кажуть, що не знають його, і це тому, що він подорожував в Елладу і перейняв чужоземні звичаї.

Так загинув Анахарсіс за співчужання іноземним звичаям і за стосунки з еллінами. Через багато років така ж доля спіткала Скіла, сина Аріапейта. У скіфського царя Аріапейта, крім інших дітей, був син Скіл; він народився від дружини істрійки (тобто громадянки м. Істра), а не тубілки; мати навчила його еллінської мови і грамоти. Через деякий час Аріапейт впав жертвою підступів Спаргапейта, царя агатірсів (сарматське плем'я), а Скіл дістав царську владу і одну з дружин царя, на ім'я Опію; вона була скіф'янка, і від неї у Аріапейта був син Орік. Царюючи над скіфами, Скіл зовсім не любив скіфського способу життя, бо через своє виховання був далеко більш схильним до еллінських звичаїв, і тому робив так: коли йому траплялося приходити з великим почетом скіфів у місто борісфенітів (а ці борісфеніти самі себе називають мілетцями), він залишав почет в передмісті, а сам входив у місто, наказував замикати браму, потім знімав з себе скіфське убрання і надівав еллінське; в цьому убранні він ходив по майдану, не супроводжуваний ні охоронцями, ні кимсь іншим (а браму охороняла варта, щоб хто-небудь з скіфів не побачив його в такій одежі), в усьому жив по елліанському і приносив жертви богам за елліанським звичаєм. Пробувши в місті місяць чи більше, він знову надівав скіфське убрання і покидав Борисфен. Такі відвідування повторялися часто; він навіть збудував собі дім в Борисфені і оселив у ньому дружину-тубілку.

Йому судилося нещасливо скінчити життя, і це сталося так: він дуже захотів бути посвяченим в таїнства Діоніса Ваха; коли він уже готувався до посвячення, з'явилося велике чудесне знамення в місті борісфенів, як я вже сказав трохи вище, у нього був великий і багатий дім, навколо якого стояли біломармурові сфінкси і грифи; от у цей дім божество вдарило вогненною стрілою, і

весь дім згорів. Проте Скіл виконав обряд посвячення. Скіфи осуджують еллінів за їх вакхічні свята, кажучи, що не годиться вигадувати такого бога, який доводить людей до нестями. Коли Скіл був посвячений в таїнства Вакха, один з борисфенів, глузуючи, сказав скіфам: «Ви, скіфи, смієтеся з нас, що ми влаштуємо вакхічні свята і що в нас вселяється бог, а ось тепер цей бог вселився і в вашого царя; коли ви мені не вірите, то йдіть за мною і я покажу вам». Скіфські начальники пішли за борисфенітом, який потай провів їх на башту і посадив там. Коли показався Скіл з процесією, і скіфи побачили його у вакхічній нестямі, вони дуже обурились і, зійшовши з башти, розповіли всьому війську, що вони бачили.

Коли після цього Скіл повернувся додому, скіфи збунтувалися проти нього, поставивши царем його брата Октамасада, сина дочки Тірея (цар фракійського племені одрісів, сином якого був Сіталк). Скіл, дізнавшись про повстання проти нього і про причину, внаслідок якої воно сталося, тікає у Фракію. Октамасад, довідавшись про це, пішов війною на Фракію. Коли він наблизився до Істра, проти нього виступили фракійці; перед самим початком битви Сіталк послав до Октамасада глашатая з такою пропозицією: «Навіщо нам випробовувати один одного? Ти син моєї сестри, і в руках у тебе мій брат: віддай мені його, а я передам тобі твого Скіла; а наражати на небезпеку війська, не слід ні мені, ні тобі». З такою пропозицією послав глашатая Сіталк, бо у Октамасада дійсно переховувався брат Сіталка, який утік від нього. Октамасад прийняв його пропозицію і, віддавши Сіталкові свого дядька по матері, дістав брата Скіла. Сіталк взявши брата, відійшов, а Октамасад тут же звелів відтяти голову Скілу. Так оберігають скіфи свої звичаї і так суворо карають тих, хто перймає чужі.

2.2. Виховання, освіта і культура в містах-державах (грецьких колоніях) Причорномор'я і Приазов'я

У VIII ст. до Різдва Христового на побережжі Чорного і Азовського морів виникли численні грецькі колонії, що засновані головним чином з Малоазійського Мілету: Тіра, Ольвія, Херсонес, Феодосія, Пантікапея, Фанагорія, Танаїс тощо. (Тіра — знаходиться біля Білгород-Дністровська, Ольвія — Очакова, Херсонес — Севастополя, Пантікапея — Керчі, Фанагорія на Таманському півострові, Танаїс — в дельті Дону).

Ці фортеці зводилися для оборони від нападів так званих варварських племен і були центрами господарського і культурного життя еллінів-колоністів.

Греки займались рибною промисловістю, хліборобством, садівництвом, виноградарством. Але головне їх покликання і призначення як колоністів — торгівля з сусідніми племенами і виїзд місцевих продуктів до Греції. Вивозився хліб, худоба, риба, шкiри, мед, віск, сіль лікувальні рослини тощо. За часів Демостена (IV ст. до Різдва Христового) до Пірею привозилося з чорноморських земель до 200000 центнерів хліба щорічно, а деколи такий привіз збільшувався в п'ятеро. З Греції до чорноморських міст довозили оливу, вино, посуд, одяг, зброю, різні прикраси тощо¹.

Кожне місто було окремою республікою, єдиної держави не було. Існував демократичний лад, виборна система протистояння плутократії і аристократії у боротьбі за виборців.

Близько тисячі років (від VI ст. до Різдва Христового до IV ст. нової ери) між нинішніми Миколаєвим і Очаковим, біля села Парутино існувало античне місто Ольвія. Територія цього міста в середні віки не забудовувалась, тому археологічні дослідження дали надзвичайно важливі матеріали життя, господарської діяльності, побуту, звичаїв, обрядів міста колонії, міста держави.

Характерною рисою життя переселенців з Греції полагало у тому, що мешканці найдавнішої колонії на острові Березань під назвою Борисфеніда (біля Ольвії, VII ст. до Різдва Христового), Ольвії, Тіру, Херсонеса, Керкнітїду, Феодосії, Пентікапей та інших почували себе абсолютно вільними під своєю метрополією.

Нам уже відомо, які племена першоукраїнців (скіфи-землероби, скіфи-орачі, численні інші) мешкали навколо Ольвії і інших грецьких міст-колоній.

Між жителями Ольвії, які називали себе ольвіополітами, і навколишніми племенами першоукраїнців спору були досить миролюбними взаємини, які носили характер розумних економічних зв'язків, торгівлі та культурного обміну.

Ольвіополіти займались край необхідним сільським господарством, тваринництвом, ремеслами, і промислами, ливарним і ковальським виробництвом металевих знарядь праці (виробництва). Розвивалися і супутні металообробні й промислові ювелірне, граверне, чеканне ремесла.

Але і це не все. Ольвіополіти були майстрами виготовлення різноманітного посуду, декоративних витворів гончарного мистецтва (ємкості для рідких і сипучих речовин).

Виготовлялися в Ольвії глечики, макітри, амфори, піфоси, куклі, кехлі, черепиця; добре розвинене кушнірство, виноробство, деревообробка, ткацтво, зародки крупнодерної і борошномельної

¹) Див.: Крип'якевич І. П. Історія України — Львів: Світ, 1992.

промисловості. В Ольвії фактично виготовляли все, що потрібно для повноцінного життя. Тому були добре розвинуті торгівля, дрібні ремесла і послуги.

Один з дослідників Ольвії Л. М. Славін пише: «Ольвія — місто порівняно високої культури. Значна частина його населення була грамотною. Збереглися численні грецькі тексти, вирізані на каменях. Високого рівня досягли... образотворчі мистецтва — архітектура, скульптура, живопис, і гравильна справа. В Ольвії був театр, гімнасій, в якому навчалися юнаки, стадіон для гімнастичних вправ і змагань. Але все це було доступним лише багатій частині населення. Раби, якщо і потрапляли до цих закладів, то лише, як провожаті та няньки»¹.

Таких суджень щодо побудови і досягнень навчання, виховання, і освіти юних ольвіополітів далеко не досить.

В Ольвіополіі, як і у всіх інших містах-колоніях, ставилась чітка мета виховання: всебічний розумовий, моральний, естетичний і фізичний розвиток майбутніх рабовласників.

Система освіти в Ольвії (як і в Греції, як і в інших містах колоніях) мала п'ятиступінчатий вигляд:

- виховання в сім'ї
(від народження до 7 років)
- школа граматики і кіфариста
(з 7 до 13-14 років)
- гімнасія
(з 16 до 18 років)
- ефебія
(— 18 до 20 років).

Зрозуміло, що освіта і виховання в рабовласницькому суспільстві були класовими і обслуговували панівний клас рабовласників. І все ж провідною ідеєю був гармонійний розвиток людини.

Із різних джерел можна навіть реконструювати педагогічну думку в Ольвії, найвищий розквіт якої припадає на V—III століття до Різдва Христового, коли місто розрослося до найбільших розмірів, коли відкривалися школи граматики і читання, професійно-ремісничого спрямування, вищі заклади.

Панував евристичний (або ж сократичний) метод навчання, що розвинувся за ідеями Сократа (469—399 р.р. до Різдва Христового). Досить поширеними були Платонівські (427—347 р.р. до Різдва Христового) ідеї суспільного виховання дітей з раннього віку, дошкільного виховання, створення державної системи виховання і організації освіти дорослих в античних містах Причорномор'я та Приазов'я. Абсолютно достовірно, що ці ідеї тою

¹) Славін Л. М. Здесь был город Ольвия. — К.: Наукова думка, 1967. — С. 8.

чи іншою мірою впливали на побудову, розвиток і вдоконалення системи освіти і виховання населення праукраїнців і першоукраїнців — людності України різних племен епохи пізнього палеоліту, неоліту та переходу суспільства від бронзового до залізного віку.

Відомо, що підростаюче покоління праукраїнців і першоукраїнців виховували в грі, засобами народної гри, а це ніщо інше, як первісне твердження Платона: «Гра — дієвий засіб виховання малолітніх дітей».

Педагогічні ідеї Арістотеля (384—322 р.р. до Різдва Христового) про поєднання сімейного і суспільного виховання, про вікову періодизацію дитинства і три джерела морального виховання: природні задатки, розвиток навичок та розум, як і інші, здавна були відомі і праукраїнцям і першоукраїнцям, але не як ідеї Арістотеля, а як власні суто народні. Тож маємо випадок, коли а) справді народні ідеї поширені серед населення різних національностей, віросповідань; б) історії відомі численні випадки, коли талановитий вчений узагальнює досвід свого чи іншого народу і формулює ідеї, які властиві цим та всім іншим народам; в) процес взаємопроникнення, взаємозбагачення, взаємозумовлення, взаємодоповнення в педагогіці діяв у сиву давнину, середні віки і діє нині як засіб зв'язку між народами, як умова поєднання вчорашнього із сьогоденням і нашим майбуттям.

Щось аналогічне трапилось і з ідеями Демокріта (460—370 р.р. до Різдва Христового) про природовідповідність виховання та поєднання виховання із працею, які здавна були постулатами виховання та навчання праукраїнців і першоукраїнців, що весь час мешкали навколо грецьких міст-полісів.

Не слід забувати, що Ольвія була рабовласницькою державою, до якої крім міста-поліса входили і навколішні поселення греків та місцевого люду. Час від часу в Ольвії спалахували повстання рабів, які інколи перемагали і здобували свободу, але частіше жорстоко придушувалися. Відомі повстання 330 року до Різдва Христового, на кінці III і початку II століть. Кожне таке повстання прямо і опосередковано впливало на виховання підростаючого покоління. Так час від часу виникали і ставали провідними ідеї волелюбства, молодь прагнула незалежного виховання і навчання. Значні коливання спостерігалися і в традиціях сімейного виховання.

Проте не слід ідеалізувати суспільну думку після повстанських періодів. Зрозуміло, що знать вимагала у вихованні молоді посилити жорстокість ставлення до рабів, збільшити тиск, погіршити умови утримання невільників. І навпаки, в середовищі просолюдинів, ремісників, хліборобів, тваринників, гончарів, ковалів, ливарників, мулярів, будівників, ткачів, чоботарів, виноробів, ри-

балок та ін. трударів поширювалися ідеї справжньої демократизації навчання і виховання, адже за будь-яких умов рушійною силою процесу навчання і виховання була і є боротьба протилежностей.

Серед численних матеріальних пам'яток Ольвії, Пантікапея, Фанагорії інших грецьких міст-поселень у даному випадку найбільше цікавлять писемні. Наприклад, напис вирізьблений на обох сторнах прити з білого мармуру на честь ольвійського мецената Протогена, який не раз матеріально підтримував рідне місто матеріально. Декрет писано старогрецькою мовою і подає важливі відомості про політичне, економічне і суспільне життя в Ольвії в III ст. до Різдва Христового.

Декрети Ольвії — пам'ятки культури, які і через тисячоліття розповідають важливі для міста події. Так, декрет про грошовий обіг (зберігається в Туреччині, в Університетському музеї столиці Анкари), що датується початком IV ст. до Різдва Христового¹, є важливою пам'яткою монументальної епіграфіки, якими багаті археологічні знахідки в Ольвії. Він сповіщає про курс золота, про обов'язковість використання у всьому полісі лише ольвійських монет² тощо.

Взагалі проблеми грошового обігу в Ольвії і її полісі присвячена значна кількість наукових і популярних праць. Лише українських і російських джерел понад 140, далекого зарубіжжя — близько 230, що свідчить про широкий науковий інтерес до життя грецьких міст — колоній на території України.

Науковою цінністю є декрет Ольвії, що зберігається в Одеському Археологічному музеї, і розповідає про нагородження Каллініка, сина Євксена (IV тис. до Різдва Христового) за участь у новаційному випуску мідної монети, яка перестала бути надважкою, а здобула звичних для монет форм.

Цікаво відзначити, що одні з перших грошей Ольвії — стріловидні та дельфіновидні монети VII—V століть до Різдва Христового знайдено археологами в Кам'янському кладі (біля нинішнього Дніпродзержинська), в Роксоланському городищі, що безсумнівно свідчить про економічні і культурні взаємини ольвіополітів і греків з інших міст-полісів з праукраїнцями і першоукраїнцями.

Два написи вирізьблені на надгробних плитах з пантелійського мармуру, текст яких сповіщає:

«Подбали (про будування) стіни (навколо Ольвії) Александр, син Стесандра, і Нікарх, син Каллікля, Клемброт, син Пантакла сприсятив башту Гераклу і народові:

¹) Карышковский П. О. Монеты Ольвии: Очеры денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху. — К.: Наукова думка, 1988.

²) Там само. — С. 10-11.

Башту на березі річки, О, Геракл, тобі і народу
Щедро побудував і присвятив Клеомборт,
Гарну на вигляд, захисницю міста під бурі воєнної,
Даром таким перевершив славу всіх предків своїх.
Нині щаслива вітчизна, славний потомок Паптакла,
Почесть безсмертну за це широ дарує тобі»¹.

Як бачимо, поезія — в кращих грецьких традиціях, в манері гекзаметра, але ж примірно такого поетичного розміру і внутрішньої ритмомелодики були праукраїнські та першоукраїнські народно-поетичні билиці (від билин, того, що справді було...) На жаль, давніх українських билиць про подвиги богатирів, давніх українських лицарів, билинних героїв, майже не збереглося, а то й умисно знищено, щоб принизити значимість української мови, давнього фольклору і національних уявлень про виховання, розвиток і навчання молоді у ті далекі часи...

І ще один документ монументальної епіграфіки — «Взаємовідносини Ольвії і Мілета» (334—323 р.р. до Різдва Христового) сповіщає про взаємну рівноправність мілетців й олівіополітів і розкриває тісні зв'язки Ольвії зі своєю давньою метрополією Мілетом. З цього документа дізнаємося про судоустрій того часу, про письмову фіксацію однакових прав громадян двох міст — метрополії і поліса.

Монументальна епіграфіка грецьких міст-колоній — документальне підтвердження давності писемності еллінів-колоністів і різноманітних племен першоукраїнців епохи заліза, їх високої культури, мистецтва, розбудови нормальних людських взаємин, не дивлячись на часті військові сутички і рабовласницький устрій. Варто кількома словами зупинитися на особливостях рабовласницького устрою у першоукраїнців. Войовничі кочівні та й царські скіфи дотримувалися рабовласницьких взаємин, брали у полон і продавали в рабство своїх ворогів на торгищах (спеціальних работоргівельних ринках) міст-колоній. Племена ж першоукраїнців фактично рабство не підтримували, не дотримувалися його положень, хоча самі почасти не уникали його.

Є свідчення очевидців, що у деяких слов'янських племен рабство існувало як де-факто, хоча й обставлене багатьма обмеженнями: не можна було тримати рабів із свого чи спорідненого роду, рабів з числа родичів, як не дозволялося мати рабів тому, хто не мав можливостей годувати їх і забезпечувати мінімальними умовами життя.

Однак не можна ідеалізувати життя і взаємини першоукраїнців. То був жорстокий час, який вимагав відповідних взаємин,

¹) Побудування міської стіни в Ольвії (у кн.: Хрестоматія з історії стародавнього світу. — К.: Рад. школа, 1954. — С. 294.

законів буття. Однак в цілому першоукраїнці у своєму культурному, економічному, суспільному і військовому розвитку, як свідчать писемні пам'ятки тої доби, підвелися значно вище інших племен і народів.

Крім монументальної епіграфіки Ольвії, Фанагорії, Херсона, Пантікапеї та деяких інших грецьких міст колоній зберегли графіто на чорнолаковому античному скифосі, що носять, як правило, застольні тексти. Звідти стає зрозумілим, що наконечники стріл служили в Ольвії розміною монетою¹.

Так і запрошується паралель: а чи не слугували наконечники стріл (вістря) своєрідною розміною монетою і для праукраїнців та першоукраїнців?

Ольвійські монети, особливо із рельєфними зображеннями Деметри, Геракла, Аполлона, Гермеса, які виконані високохудожньо, мають досконалий вигляд, тому прямо і опосередковано впливали й на виховання естетичних почуттів у всіх першоукраїнців і у першу чергу — підростаючого покоління.

До певних навчальних закладів Ольвії і інших міст колоній знать першоукраїнців все частіше здавала власних дітей на «до навчання», але за умови збереження віри, звичаїв і обрядів свого народу, бо за еллінізацію (як примусову, так і добровільну) винуватці жорстоко каралися, навіть на смерть.

Та освіту, науку стримати було не можливо: господарчі, культурні взаємини ольвіополітів з місцевим населенням неодмінно вели до встановлення якісно нових взаємин, в яких перемагало більш прогресивне і раціональне, що виробила людиність на певний етап свого розвитку.

Завдання для самостійного студентського пошуку

Прочитайте фрагментний виклад уривків відомої праці Франка Хофмана «Мудрість виховання Педагогія. Педагогіка»¹. Дайте відповіді на такі питання:

1. Пригадайте світоглядну позицію праукраїнців на людину як невід'ємну частину світу і вчення Демокріта про людину як «мікрокосмос». У чому ці позиції співпадають?

2. У школах грецьких міст-держав Причорномор'я, Приазов'я домінували ідеї Сократа про саморух людини до істини. Який вплив мала методика сократичної бесіди на розвиток вітчизняної школи і освіти? Обґрунтуйте висновки.

3. Серед теоретично-значимих педагогічних поглядів Платона

¹) Граков Б. Н. Легенда о скифском царе Арианте. — М.: Наука, 1968. — С. 115.

1. Хофман Ф. Мудрость воспитания. Педагогія. Педагогіка. — М.: Педагогіка, 1979. — С. 38—49.

виділяється своєю оригінальністю «печерна притча». У чому її суть і значення?

Давногрецькі мислителі про мудрість виховання (за книгою Франца Хофмана «Мудрість виховання. Педагогія. Педагогіка»).

Демокріт залишив немало висловлювань про виховання і його правила, наприклад, про досягнення істини, що вивільняє душу від пристрастей, про роль постійної звички до праці у становленні життєвих принципів і установок та багато інших. Демокріту належать також і ряд теоретичних положень, що виявилися надзвичайно плідними для розвитку педагогіки. Так, поважного для себе ставлення заслуговує твердження, що хоча виховання і формує людину, і змінює її, але це природа діє, «працює» засобами такого формування і змін.

Тому «дидахе» — учіння про педагогічний вплив — трактує не про «приєднання» до людини чого, що існує окремо від неї, а про навчання тому, що є часткою її суті, її другою натурою. Поряд із цією вказівкою про виховання як розвиток особистості досить плідною для педагогіки — протягом довгого часу — є автоматичне вчення Демокріта про те, зокрема, що людина — мікрокосмос.

Головним досягненням Сократа, наймудрішого серед греків, була його «майстевтика», тобто «правильне мистецтво», — метод діалектичних суперечок, що підводять учнів до істини засобами педагогічних цілеспрямованих запитань, що ставляться мистець-

Якщо вірити дещо поетизованим діалогам Сократа його учнем Платоном, то бесіди великого мислителя із знатними афінськими юнаками в гімназіях і палестрах будувалися багатоступінчастим способом. На першому етапі сократичної бесіди виявлялися протиріччя в судженнях співрозмовника, що демонструються йому з гіркою переконаністю його незнання або «ще незнання». Для переконання перед початком бесіди у своїй правоті того, кого інтерв'юють, зіткнення із власною неправотою, яка є очевидною або недостатністю своєї точки зору було досить хворобливим переживанням; Сократ ніби паралізував його «ударом електричного скату», але водночас він ніби готував ниву для наступних неруйнівних, а створюючих етапів навчання діалогу.

Для педагогіки теоретично значимою виявилась також «печерна притча» Платона. Люди відображені в ній прикутими до стіни спиною до світла, вони бачать не реальні предмети, а їх тіні, їх відображення на стінах печери, яке вони й сприймають за справді існуюче. Домігшись ціною величезних зусиль, виснажливої праці душі можливого в принципі звільнення від ланцюгів, вони можуть побачити речі в осліплюючому їх сяйві істини. Це — велике щастя, але і великий біль.

Таким чином, істина, тобто, досягнення «ідей», суті речей, стає можливою і доступною лише за умови, що люди, які живуть у

помилкових уявленнях і звикли до них, не просто поміняли б напрямок поглядів, не лише спрямували б до стіни свій зір, але й змінили б самих себе, перебудували б своє сприйняття світу. Це означає відмову від звичних і дорогих людям забобонів. Це вимагає звикання очей, що ослабли напівпільною печери, до сліп'ячого яскравого сонця.

Поворот від уявного знання, думки, до істинного знання, науки, говорить Платон своєю притчею, є акт надзвичайно важкої самоперебудови, «другого народження».

2.3. Виховання дітей першоукраїнців на національних традиціях, обрядах і ритуалах.

Аналіз розвитку народно-педагогічних уявлень про освіту, навчання і виховання праукраїнців і першоукраїнців можливий лише на досягненнях археологічних досліджень, матеріальної культури і окремих пам'яток, шляхом реконструкції одиноких документів, які подекуди вдається відшукати на руїнах історії давньої України.

Такий стан виник внаслідок бездумного і безжального знищення всіх видів писемності і її здобутків, оригінальних духовних книг праукраїнського походження, власне української і перекладницької літератури на живу мову населення Праукраїни, лікувальних, астрологічних, пророчих, агрономічних збірок, книг праукраїнської міфології, демонології, давніх навчальних підручників та ін., примусового нав'язування населенню уже Київської України-Русі, (після хрещення в 988 році) замість живої мови першоукраїнців чужої мови — старослов'янської, про що докладно піде мова в наступних розділах.

Саме завдяки цьому лишилась єдина можливість — реконструювати народно-педагогічні уявлення першоукраїнців про духовний світ і виховання молоді на фактичних матеріалах здобутків існуючих народознавчих наук (етнографії, археології і палеографії, історії, фольклору, історії етнопедагогіки, яка нині лише народжується, та ін.).

Тому народні звичаї, обряди, традиції населення, що прямо і опосередковано розповідають нам про основні риси життя, побуту, вірування і господарської діяльності населення, є джерелами дослідження народно-педагогічних уявлень різних епох, адже писемні пам'ятки виявилися знищеними.

Наприклад, обряд відзначення (освячення) народження дитини у більшості племен першоукраїнців (поляни, деревляни, сіверяни, дреговичі, радимичі, угличі, тиверці та україни чи укрини), супроводжувався піднесенням богам колосків пшениці та грона ка-

лини, пиріжків і вареників, рідше — ковбас і сала. Майже всі племена на честь народження хлопчика приносили в жертву барана (вівцю) чи козла, (козу), птицю. Про це свідчать віднайдені археологами в 1986 році в с. Богуслав Павлоградського району Дніпропетровської області двох святилищ — культові споруди досить значних розмірів (18x20 м), обнесених ровом, що десь на півметра заповнені кістками дрібних тварин. Одне святилище — глиняний обпалений майданчик, по краях обкладений шелепами тварин¹.

Це свідчить, що протягом довгого часу кістки жертвених тварин склалися до ровів, що «оберігали» святилища першоукраїнців.

Відзначаючи новонароджених дітей, більшість племен першоукраїнців влаштовували урочистості із віддачею подяки богам, із співом гімнів і хвалебних пісень богам, із проханнями закликаннями здоров'я, довголіття дитині і, звичайно, із святковим обідом (вечерею). Інколи такі відзнаки тривали по кілька днів, коли відзначалося народження дитини княжного роду (князя, племінного старійшини чи вождя).

Найголовніше в цьому дійстві — вірність давнім традиціям, духовному спадку племені, вірі прабатьків, яку свято берегли, дотримувалися релігійного обряду прадавніх родів. Легенди і перекази старших, материні пісні — колісанки, які поряд із подякою богам за послане таке диво природи, як дитинство, нестили маля, поступово вводячи у світ дорослого життя...

Звичайно, і інші пісні, татові закличні і бойові, трудові і побутові, ліричні, і шанувальні брали активну участь у формуванні молоді її поглядів, характеру, життєвої позиції. Зрозуміло, що у фольклорних творах першоукраїнців зафіксовані народно-педагогічні уявлення того населення про виховання першої дитини в сім'ї, на яку за родовим віруванням покладалися великі надії, про зростання інших дітей, родинні взаємини, хатне (домашнє) навчання письму і рахунку, читанню рідною мовою першоукраїнців; засвоєння професійних якостей з багатьох ремесел і промислів, підготовки дитини — підлітка до життя.

На жаль, фольклорних творів, які були б датовані роками епохи неоліту, бронзового та залізного віків, практично не існує. Однак немало пареміографічних* і пісенних творів, постійно змінючись, доносять до сьогодення відгомін праісторичних днів першоукраїнців.

1. Дурова Т. Сліди давньої людини // Західний Донбас, 1991. — 7 грудня. — С. 2.

*) Приказок і прислів'їв, народних загадок, афористичних та римованих почвальных висловів.

Такі твори у сучасному звучанні здебільшого й досі виконують своє функціональне призначення у давніх обрядах і ритуалах, що продерлися до нас крізь морок часу. Вони, як і в давні часи, беруть активну участь у формуванні кращих рис менталітету українця, а саме: працьовитість і миролюбність, поетична ліричність і смуток, мрійливість, широсердність, висока духовність, турботливе ставлення до дітей і престарілих, самовідданість у захисті сім'ї, земель племені і усїєї Вітчизни, деякий консерватизм звичок і традицій, мислення і особливо національних рис характеру.

Турбуючись про здорове покоління, першоукраїнці розробили систему допологового виховання майбутньої дитини, суть якої полягає перш за все у лицарському ставленні до жінки — майбутньої матері, у створенні для неї відповідних умов, а саме: психологічного спокою і чоловічої підтримки майбутньої породіллі; фізіологічного забезпечення профільного функціонування організму (потрібне харчування, забезпечення необхідного відпочинку і розумного фізичного навантаження та ін.)-

Чекання появи на світ Божий чарівного дива природи — маляти супроводжувалося звертаннями до нього матусі і тата, пісеньками, пестинками, що, на думку першоукраїнців, забезпечувало дитині розпізнання матері і тата враз після народження і мусило захистити малятко від зазіхань темних сил.

Власне кажучи, це був першим логічним кроком до виховання національного характеру українця, який ще до свого народження чув і розпізнавав материну рідну мову та мовлення. І враз після появи на цьому світі майбутній українець (українка) чув (чула) материні колісанки і пестинки, реагував на складені і відшліфовані віками забавлянки, пісеньки, що собою несли національні начала.

Наступний етап — знайомство з українськими народними іграшками, що відомі з давніх-давніх часів, з народними іграми, властивими лише цій людності.

Поступове введення дитини у світ духовності свого народу — віри батьків і вірувань прашурів, міфів, легенд і переказів свого і споріднених племен, залучення до давніх традицій, обрядів і ритуалів, навчання основам ремесел і промислів, що притаманні саме цьому народові.

А далі — включення тогочасного суспільства і у першу чергу школи до формування кращих рис менталітету українця.

Це найбільш раціональна із відомих давніх систем виховання дітей в дусі вірності своєму народові, формування рис справжнього патріотизму, що зростає на національному ґрунті.

Чи не варто продумати можливість відновлення цих кращих традицій першоукраїнців з питань допологового виховання дітей,

організації життя і побуту маляти та підлітка в кращих національних традиціях?

Таке ж величезне значення у формуванні духовності молоді, вихованні у неї багатьох рис, що злавна притаманні першоукраїнцям, мали й обряди поховання померлих, які формувалися протягом багатьох сотень і тисяч років до Різдва Христового, поки не набули певних форм.

За твердженням відомого дослідника праукраїнської давнини і історії культури першоукраїнців Миколи Ткача «Ритуали поховання та жертвоприношення за давнини проводились в особливих місцях, на так званих Лисих горах. В таких місцях будувалася капличка (кумирня) та копалася жертовна криниця. Тож мабуть не випадково лобні місця в народі ще називаються, кранієвими, що є однокорінним зі словами — криниця. Карна»¹.

Археологічні дослідження поховань першоукраїнців епохи бронзи і заліза розкривають такі види поховань: з підігнутими ногами і руками вздовж тулуба; із зігнутими ногами і руками, складеними у молитовній позі; із розфарбуваннями охрою та заспанням небіжчика цією фарбою; із «забезпеченням» покійника дерев'яним та глиняним посудом із їстовними блюдами, зряддями виробництва та полювання; у коштовних (золотих), бронзових і мідних прикрасах (намиста, персні, браслети різних форм і конструкцій, пояси із річними ракушками — перламутрами, серіжки та ін.).

Такі поховання досліджені в Кам'яній Могилі (біля с. Лозуватки Криворізького району), в кварталі Зарічний м. Кривого Рогу, в багатьох місцевостях Придніпров'я.

Поховання цих типів підтверджують, що першоукраїнці успадкували від своїх давніх попередників поклоніння оригінальним, властивим лише цьому давньому народові, богам вірування у потойбічне життя, надприродні сили, перейняли від своїх пращурів традиції і обряди. Проявляючи відповідний консерватизм щодо модернізації багатьох ритуалів, першоукраїнці протягом багатьох століть демонстрували, припустимо, обрядами і ритуалами поховання свою високу духовну культуру і досить високий рівень суспільної свідомості у ставленні до небіжчиків обох статей, до вшанування пам'яті померлих, чим забезпечували виховання своєї молоді у дусі високої моральності, яку вимагала тогочасна людність.

Коли ж додати, що ще в епоху неоліту (близько 3200—3000 років до Різдва Христового) праукраїнці здійснювали спроби муміфікації трупів померлих своїх знаменитостей, то стане зрозумілим, що рівень культури населення нашої Праукраїни був ніс-

1. Ткач М. Криниця // Українська культура, 1991. — № 12. — С. 29.

кілечки не нижчим рівня культури населення Стародавнього Єгипту. Просто, як кажуть, до історії Праукраїни «не доходили руки», а ті вчені, хто осмілювався занурюватися у такі далекі від нас світи, не мали можливості відверто і принципово говорити правду, адже тоталітарна держава, нищівна політика русифікації усього українського одних учених згноїла в Соловках чи ГУЛАГах*, інших примусила зріктися наукової істини і скорено стати на коліна фальсифікації історії.

А наукова правда обряду і ритуалів поховання померлих першоукраїнців, підтверджена археологічними дослідженнями, є лише одною, бо двох правд не буває.

Типовість, подекуди тотожність обряду і ритуалів поховання померлих у більшості племен першоукраїнців не тільки є підтвердженням спільності або спорідненості їх походження, а й доводить єдність процесу спадку від своїх попередників і передачі наступним поколінням, включаючи українців двадцятих століть після Різдва Христового.

Звичайно, обряд поховання зазнав певних змін, долаючи гігантські переходи від однієї історичної культури до іншої. Так, уже в першоукраїнців не прижилась манера виготовлення бокових ніш у поховальній ямі, (хоча і сьогодні в деяких селах Придніпров'я це має місце) посищення вохрою та супровід небіжчика предметами побуту тощо.

А от оплакування покійника, згадування його чесної доброчинності, заслуг перед іншими членами племені, співчуття рідним і близьким, побажання доброго потойбічного життя збереглися донині.

І в наш час покійника в останню земну путь проводжають пляницею на рушнику, до труни кладуть окуляри (якщо ними користувався покійник в земному житті), дрібні предмети побуту тощо.

Все це ніщо інше, як відгомін першоукраїнської давнини, коли закріплювався обряд поховання і його ритуали.

Процес поховання першоукраїнців фактично є своєрідним театралізованим дійством провідів земного мешканця у потойбічний світ. Беруть участь рідні і близькі, плакальниці-добровільниці, частина яких згодом могла стати своєрідними професіоналами. Так поступово жалібна процесія все більше і все настирніше набувала ознак повчально-виховного дійства: цього, знатного в роді-племені, ховають пишно і урочисто, віддаючи, як кажуть, царські почесні; добровільні і спеціально найняті плакальниці причитають, складають шану умерлому, часто значно гіперболізу-

*) Головне управління таборами, що існувало в колишньому Радянському Союзі.

ють землі заслуги небіжчика. З'являються римовані притчі-причитання, оті першоукраїнські плачі, що у одному випадку започаткують інші жанри фольклорних поетичних творів, в іншому — стануть виразником народно-педагогічних уявлень про людське життя, про виховання доброчесті, лицарства, вірності і служіння Богові.

Обряд і ритуали поховання першоукраїнців фактично демонстрували давню єдність людини з природою, пов'язуючи в нероздільну ланку Сонце, Місяць, Землю, Бога і Людину. То ж обряд поховання першоукраїнців крім прямого призначення виконував важливу виховну функцію — формування національних рис ставлення до старших, престарілих, предків і померлих, дотримування моральних вимог людської спільності, наслідувати давніх традицій працелюбності і миролюбства першоукраїнців, їх широчердності до друзів і непримиренності до ворожих зазіхань на волю, незалежність, свободу і недоторканість народу, часткою якого є кожен громадянин будь-якої історичної епохи.

Важливо також, що погребальні обряди і ритуали першоукраїнців у свідомості населення формували певну світоглядну позицію, через сукупність відповідних можливостей впливу на психіку людей, зміцнювали впевненість і переконаність у величі свого народу, на долю якого випала історична місія вплинути на формування численних народів і націй та багатьох цивілізацій.

Дохристиянська міфологія зберегла богиню Карну, що за уявами першоукраїнців була присутня на всіх похованнях. Карна владувала над душею умерлого, надаючи їй нових якостей, коли людина повертається в прах земний. Взагалі дохристиянська міфологія і демонологія по-справжньому ще не досліджена, але те, що відомо, свідчить уяву першоукраїнців про зв'язки цього народу з космічними силами¹.

І все це мало безпосередній вплив на зміст виховання дітей першоукраїнців, на усвідомлення небесного (космічного) походження давніх праукраїнців і необхідності дотримування віри своїх пращурів, неможливості запозичення чужинських обрядів і віри.

Повільний, у чомусь навіть консервативний розвиток обряду і ритуалів поховання умерлих першоукраїнців все ж мав прогресивне значення, певний вплив на розвиток аналогічних обрядів і ритуалів немалої кількості народів Європи, Балкан, Індії, Аліїні, Пірінеїв і переважної більшості слов'янських народів (одинокі поховання і сімейні чи родинні склепи, виготовлення гробів і відведення спеціальної місцевості для «поселення мертвих» — цвинтарів, — північно-східна орієнтація поховань і т. ін.).

1. Див.: Ткач М. Криниця // Українська культура, 1991. — № 12.

Змалечку залучаючись до обряду поховання і деяких його ритуалів, діти першоукраїнців привчалися дотримуватися традицій свого роду-племени, поступово перетворювалися у носіїв і виразників тих традицій, а з плином часу — у хранителів всього того, що виробила людність до них. Напевно, це і буде найголовнішою функцією поховальних обрядів і ритуалів, їх виховним, формуючим, пізнавальним і історичним значенням.

Такими ж важливими у вихованні дітей першоукраїнців були й інші обряди тогочасного суспільства, а саме: посвячення у воїна (мисливця, рибалку чи ремісника), того своєрідного свята, що переросте згодом у свято повноліття.

Звичайно, обряди одруження, залицяння, заручин, сватання і весілля) — все то засоби виховання в душі продовження роду першоукраїнців, в душі вірності прадавним традиціям, а значить, збереження менталітету українця в етнічній чистоті і самобутності. Власне це і стало суттю і змістом виховання першоукраїнців.

Навіщо ж учителям національної школи потрібні глибокі знання виховних функцій обрядів, ритуалів і традицій першоукраїнців?

А хіба без них, глибоких знань історичного і етнографічно-народознавчого минулого, можна вести мову про виховання національних рис характеру, національної самосвідомості підрастаючого покоління, справжнього патріотизму, про відновлення національної школи, освіти, виховання, педагогічної науки незалежної і суверенної України, хіба можлива розбудова її державності?

Тому ще зі студентської пори кожен майбутній учитель мусить накопичувати публікації місцевої преси про далеке минуле рідного краю, щоб після одержання диплому, що засвідчить педагогічну освіту, мати можливість відповідати дітям на будь-які несподівані питання з цих проблем, самому організовувати краєзнавчу діяльність учнівської молоді, здійснювати відновлення національної культури в кожній родині школярів.

А такі публікації регулярно друкують місцеві газети, сповіщаючи про події різних епох і часів.

Наприклад, криворізька міська газета «Червоний гірник» познайомила студентів місцевого педінституту, учнів національної педагогічної гімназії, учителів, вихователів і всіх шанувальників старовини із келихом епохи пізньої бронзи XIV—XII ст. до Різдва Христового, на якому у вигляді календаря — криптограми (12 трикутників, кожен з яких оформлений відповідно до характеру місяця¹; в іншому номері йдеться про золоту знахідку, аналог якої повторився лише у Варненському могильнику² та ін.

1. Мельник О. З Курганів Криворіжжя // Червоний гірник, 1990. — 23.02.

2. Будников В. О., Звістка від пращурів // Там само, 1992. — 25.11.

Про життя першоукраїнців в Карабінівці, Троїцькому, Вербках, Богданівці та інших селах Павлоградського району регулярно розповідає газета «Західний Донбас» (м. Павлоград).

Серія матеріалів до вивчення стародавньої історії України мідно-камінного і бронзового віків, з життя, побуту і виховання дітей праукраїнців і першоукраїнців публікує львівський освітнянський часопис «Освіта», Ужгородська обласна газета «Новини Закарпаття», Запорізька міська газета «Запорізька Січ», Дніпропетровська молодіжна газета «Прапор юності» і «Дніпро вечірній» та багато, багато інших часописів України.

Як бачимо, більшість регіональних газет непедагогічної орієнтації, але оприлюднені ними матеріали гонче потрібні для збагачення знань і піднесення рівня професійної майстерності учителів національної школи у підготовці їх до виконання святої функції виховання нових громадян нової незалежної і суверенної держави як такими, що мають свою шановну і освячену тисячоліттями історію, давню культуру світового значення, мову, що вплинула на формування лексичного (словникового) складу багатьох давніх, у тому числі і нині мертвих, мов, і кому розбуджувати Україну — колиску безсмертного народу.

Завдання

для самостійного студентського пошуку

Прочитайте виклад статті М. Ткача «Криниця»³ і законспекуйте тлумачне значення слів, пов'язаних з Україною, дайте відповіді на такі питання:

1. Чому автор називає Україну кринцею? Чи правомірне таке порівняння? Які асоціативні почуття це викликає?

2. Які народні пісні з використанням образу криниці вам відомі? Назвіть їх і прокоментуйте образ криниці та пізнавальне і виховне його значення.

3. Які народні обряди (свята, традиції чи ритуали), що пов'язані з кринцею чи журавлем вам відомі? У чому їх виховне значення?

Криниця

(За М. Ткачем)

З предвіку люди селилися якомога ближче до води. Вода й вогонь як основа життя, є священними стихіями всіх народів землі. Для української релігійності характерними є збереження архаїчних структур, особливо в народній обрядовості. Подосі в багатьох

3. Повністю стаття опублікована в журн.: «Українська культура», 1991. — № 12, — С. 28—29.

місцях України наявні жертвні криниці як рудименти язичництва де під час певних календарних свят проводиться ритуальне освячення води. Цей ритуал супроводжується пожевртою грошей безпосередньо в криницю. Місця побіля таких криниць теж вважаються священними. Вони оповиті легендами та переказами. У народі до будь-якої криниці ставлення надзвичайно шанобливе. Її образ виринає в багатьох народних піснях як символ знань, чистоти і мудрості, вірності і надії. В ній бачимо безперервність родоводу, джерело духовності його. Біля криниць освідчувалися в коханні, збиралися на гуляння, гадали на власну долю. Звідси, напоївши коней, рушали в дорогу козаки...

Основою слова «криниця» є корінь «крн». Але в багатьох індоєвропейських народів цей корінь є основою слів з означенням журавель. Зокрема, нім. «краніх», вірм. «крунк» — журавель. Отже, слово «криниця» і слово «журавель» мають спільні етимологічні витoki. Тобто, є двома фонетичними відтінками єдиного міфологічного образу. В цьому переконує й зворотний аналіз семантичної пари: криниця — журавель. Так на ґрунті української мови маємо: джерело, жерело, жерельце — криниця. Слова «джерело», «жерело» є фонетично спорідненими зі словом «журавель». Але в даному разі вони вже є різними семантичними відтінками єдиного фонетичного символу. Різниця між словами «криниця», «джерело» та словами «краніх», «крунк», «журавель» очевидно лежить на рівні полярності стихій: чоловіче та жіноче начало. І слова «криниця», «джерело» мають відповідати словам «журавлиха», «журавка». Полярність побутового (колодязного) журавля полягає в тому, що він набирає воду, а криниця — віддає. В народній свідомості реально-побутові образи, явища та предмети завжди відповідають міфологічній схемі прийняття світу, космічним силам середовища. Асоціативний перегук полярних пар присутній в багатьох веснянках.

Криничний журавель покликаний діставати воду з криниці, аби втамувати спраглих. Журавель, як символ, покликаний втамувати духовну спрагу чоловіка. Криничний журавель ходить по воду, а чоловік — по духовність:

Унадився журавель

до бабiniх конопель.

На весіллі цю пісню співають після обрядодійства, пов'язаного з коморою. Зауважмо, що й символ конопель тут зовсім не випадковий. На свято Андрія, гадаючи на долю, дівчата обсівають саме коноплями.

Символ журавля присутній також і в обряді народин:

Першої неділі

прилітає журавель до породіллі:

— Ой іди, журавлику, іди до діток,

ще не загоївся мій животок.

І лише на шосту неділю породілля приймає журавля, як співаєтся в пісні.

Існування в народній свідомості єдиної моделі, єдиного принципу світобудови дозволяє вибудовувати різноманітні асоціативні ряди образів та символів, як от: криниця, зоря, дівчина; журавель, місяць, парубок. Взаємоперегук таких символів наскрізно переймає народні пісні, легенди та казки.

По цей бік гора,
По той бік друга.
А між тими крутими горами
сходила зоря
Ой то ж не зоря —
дівчина моя...

Одним із конструктивних елементів криничного журавля є крук. Так в народі називають ту жердину, до якої прикріплюється цебер чи відро. Слово «крук» в українській мові вживається також на означення птаха — ворона:

А круки-ворони стадами літали
і бурею битва гриміла

Місце виходу криничного джерела на поверхню в українській мові має назву ключ. «Вода б'є ключем», «вода вже кипить у ключ». В російській мові слово «ключ» часом повністю замінює українське слово «джерело», російське «родник». «Купайте, кормите отборным зерном, водой ключевой понте». В українській мові слова: ключ, уключица мають також означення — крючок, крюк (діалект. крук). Журавлинний ключ, журавлине «кру», за народним повір'ям, відмикає і замикає небесне шатро. Аналогічно круг (ключ) криничного журавля, черпаючи або інакше цебраючи (цебрати — цебро) цебром воду, відмикає і замикає шатро криниці. Криничне шатро є своєрідним відлунням небесного шатра, де залягають первісні води. А з первісних космічних вод, за народним уявленням, на землю приходить живий вогонь.

Журавлинний ключ навесні та восени відмикає і замикає шатро небесних вод, ключ (крук) криничного журавля — шатро земних вод в криниці, а символічним ключем відмикає парубок (журавель) дівоче серце.

Отож криниця усвідомлювалась, як пункт інформативного обміну двох світів: земного і небесного. Очевидно це і спричинило звичаєве правило, що застерігає від подання фальшивої інформації поблизу криниці: коло криниці не можна брехати. Водночас, якщо молодичі зустрічалися біля криниці, то вони, за звичаєм, мають вести сороміцькі розмови. Але тут же нагадуємо, що біля криниці не можна брехати. Ймовірно, що одним із покликань такого правила є закладання інформації на продовження роду. Бі-

ля криниці, як відомо, з'явилася й горошина, з якої потім народився Котигорошко.

Слово криниця вимовляється ще й по іншому: керниця, кирниця:

Глибока кирниця,
глибоко копана.
Там стоїть дівчина,
як намальована.

В українській дохристиянській міфології існувало божество Карна (Карниця). За народною уявою Карна була присутня при всіх поховальних обрядах. Вона наділяє звільнену душу новими ознаками формує нові образні структури. Кажучи інакше, закладає нову інформаційну програму. Джерелом космічної інформації є вода. Отож Карна (Карниця) та криниця (кириця) належать до одного символічного гнізда.

За існуючими легендами Україна — батьківська земля космічного журавля, небесного сина світла. З історії відомо, що існувало й плем'я під назвою украини чи укрини. Назва ця також базується на «корені «кри» і очевидно сповідна символічно із — «криниця». Якщо слово «криниця» записати в діалектичній вимові, як: крийниця (крайниця, крейниця), то в такому разі фонетична близькість слів «криниця» і «Україна» стає очевидною. Криниця — журавка. А «де журавка ходила, там пшениця вродила».

У міфології поняття краю і центру, як полярностей, часто взаємозворотні. На основі чого Україна — це своєрідний центр (край, полюс) схрещення геофізичних сил. Справді, саме тут проходить межа між сходом і заходом, між північчю та півднем північної півкулі землі. А виходячи із принципу існування єдиної моделі світобудови, земля, подібно світловій хвилі, має періодично змінювати точки прикладання полярних сил на 90 градусів. Тоді можна припустити, що в передуючий нашому період земного буття (скажімо, допотопу) один із полюсів землі знаходився на території нинішньої України. Ймовірно, що це був північний (екоанічний) полюс. Така думка підтверджується і геологічними дослідженнями. Зокрема наявністю крейдяних та вапнякових запасів.

Успадкувавши від предків мову як дання, ми користуємося нею в повсякденні і рідко задумуємося над значенням та образно-символічними витоками того чи іншого слова. Та й сучасне мовознавство займаючись, здебільше порівняльною характеристикою варіантів слів з однобічною самантикою, не спроможне розкрити істинної суті його.

Мова є своєрідним алгоритмом буття. І тому кожне слово, як елемент алгоритмічної структури, зберігає в собі неглибинні інформативні зв'язки на всьому шляху еволюційного розвитку

людства. Це дає можливість прозріння в царині багатьох питань світогляду, історії, культури наших пращурів. І тут слово як символ є також криницею, джерелом знань. Тож педарма кажемо, що, зберігши мову, ми врятуємо себе як народ. Мудрість Творця в тому, що всю інформацію закладено в животворні стихії води і мови. Криниця слова — незглибинна і вічна, як саме буття. І наша батьківщина Україна — також криниця.

РОЗДІЛ 3. РОЛЬ ПИСЕМНОСТІ ПЕРШОУКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

3.1. Писемність «неписьменних» першоукраїнців.

В останні роки відновлення національної, культурної, економічної і політичної незалежності держави України все більше з'являється публікації про її минуле, про історію рідного народу. Серйозні, глибоко аргументовані, інколи з іронічною посмішкою, подекуди — з уціпльним сарказмом стверджується давність походження української людності і української мови, яка ще у сивочолі часи набувала статусу одної із всесвітніх мов.

От виклад початку одної із таких статей.

На ассирійському календарі вже 6740 рік, а дехто з нас тільки й пам'ятає себе від «ой п'є Байда мед-горілочку), а що до Байди було — ні гу-гу. Читали ми й перечитували Нестора-літописця, а хто задумався хоч знічев'я, що у літописі першою датою, є не 852-й, з якого земля наша слов'янська стала прозиватися руською, а 6360 рік! А що було до того? Нині іде 7502 рік — ось уже скільки років «нашої пелазго-трипільсько-праукраїнської історії!» Як твердить академік Рибаків, наш первісний літопис згвалтували Мстиславові книжники, прибічники норманської теорії. Вони знищили Літопис Аскольда (що його реставрував на сторінках часопису «Київ» Михайло Брайчевський. І чи не вони ж (це вже я так гадаю) викинули з нашого літопису оті 6360 років.

Отже, був у нас літопис, який починався з року першого — 1-го року української (руської) ери. Але що то за ера, коли їй на сьогодні лише 1139 літ? То ж, відновлюючи нашу історію, слід оперувати ерами в десятки, сотні тисяч років!

Що ж, коли був дохристиянський першоукраїнський літопис, значить, була й відповідна писемність! Правда, тільки наведено-

1. Скалацький К. Піпін Короткий — родич князя Мала, або, Як деякі автори тлумачать історію // Українська культура, 1992. — № 6. — С. 37.

го судження далеко не досить для переконливого ствердження існування дохристиянської писемності, але ж існує значна кількість інших документальних доведень, які варто проаналізувати чи бодай назвати.

Так при дешифровці етрусських текстів встановлено основні голосні букви першоукраїнської мови, які тотожні у звучанні з етрусськими звуками, а начерком (написом) були прообразні буквиць... старослов'янської мови.

Відомості про українське письмо дослов'янського алфавіту Кирила і Мефодія довгий час в нашій історіографії тлумачилось перекручено, стверджуючи, ніби на наших землях школа виникла у 988 році, а до цього Київська Україна — Русь ніби були неписьменною. Неупередженим ученим добре відомо, що це безпардонна фальсифікація, що історія свідчить про інше.

Археологічні дослідження культур раннього залізного віку у басейнах Верхнього Подніпров'я, Подесення та Посейм'я свідчать, що основою спільності стали слов'янські племенні союзи, що могли охоплювати і неслов'янські утворення¹.

Але, зазначимо, мовою тих племенних союзів спершу була давньоукраїнська, а потім мова першоукраїнської людності, що раніш мала малюнкове петрогліфічне, піктографічне письмо, а згодом здобуде і графічно-фонетичну писемність.

«Паннонські легенди», видані у Болгарії, як відгомін конкретних подій IX ст., повідомляючи про життя св. Кирила і Мефодія, сповіщають відомості про те, що, перебуваючи у Херсонесі, Кирило-філософ «знайшов Євангеліє і псалтир руською мовою, а також і Чоловіка, що говорив руською мовою. Навчився тій новій мові, порівнявши її з своєю мовою... Розпочав говорити і писати тою мовою»².

Цей епізод з життя Кирила Філософа в Херсонесі викликав різночтиві тлумачення, почасти діаметрально протилежного значення³.

У багатьох з таких тлумачень порушується історична правда: проте в кожній країні обов'язково є об'єктивні дослідники, чії твердження носять неупереджений характер. Наприклад, болгарський письменник і дослідник стародавньої культури Слав Хрис-

1. Сухобоків О. В. Населення Дніпровського Лівобережжя перед утворенням Київської Русі // Український історичний журнал, 1971, — № 5, — С. 64.

2. Паннонски легенди: Жития на Св. Кирила и Мефодия (Перевель Н. Лазуринь. — София: Братство, 1930. — С. 20.

3. Георгиев Е. Кирил и Мефодий: Истината за създателите на българската и славянска писменост. — София: Наука и искусство, 1969. — С. 46.

3. Див.: Сказания о начале славянской письменности. — М.: Наука, 1981. — С. 115 — 117.

тов Караславов у трилогії «Солунські брати», розкриваючи суть свідчень Паннонських легенд, сповідає:

«Якось Сава прийів старого з довгою бородою й синіми, як небо, очима. Гість вклонився, подав філософу поше Євангеліє і Псалтир і заговорив мовою, яка дуже нагадувала Костянтиніву мову його матері. Книга була написана буквами, зібраними з кількох відомих азбук, і доповнена переписувачем окремими новими знаками. Їх було мало, й вони рідко зустрічалися в словах. Збагнувши їхнє звучання, Костянтин почав читати Псалтир.»

Коли розговорилися, Костянтин довідався, що чоловік із синіми очима й широкою бородою — русич, родом із країни, великих річок, але віддавна живе в Херсонесі.»

(Як відомо, Кирило і Мефодій винайшли слов'янську азбуку лише у 862—865 рр., коли першоукраїнське (слов'янське) писемство уже існувало не одне століття, обслуговуючи самобутню культуру, оригінальне вірування, зв'язок із давно минулими часами, традиціями, отим віковичним корінням, що українця зробило саме українцем, а не людиною якоїсь іншої національності.)

Болгарський письменник X ст. Чорноризець Храбр у творі «Про писемна» виділяв три основні етапи у розвитку слов'янської писемності. Два з них розвивалися до прийняття кирилиці.

Спочатку, стверджує Чорноризець Храбр, язичники-слов'яни (першоукраїнці) використовували риски, зарубки для позначок, потім почали вживати латинські та грецькі літери і так писали ними «без устроєння». Букви дослівно відбивали звуки рідної мови.

Важко судити достовірність висловлювання майже через два тисячоліття: Чорноризець Храбр помилявся щиросердно, стверджуючи, що першоукраїнці вживали латинські та грецькі літери (але й за те йому спасибі!), чи був заведений в оману певним збігом обставин, або ж не мав достатніх документальних доказів. Справа в тім, що начерки першоукраїнського письма, як свідчать найдавніші графіті, зовні були більше схожі на рунічні писемна, проте були все ж українськими буквами! І, як сумніваються сучасні палеографи, ще невідомо, чи давногрецькі писемна вплинули на формування давньоукраїнського алфавіту, чи навпаки..

Російський слов'янист І. І. Срезневський теж вважав, що в Русі було писемство з VI ст., яке користувалося грецькими літерами. Але поступово до літер грецького алфавіту стали додавати спеціальні знаки, які передавали особливості фонетики руської мови.

Академік І. І. Срезневський все ж був далекий від того, щоб

1. Караславов С. Хр. Солунські брати. — К.: Ред. письменник, 1992. — С. 157.

в руській мові навіть початку нової ери, не говорячи про дохристиянські часи, побачити першоукраїнську мову великої людності, яка давно мала власну писемність як вияв високого культурного і суспільного рівня розвитку суспільства.

Можемо зробити єдино правильний висновок: зразком для створення Кирилиці були першоукраїнські (давньоруські) письмена, а Кирило, ознайомившись з ними, використав їх (вдосконалив, видозмінив деякі букви та їх графіку, систему голосних і приголосних тощо), маючи перевірений практикою взірець.

Матеріальним підтвердженням гіпотези про давність першоукраїнських (руських) письмен є так звані «Киевские глаголические листки» — святиня українського народу, що зберігається у сховищах наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН України і якій понад 1120 років, тобто пам'ятка, що з'явилася на світ не пізніше 869 року. А це теж є свідченням наявності першоукраїнського (руського) письма до подорожі Кирила на південь Київської України-Русі¹.

Цікава знахідка виявлена у Софіївському соборі у Києві під час вивчення графіті. Це невідома азбука, що складалася з 27 літер у тому числі з 23 грецьких і 4 слов'янських літер — Б, Ж, Ш, Щ. Мінімальне число слов'янських літер (чотири) у порівнянні з 19 слов'янськими літерами Кирилівського алфавіту IX ст. підтверджує думку про велику давність віднайденної азбуки, а отже й письменності, яку вона представляє.

Першоукраїнська людність користувалася своєю писемністю не лише з метою дотримання культових обрядів на святилищах і в первісних храмах, а й у повсякденному житті.

Підтвердженням тому є численні археологічні докази. Так, ще в 60-х роках XX ст. археолог С. О. Висоцький відкрив на стіні Київського Софіївського собору архаїчну азбуку кінця IX ст.

У цьому храмі досліджено близько 300 різних графіті, більшість з яких віднайшов і вивчив провідний в Україні археограф і палеограф С. О. Висоцький¹.

У 1949 р. у с. Гнездово біля Смоленська археологи виявили корчагу першої половини X ст. з написом «Гороухша» (гірничне насіння). Напис свідчить, що в Русі користувалися письмом купці й ремісники.

Розкопки Білої Вежі під Києвом дали печатку і пластинку з ім'ям Святослава Ігоровича, новгородці до прийняття християнства писали, за даними археології двома стилями.

1. Див.: У росіяні вінки заплетені суцвіття // Рад. освіта, 1989. — 30.05 — № 42. — С. 2.

1. Висоцький С. А. Древнерусские надписи Софии Киевской XI—XIV вв. — К., 1966; його ж: Графіті на спорудження Київської Софії // Український історичний журнал, 1966. — № 7; та ін.

Про існування писемності до 988 р. свідчать і договори Русі з греками 912, 945, 971 рр. Зокрема у договорі 945 р. вказано, що руські купці мали приїжджати у Візантію не з печатками, а з грамотами¹. Отже, князь Ігор, Ольга повинні були утримувати канцелярію грамотних людей для складання документів першоукраїнським (руським) торговим людям.

То ж до прийняття християнства Київська-Україна-Русь мала язичеські школи грамоти, які задовольняли потреби держави в грамотних людях та поширенні грамоти.

І таких свідчень уже накопилося стільки, що є абсолютно всі підстави стверджувати таке:

— ще задовго до прийняття християнства в Київській Україні-Русі існувало власне слов'янське першоукраїнське письмо, яке мало начерки голосних звуків, дуже схожих чи подібних на майбутні старослов'янські;

— Кирило і Мефодій широко використали першоукраїнське письмо, його начерково-буквенні позначки (і у першу чергу голосних) для створення абетки слов'янської (староболгарської, старослов'янської чи церковнослов'янської) мови;

— першоукраїнська писемність дохристиянського періоду мала широке поширення серед багатьох племен і регіонів земель Київської України-Русі, включаючи і грецькі міста-колонії Причорномор'я і Приазов'я та ін.;

— першоукраїнською мовою молилися наші пращури, співали пісні, підтримували давні традиції і обряди;

— першоукраїнська мова стала знаряддям виховання підрастаючого покоління, мовою навчання молодого покоління, мовою міжплеменних зв'язків і міждержавних взаємин...

А що може бути сильнішим від виховання рідною мовою? Тому першоукраїнці ще до Різдва Христового і в перші століття нової ери виховували своїх дітей і підлітків справжніми патріотами України-Русі, звитяжними лицарями духу, честі, працьовитості і миролюбивості. Писемність дала першоукраїнцям зв'язок зі світом, з країнами різних континентів, вона значно піднесла утвердження народу Київської України-Русі як сильного, розвиненого, самобутнього і високо культурного.

Писемність першоукраїнців сприяла розвитку народно-поетичної і музичної творчості. Археологічні дослідження підтверджують, що ще задовго до Різдва Христового українське населення користувалося гусями, сопілками, сурцями, ріжками, бубнами та іншими інструментами, на яких добре грали, аккомпануючи виконання пісенних творів і танцювальні мелодії.

¹ Див.: Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X—поч. XX ст.) — К.: Ред. школа, 1991. — С. 11.

Розвивалася і національна архітектура, що видно на прикладі того ж Києва, який безсумнівно мав відповідну систему забудови, при чому, не примітивної, як вважалось донедавна. Високою по тих часах була традиція житлового будівництва, як нині сказали б, для широких верств населення.

Директор інституту археології АН України П. П. Толочко стверджує, що наші предки жили в досить впорядкованих для свого часу дерев'яних будинках. Частина їх була зрубової конструкції, інша каркасно-стовпова. Деякі споруди були двоповерховими. Відкриття зрубів (особливо дещо раніше — на Подолі, коли деякі виступали із землі на вісім колод) буквально перевернуло уявлення про масову забудову столярного града. Київ був найвпорядкованішим містом середньовічної Європи. Раніше вважалось, що такі споруди характерні тільки для північних міст України-Русі. Але тепер ми знаємо, що Київ, Новгород, Стара Лагода та інші міста мали багато спільного. Втім, це й зрозуміло. Адже в них жили представники єдиної народності — першоукраїнці.

«У кожному будинку була піч. У найбідніших житлах її топили «по-чорному»: дим виходив у приміщення. У будинках, які належали середнім і заможним киянам, печі будували з димоходом. Спали городяни на просторих полах. Майно зберігалось у дерев'яних скринях. У багатих будинках вікна, вірніше круглі віконниці, були засклені. У тих, що бідніші шибки заміняли ретельно вичинені бичачі міхури. У жилих приміщеннях зустрічаються ножі, ножиці, пінцети, цвяхи і навіть найпростіші хірургічні інструменти. При розкопках жител часто знаходимо досить складні замки особливої трубчатої конструкції, нерідко з секретом. Думаю, це винахід київських майстрів. В усякому разі, у багатьох країнах, де їх застосовували, такі замки називалися руськими...»

Досить високою була грамотність не тільки киян, а й всіх першоукраїнців, бо писемність, освіта, загальна культура і духовність сприяли еволюційному процесу виховання підростаючого покоління, бо такі грандіозні соціальні, економічні та досягнення в інших сферах людської діяльності об'єктивно впливали на розвиток школи, освіти і народно-педагогічних уявлень різних верств населення.

Надзвичайно високий рівень розвитку прикладних видів мистецтва першоукраїнців підносить народ на рівень досить розвинених у ті часи цивілізацій, а в галузі образотворчого мистецтва і скульптури набагато випереджає більшість з них.

«Місцеві майстри-різьбярі творили скульптури за віковичними народними традиціями. Їхні статуї були «делані руками в дереві секирою і ножем!». Свідчення літописців допомагають нам уявити самотнє мистецтво предків: «Ідол Звхія золотой, а бог Іоан делан от дерева і от сребра покован», а статуя «Перуна деревяна, а главу його сребряну, а ус злат».

Отже, скульптура того часу виконувалась в різних матеріалах і була поліхромною (різнокольоровою). На превеликий жаль, жоден тогочасний твір, виконаний в такій своєрідній дерево-металевій техніці, до нас не дійшов»¹.

То ж неписьменний чи малограмотний народ не міг досягти таких вершин мистецтва, різних видів господарської діяльності, розвитку міжлюдських взаємин, розвитку народно-педагогічних уявлень про сімейне виховання дітей і підлітків та підготовки їх до випробування життям.)

Виникає питання: де ж ділося першопукраїнське (русське) письмо, високий рівень культури наших попередників?

Прийнявши християнство, київські князі нещадно знищували все те, що було пов'язано з язичництвом. Спалювали ідолів богів, книги, заборонялися відправлення свят обрядів тощо. Особливих нападків зазнала першопукраїнська мова, як носій духовної культури народу, всього укладу його життя.)

Офіційною і державною мовою стає болгарська мова, яку народ охрестив старослов'янською. «Відразу були принесені до Києва церковні книги в тодішній болгарській мові, яку розуміли в Києві, і тим положено початок роздвоєнню між мовою книжною й народною...»²

Це призвело до того, що державні, церковнослужителі і всі інші чиновні люди прийняли болгарську мову, як мову держави і церкви, а українська на своїй землі стала гонимою мовою простонароддя. З цих пір в українців зароджується почуття неповноцінності до своєї мови, культури.

І настав час великого геноциду, переслідування усього українського, що тривало з деякими перервами майже два тисячоліття. Проте ніщо не змусило українців (у своїй масі) зріктися власне українського, і все, думається, лише завдяки правильно поставленому навчальному і вихованню першопукраїнців рідною материнною мовою, оригінальною писемністю.

Ну як не пригадати рядки вірша талановитої поетеси ХХ століття, виразника української культури, тяжкої долі непокірного і нескореного народу Ліни Костенко.²

2. Коцюбинський Ф. Старокиївська скульптура // Пам'ятки України, 1980. — № 4. — С. 54.

2. Дорошенко Д. Нарис історії України. Т. I. — К.: Глобус, 1992 — С. 46.

Погасли кострища стоянок,
У землю пішли племена.
Забрали в холодні кургани
сокири, мечі й письмена.
Стьмяніли браслети і гребені
розпались намиста разки,
що їх одягали древні
смагляві юні жінки.
І келихи срібні, і чаші,
що йшли по кругу колись,
покрилися порохом часу
і холодом тліну взялись.
Та, може, мені здалося —
а час не все переміг.
На чашах тепло збереглося
тих вуст, що торкалися їх.
І в пута, тяжкі клинописні
закована з давніх — давен
в степу оживає пісня
давно замітих племен.

3. 1. Завдання для самостійного студентського пошуку

Прочитайте і законспектуйте «Молитву до мови» української письменниці Катерини Мотрич* і дайте відповідь на такі питання:

1. Із скількох тематично-логічних частин складається твір?
2. Які мовно-стильові та інші художні засоби використовує письменниця для досягнення задуму і розкриття головної ідеї твору?
3. Чому твір названо «Молитва до мови»? У чому, по-вашому, його виховне значення?

Вивчіть «Молитву до мови» напам'ять.

МОЛИТВА ДО МОВИ

(Катерина Мотрич)

Мово! Пресвятая Богородице мого народу! З чорнозему, з любистку, м'яти, рясту, евшан-зілля, з роси, з дніпровської води, від зорі і місяця народжена.

* «Молитва до мови» Катерини Мотрич багаторазово передавалась по радіо; Українське телебачення 1992 р. підготувало спеціальний телефільм («Молитву до мови» виконала автор); опублікована майже усіма газетами журналами.

Мово! Мудра Берегине, що не давала погаснути земному вогнищу роду нашого і тримала народ на небесному олімпі волелюбності слави і гордого духу.

Мово! Велична молитво наша у своїй нероздільній трійці, що єси ти і Бог Любов і Бог Віра, і Бог Надія! Мово, що стояла на чатах коло вівтаря нашого національного Храму й не впускала туди злого духа виродження, злого духа скверноти, ганьби. Тож висвячувала душі козацького народу спасенними молитвами і небесним вогнем очищення, святими водами Божого річища, щоб не змалів і не перевівся нарід той. І множила край веселий, святоруський, люд хрещений талантами, невмирущим вогнем пісень і наповнювала душі Божим сяйвом золотисто-небесним, бо то кольори духовності й Божого знамення.

Мово наша! Звонкова кринице на середохресній дорозі нашої долі! Твої джерела б'ють десь від магми, тому й вогненна така. А вночі купаються в тобі ясні зорі, тому й ласкава така. Тож зілювала Ти втомлених духом, давала силу і здоров'я, довгий вік і навіть безсмертя тим, що пили Тебе, цілюшу джерелю, і невмирущими ставали ті, що молилися на дароване Тобою слово. Бо «Споконвіку було Слово і Слово було у Бога і Слово було Бог».

Мово наша! Пресвята незаймана Діво! Яничарами в степах ввіймана, на курному шляху звалтована, в дикий кривавий ясир ординцем погнана, на продажній толоці розтоптана, в рабство за безцінь на торжищі продана.

Мово наша! Передчасно постаріла, посивіла, змарніла, на хресті мук розіп'ята, на палю посаджена, за ребро на так повішена дітьми-покручами. Стражденнице, великомученице Матін Божа наша в сибіри й на колими погнана, в соловеських ямах згноєна, за моря й океани розвіяна, голодомором викошена, литим чоботом розтоптана, стонадцять раз розстріляна, чорнобильською смертю засіяна.

Мово наша! Убога прочанко з простягнутою рукою! Осквернена й знеславлена своїми дітьми. Твоїм сім'ям немудрим, що вродило не з тих полів, де квітують пречки, мов би зійшли на землю ангели, де положають жита, як Божий лук, сяє небо, як Божий престол, а із зловісного валуєвського тирловнища, де густо родить чортополох звиродіння, осот безпам'ятства, блекота за-продакства, куліть здрибнілого мислення, будяки бездуховності, чорнобиль рабської покори, прибиті сірою курявою повільної смерті, вичахання. На межі того здичавілого поля вже стоїть вічний плуг і вічний плугатар. Час чекає Божого знаку: зачати переорювати той бур'ян, чи, може, станеться диво...

Простя їх, Рідна! Прости гріхи їхні вільні і невольні, прости той чорнобильський плід, і те диво зілля, що густо вродило

на нашому трагічному лану. І прости цю велестражденну землю, на якій диявол справив моторошне весілля, де здичавілі сп'янілі від крові ангели його все котять і котять мутні тумани на Великі Луги, поки його лукаві слуги косять наші молоді трави...

Караючий Третій Ангел, що протрубив у ніч із 25-го на 26-те квітня за дев'ять днів до 1953-го воскресіння Спасителя, що висвятив цю землю і люд цей її многогрішний — покара і за Тебе, Матір нашу скорботну.

Прости їх, змалілих, здрібнелих, перероджених; звироднелих, нащадків козачього роду, які повірили лукавим корчмарям і нажерливим косарям, що Ти не древня, що Ти не мудра, не велична, не велика, не вічна єси. Перероджений плід із дерева нашого роду впаде в чорнобильську землю значно раніше, ніж ти.

Стаю перед Тобою на коліна і за всіх благаю: прости нас грішних й не ховайся за чорнобильську межу, а повернися до нашої хати, звідки Тебе вигнано, вернися до нашого краю...

Я Тебе викликаю із недрів, із боліт, із забуття. Я ж висвячую Тебе святою водою і священним вогнем. Самоспалюючою Любов'ю своєю відгоню від Тебе злих духів, молюся за Тебе і на Тебе, скроплюю живою водою воскресіння, виціловую лик Твій скорботний, Матір-Божа. Мово мого народу!

Прости! Воскресни! Повернися! Возродися! Забуяй вічним і віщим Словом від лісів — до моря, від гір — до степів. Освіти від морюко іосвяти святоруську землю. Русь-Україну, возвелич, порятуй народ її на віки!

3.2. Виховання, освіта, педагогічна наука і мова в Україні докняжої доби.

Історія першоукраїнської людності має свої спалахи піднесення, певні етапи застою і таких змін, які можна порівняти хіба що з революційними, за якими наступали нові часи розвитку і формування народності. Такий час, наприклад, настав в період V—VII ст. після Різдва Христового, що одержав не досить точну назву розселення східних слов'ян. Вірніше було б сказати розселення (переселення) племен першоукраїнців, що приведе до якісно нових змін на історичному небосхилі нашого народу.

Так після цього великого переселення племен першоукраїнців об'єктивно склалися умови створення першої держави українців, стрімкого розвитку мови і мовлення, духовної культури, різних видів господарської діяльності, ремесел, і промислів, школи, освіти і, як би це парадоксально не звучало, але й педагогічної науки (у тій формі, яка була можлива для рівня розвитку тогочасних суспільних взаємин).

Але чи не найголовнішим є те, що таке переселення підвело до формування української людності, що дає підстави відкинута поняття «першо», бо справді ми вже маємо справи з єдинопородністю, хоча вона й створена з кількох об'єднаних споріднених племен.

За станом на початок дев'яностих років ХХ століття нової ери достеменно доведено помилковість твердження, що три братніх народи український, російський і білоруський пішли з єдиного кореня — Київської Русі. Ще М. С. Грушевський, а потім і інші прогресивні неупереджені вчені довели, що росіяни мали своїх східнослов'янських попередників (прашурів). Це племена словенів, вісь, кривичів, вятчів, які жили на Оці, верхній течії Волги і Західної Двіни.

Білорусам дали життя дреговичі, радомичі, які мешкали у верхів'ях Дніпра, Західної Двіни і по Неману.

Праукраїнські ж племена здавна володіли землями по нижній і середній течії Дніпра і аж до Дону — на схід, а на заході — включаючи Карпати. Таким чином, українці з найдавніших часів були автохтонами¹⁾ на землях сучасної України.

Формування української народності — довготривалий і складний процес, який особливо пожвавився десь з III—IV століть нової ери, коли намітилось певне уособлення першоукраїнських племен, розвитку їх мови, спільної духовності, культури і видів господарської діяльності.

Найпершим племенем українців слід назвати полян, про яких Літопис український писав: «...поляни жили особно і володіли родами своїми, — бо й до сих братів існували поляни і жили кожен із родом своїм на своїх місцях».

Поляни — дружне працьовите плем'я, діти якого виховувалися і в сім'ях, і колективно — у спеціальних школах під наглядом і при участі наймудріших найдосвідченіших, у тому числі і діячів культу (екреців, старійшин). Поляни мешкали у самому центрі Земель Українських — в місцевості між ріками Дніпром, Ірпенем і Россю, а раніш — незаймані степи (звідки і назва племені, яке жило в «Чистому полі»).

Звідси, географічного і історичного центру української людності незабаром поширяться ім'я Русі.

Найближчі сусіди полян — деревляни (древляни), які раніш мешкали в лісах, сіверяни (за свідченням літописів — найчисельніше плем'я, яке посідало найбільшу територію між ріками Десна, Сейм і Сула). До українських племен належали також уличі (або улч), тивері, дулеби, полиняни, бужани.

«Літопис руський» повідомляє про українські племена таке:

¹⁾ Автохтони — корінне населення.

«Усі племена мали свої ж обичаї, і закони предків своїх, і за повіти, кожне свій норів. Так, поляни мали звичай своїх предків — тихий і лагідний...

По сих же літах... утискувалися поляни... навколишніми племенами. І знайшли їх хозари, і сказали: «Платіте нам данину». Поляни тоді порадившись, дали їм от диму по мечу. І понесли це хозари князеві своєму і старійшинам своїм, і сказали їм: «Ось знайшли ми данину нову». А ті запитали їх: «Звідки». І вони сказали їм: «В лісі на горах, над рікою Дніпровською». А ті запитали: «Що вони дали?»

І вони показали меч, і мовили старці хозарські: «Недобра се данина, княже. Ми здобули її однобічним оружжям, себто шаблями, а сих оружжя обоюдогостре, себто мечі. Сі будуть брати данину з нас, і з інших земель». І все це збулося¹.

Проблемі переселення українських племен присвячена досить об'ємна література від М. С. Грушевського і до сьогочасних популярних статей².

Поява українських міст — одне з найбільш важливих результатів великого переселення племен, адже з'являються Київ — у полян, Любеч і Чернігів — у сіверян, Смоленськ — у кривичів, Коростень — у древлян, Луцьк — у дулібів, Волиня — у волинян, Бужська — у бужан та ін.

З появою і зміцненням міст зростає мережа шкіл грамоти для дітей української людності, шкіл ремесел і промислів, з'являються школи для підготовки духовних осіб, що потребує певного пояснення. Це був час, коли першоукраїнська писемність розвивалася активно плідно, відбувалися певні реформації, зміцнювалися зв'язки із слов'янськими союзами і державними утвореннями, відомими тоді імперіями, і особливо з Візантією.

Діячів культу до Хрещення Київської України Русі — жреців і старійшин святилищ — готували при спеціальних школах, що існували при храмах (святилищах) першоукраїнців. Найсуттєвіше в тому — їх готували рідною мовою.

Наукова об'єктивність вимагає констатації, що далеко не всі вчені минулого і сучасності поділяли думку і нині згодні з тим, що першоукраїнська писемність виникла задовго до прийняття християнства Київською Україною-Руссю (988 р.).

Пояснення такому явищу просте — люди повністю або не-

¹) Цитується за: Розселення українських племен // Західний Донбас, 1991. // 23, XI. — № 150 — С. 2.

²) Основні з них: Василенко Г. Таємниче тисячоліття // Київ, 1988. — № 4; Грушевський М. С. Історія України-Русі. — К.: Дніпро, 1991; його ж: Очерк истории украинского народа. — К. Либідь, 1991; його ж: Історія України... — К.: Либідь, 1992; Крушинський В. Ю., Левенець Ю. А. Історія України: Події, факти, дати. — К., 1992; та ін.

достатньо обізнані з історичними фактами, що неспростовно довели: навіть праукраїнці мали свою писемність, яка весь час зазнавала еволюції і нарешті сформувалася у першоукраїнську дохристиянську писемність.

Такий важливий процес привів першоукраїнську людність до виникнення і формування людності Київської України-Русі і української народності, яка уже мала власну мову.

У невеличкому вступному слові до «Історії України», що видана Шкільною радою Українського конгресового Комітету Америки, сказано: «Історія українського народу сягає у глибоку давнину. Цю довгу історію нашого українського народу повинен знати кожний українець. Всі ми повинні знати, хто перед нами трудився на нашій землі, хто боронив її від ворогів, хто організував наше життя, хто будував Українську Державу»¹.

А значить, так важливого кожному майбутньому педагогові, кожному учителеві, хто нині зорює непідняту цілину національної освіти, школи і педагогіки незалежної України, знати бодай у загальних рисах, як розвивалося виховання і навчання українських дітей Київської України-Русі, як формувалася педагогічна наука першої в світі української держави докняжої доби.

Досьогодення майже всі джерела, повідомляють про київські школи як такі, що з'явилися лише після 988 р. — хрещення Київської України-Русі².

Але ж існували в Києві і інших містах Землі Української різні школи до хрещення України-Русі існувала наука, у тому числі і педагогічна!

Докняжа доба характерна розквітом природничонаукових знань, які хоча й не розчленовувалися на окремі галузі, все ж активно протистояли марновірству і забобоності, сприяли осмисленню і трактуванню явищ природи.

Достатнього розквіту здобула математика, що бере свій початок ще в пізньому палеоліті (20—10 тис. років до Різдва Христового).

Остаточно сформувалась і розквітла народна метрологія, методи обчислення, форми запису результатів розрахунків, обчислень та інших математичних операцій. Математична освіта, як свідчать археологічні дослідження, була доступна широким верствам населення, людям різних професій і спеціальностей (зарубки на побутових предметах, колодах і палицях, записи на берестяних грамотах тощо).

¹) Історія України: Короткий огляд. — Тернопіль, 1991. — С. 3.

²) Наприклад: Бабишин С. Д. Роль Києва в розвитку педагогічної думки давньоруської держави // Рад. школа, 1982. — № 1; того ж: Київська школа в XI ст. // Український історичний журнал, 1971. — № 3;

Українці докняжої доби знали і оперували дробами, мірами площі, довжини і об'єму, геометричними зв'язками¹.

Київська Україна-Русь широко використовувала знання фізики і механіки, хімії (особливо фініфтеве ремесло — виготовлення емалей); користувалася верстатами, володіла ливарним мистецтвом... Українці докняжої доби виплавляли золото, мідь, срібло, свинець, різні сплави, володіли таємницями виробів золотою амальгамою з наступним плавленням; висока будівельна і архітектурна майстерність дивувала мандрівників, купців та гостей Київської України-Русі, бо саме тут, в центрі Європи давній народ був високо розвиненим, високо культурним, духовно багатим. Знання з географії, біології, медицини, фітотерапії, астрології і багатьох інших прикладних наук прикрашали людність Київської України-Русі. Українці докняжої доби уже вивели чимало свійських тварин (корови, коні, дрібна рогата худоба, свині), культурні рослини (зернові, бобові, льон, конопля, хміль, мак), оволоділи майстерністю догляду за ними, розведення і т. ін.

Отже, добре розгалужене багатогалузеве народне господарство просто не могло існувати без школи, без відповідної науки, у тому числі і науки педагогіки. І ці інститути у Київській Україні-Русі докняжої доби існували і діяли досить продуктивно.

В Києві, Любечі, Чернігові, Луцьку інших містах існувало по кілька шкіл грамоти, по кілька — ремесел. Серед наук (навчальних предметів), що вивчалися в школах грамоти, були «ученіє княжнє», чистописання (каліграфія), риторика (або ж філософські начала оприлюднених виступів), арифметика.

По всій Київській Україні-Русі поширюється шкільництво, грамотність, «передові» педагогічні ідеї.

Педагогічну науку України-Русі докняжої доби не можна розглядати у чомусь схожою на сучасні академічні теорії виховання, навчання і освіти молоді.

У ті перші століття нової ери коли сім'ї українців були по сучасних мірках досить таки багатодітними, а родини з 2—3 дітьми становили абсолютну меншість, найпершою частиною педагогічної науки докняжої доби слід вважати народно-педагогічні уявлення про виховання в сім'ї, дотримання давніх родинних традицій навчання, всебічного розвитку, формування основних трудових навичок та подібне.

Надзвичайно важлива роль у тому процесі відводилась матерям, бабусям і дідусям, які виступали і вчителями, і наставниками, і майстрами виробничого навчання. Більш багаті сім'ї, хто мав якісь книжки (тоді ще обов'язково рукописні, а значить, ду-

¹) Яценко Ю. П., Природничонаукові уявлення слов'ян Київської Русі //Поч. школа, 1982, № 2.—С. 73.

же дороги), здійснювали первісне навчання грамоти і читанню, рідше — «ученіє книжне», що передбачало крім читання і мистецтво перенесу книг.

Уже відзначалось, що самі книги докняжої доби, що написані першоукраїнською мовою і письменами докирилівського алфавіту, до наших століть не дійшли.

За відомих причин — знищені під час та враз після хрещення України Русі як «язичеські» та «поганські», чим здійснено злочин, якому немає прощення у віках.

Школи докняжої доби умовно поділялися на дві групи — для дітей вельми заможних батьків, які могли оплачувати навчання, і дітей ремісників та інших трударів, чиї достатки були більш скромними.

Як правило, учителями грамоти, книжної справи і читання були служителі першоукраїнських святилищ — храмів, інколи — купці, торгові люди, та ті, хто побував у інших країнах, чи здобував освіту в столицях і визначних містах слов'янських та інших країн...

Школи були приватними. Вони відкривалися або в цокольних чи на перших поверхах двоповерхових споруд. Заняття проводились переважно в осінньо-зимові місяці. Свідчень, бодай приблизних, про зміст хоча б окремих предметів, не збереглось, але, судячи із загального рівня розвитку різних напрямків наук (можливо, як сукупність практичних знань, умінь і навичок), він був досить прогресивним, гнучким і передовим на той час.

Народно-педагогічні уявлення українців докняжої доби про дітей, молодь і сімейне виховання знайшли відображення в піснях і казках, легендах і переказах, традиціях і обрядах того часу.

Важливо у зв'язку з цим пам'ятати, що уявлення української людності докняжої доби про більшість так званих казкових сюжетів, були не такими, як стали згодом, і сприймалися оповідачами і слухачами не у такій інтерпритації, як це сталося в наступні століття. Думається є шанс повірити у таке твердження «нашого сучасника: «Ось, наприклад, ми й досі говоримо: «Це було за царя Панька, як була земля тонка». А приказка ця свідчить, що наш народ пам'ятає ті часи, коли Земля, себто земна кора, була тонкою. З науки відомо: так було в юрський період мезозойської ери...¹⁾».

А й справді, таке могло бути: суспільна народна пам'ять може зберігати надзвичайно давні відомості і свідчення. Таким чином до нас дійшли давні, у чомусь видозмінені, пристосовані до

¹⁾ Скалацький К. Пліпін Короткий — родич князя Мала, або Як деякі автори тлумачать історію // Українська культура, 1992. — № 6. — С. 36.

нових історичних умов, зразки народної мудрості тих часів:

Рідна мати високо замахує, а помалу б'є.

Малі діти наступають матері на ноги, а великі — на серце.

Уміння плечі не гнуть.

Час дається для навчання, а не для життя.

Учіння людину робить.

Народно-педагогічні уявлення українців докняжої доби зафіксували ставлення давніх до різноманітних родинних взаємин, до духовності і, найголовніше, про дотримання давніх традицій, обрядів, ритуалів, високих норм моральності.

Як не дивно, а є свідчення, що українці докняжої доби мали перекладені на рідну мову і рідними письменами християнські книги (Біблію, деякі Євангелія, Псалтир та інші) ще задовго до хрещення України-Русі!

Ті книги несли відомості про загадковий світ, нерозгадані звичаї далеких у віках людей, але добре зрозуміли загальнолюдську мораль. Більшість крилатих висловлювань з книги-книг Біблії в докняжу добу були сприйняті українцями як власні, національні, тому увійшли до побуту, виховання і навчання молоді як складова частина педагогічних уявлень людності України-Русі до її Хрещення. Але сприймалися ті християнські книги не як культові, не як чужа релігія, а як художні твори, книги для читання, як джерело навчання (формування навичок вимови, читання, спілкування) і виховання сумлінності у навчанні, допитливості і кмітливості, працьовитості та формування бажання кожну справу доводити до логічного кінця та ін.

Виховання здійснювалось українською мовою, на творах рідного фольклору, на традиційних звичаях, обрядах і ритуалах, що дійшли з далеких віків; безпосередньо в сім'ї, школах, але найдовше і найбільш результативніше — в процесі спільної з батьками і дорослими членами сім'ї виробничої (практичної трудової) діяльності.

Українська мова людності докняжої доби відіграла неймовірно важливу роль у постановці ученія книжного», у піднесенні громадської діяльності, культури, духовного багатства народу, майстерності містобудування, розквіту всього того, що Київську Україну-Русь ще до княжіння Олега (879—912) зробило відомою у всьому світі.

Українська мова докняжої доби, як спадкоємниця мови давніх праукраїнців, була відома в багатьох країнах різних цивілізацій, культур і релігій — іудейської, буддиської, магометанської і православної. У тих, далеких від Київської України-Русі, цивілізаціях знали мову нашого народу, відчували на собі благотворний і благодатний її вплив — українська мова докняжої доби залишила глибокі сліди у великій індоєвропейській сім'ї мов

нових історичних умов, зразки народної мудрості тих часів:

Рідна мати високо замахує, а помалу б'є.

Малі діти наступають матері на ноги, а великі — на серце.

Уміння плечі не гнуть.

Час дається для навчання, а не для життя.

Учіння людину робить.

Народно-педагогічні уявлення українців докняжої доби зафіксували ставлення давніх до різноманітних родинних взаємин, до духовності і, найголовніше, про дотримання давніх традицій, обрядів, ритуалів, високих норм моральності.

Як не дивно, а є свідчення, що українці докняжої доби мали перекладені на рідну мову і рідними письменами християнські книги (Біблію, деякі Євангелія, Псалтир та інші) ще задовго до хрещення України Русі!

Ті книги несли відомості про загадковий світ, нерозгадані звичаї далеких у віках людей, але добре зрозуміли загальнолюдську мораль. Більшість крилатих висловлювань з книг-книг Біблії в докняжу добу були сприйняті українцями як власні, національні, тому увійшли до побуту, виховання і навчання молоді як складова частина педагогічних уявлень людної України Русі до її Хрещення. Але сприймалися ті християнські книги не як культові, не як чужа релігія, а як художні твори, книги для читання, як джерело навчання (формування навичок вимови, читання, спілкування) і виховання сумлінності у навчанні, допитливості і кмітливості, працьовитості та формування бажання кожную справу доводити до логічного кінця та ін.

Виховання здійснювалось українською мовою, на творах рідного фольклору, на традиційних звичаях, обрядах і ритуалах, що дійшли з далеких віків; безпосередньо в сім'ї, школах, але найдовше і найбільш результативніше — в процесі спільної з батьками і дорослими членами сім'ї виробничої (практичної трудової) діяльності.

Українська мова людної докняжої доби відіграла неймовірно важливу роль у постановці ученія книжного, у піднесенні господарської діяльності, культури, духовного багатства народу, майстерності містобудування, розквіту всього того, що Київську Україну-Русь ще до княжіння Олега (879—912) зробило відомою у всьому світі.

Українська мова докняжої доби, як спадкоємниця мови давніх праукраїнців, була відома в багатьох країнах різних цивілізацій, культур і релігій — іудейської, буддистської, магометанської і православної. У тих, далеких від Київської України-Русі, цивілізаціях знали мову нашого народу, відчували на собі благотворний і благодатний її вплив — українська мова докняжої доби залишила глибокі сліди у великій індоєвропейській сім'ї мов

(слов'янська, балтійська, германська, романська, кельтська, індійська, іранська; грецька та інші групи мов).

Це завдяки українській мові докняжої доби такого розквіту здобула освіта, шкільна справа і педагогічна наука Київської України-Русі.

Ну як тут не пригадати слова Дмитра Білоуса, якими починається його чарівна книжка «Диво калинове»?

Як прислів'я чудове,
йде від роду до роду,
що народ — зодчий мови,
мова — зодчий народу.

Краще про роль української мови докняжої доби і не скажеш.

3. 3. З а в д а н н я

для самостійного студентського пошуку

Прочитайте виклад статті Миколи Ткача «Я світло для світу». Якою була материнська мова Ісуса Христа?¹⁾ і складіть поширений план статті.

Дайте відповіді на такі питання:

1. У чому, по-вашому, несподіваність суджень автора статті?
2. Чи досить аргументованих підстав, наведених автором статті, щоб твердити про українське походження материнської мови Ісуса Христа?
3. Як віднині станете пояснювати учням і їх батькам материнську мову Ісуса Христа? Мотивуйте свою відповідь.

«Я СВІТЛО ДЛЯ СВІТУ»

Якою була материнська мова Ісуса Христа?

(за М. Ткачем)

В останні хвилини життя, вже на хресті, син Божий звернувся до Отця свого. Святі апостоли Матвій і Марк у текстах Євангелія передають сказане Ісусом Христом дослівно. Зміст розтлумачується як перші слова псалма: «Елі, Елі лама аза тані» — «Боже мій, Боже мій, нащо мене ти покинув».

Безсумнівним має бути те що перед смертю з уст його звучала материнська мова або ж — прмова світу, адже звертався до Отця небесного. Що ж то була за мова? Вчитаймося ще раз. Ось як подає речення Його євангеліст Марк: «Елої, Елої, лама

¹⁾ Повністю стаття М. Ткача опублікована в журналі «Українська культура» за 1992 р. — № 5. — С. 34—35.

савахтані». Звукосполучення «лама» в багатьох джерелах пишеться з двома «м»: «ламма». Звичайно, поділ на слова є певною умовністю, тому, розглядаючи сказане, можна зробити й інший поділ. І, нарешті, зваживши на певну наближеність умовних знаків (літер) у передачі окремих звуків, даний вираз можна дещо реконструювати, або, точніше, реанімувати. Зрештою, тлумачі також вдаються до реконструкції, коли подають його як перші слова псалма арамейською мовою.

Отже, ніякої, крамоли ми не вчинимо і зробимо це без істотних фонетичних порушень. Сполучення «Елої» реконструюємо до «О Лелю»; «лама» — до «леме» або «лем мя»: «савахтані» — до «ся в остани». У тому, що це не є порушення фонетичних норм, неважко переконатися на прикладах діалектної вимови слів: здоров'я і здоровля»; лея, лія і леля; охмірити і осмірити тощо. Тоді сказане в передсмертну мить Ісусом Христовим звучатиме: «О Лелю, о Лелю, леме ся в остани» або «О Лелю, о Лелю, лем мя ся в остани».

В реконструйованому нами вигляді останні слова сина Божого для українців карпатського регіону перекладу не потребують. Лельо—тато; леме, лем — зв'язка, що означає: але, лишень, тільки, ось же тощо; мя— мене, мені; ся в остани — архаїчний зворот, у якому частка «ся» («са», «ша») стоїть попереду основного слова: останися, зостанися.

Таким чином, наведені євангелістами слова було б точніше розшифрувати як: «О Отче, Отче, тільки зостанься в мені». Таке тлумачення є логічнішим, адже не можуть вуста глаголити, коли Дух святий уже покинув тіло. Слід зауважити: звернення до Бога, вождя, волхва, старшої людини як «тату» («отче») було унормованим для наших пращурів. Це ще один штрих на користь українськомовного ґрунту. Характерним є і те, що передсмертні слова Ісуса були незрозумілі для присутніх. Ім, як указують євангелісти, почулося, ніби Ісус кличе Іллю. І один із них намочив губку оцтом, настромив її на тростину і дав Йому пити зі словами: «Чекайте, побачим, чи прийде Ілля його зняти!».

Так, якщо варіанти звукосполучення Ель, Ельф, Лель, Ліль, Лій, Елій, Енліль, Олель, Олей та інші у мовах багатьох народів вміщують назву Бога, то українська мова досі зберігає ще й означення безпосередньо родоначальника: Лельо. Доказом на користь української мови є реконструйований нами варіант сполучення «савахтани» — «ся в остани», що ближчий до оригіналу, аніж пропонувався тлумачами Євангелій «азав тані». Погляньмо, як поєднуються різноманітні семантичні розгалуження на прикладі фонетичної основи «охтани», взятої з передсмертного речення Ісуса Христа. Греки утворили собі: «ахтанасія», «атханасія» — безсмертя; німці: «ахтунг» — увага; українці: «останок» — зали-

шок. Здавалося б що спільного в цих трьох поняттях: безсмертя, увага, залишок? Але ж безсмертя—це і є те, що залишається, тобто останок. Кажуть: останнє, що залишається в людини,—це душа. Душа безсмертна. Загубити її — значить зійти на минушість, на мотлох. Німецьке «ахтунг» на діалекті Чернігівщини звучить як «униманне», тобто «увага». Але слово «униманне» тут має ще й значення «зупинення», «остановлення»: «Упи ми каня, бо шкоди паробить». Отже, й тут, як бачимо, спорідненість існує. І на українському мовному ґрунті фонетична основа «охтани» вживається з тим же означенням, з котрим вона подана в Євангелії.

Якою ж була материнська мова Ісуса Христа? Спостережливий аналіз певних історичних фактів схиляє до думки про східно-слов'янську, зокрема українську, мовну єдність. Так, батьківщиною Ісуса Христа є місто Назарет, що було розташоване в тодішній Галілеї, Палестинській Галілеї та Самарії, на відміну от Іудеї, належали до тих областей, де на тім часі переважало населення нееврейського походження. Обставина ця підтверджується багатьма історичними джерелами...

У Царгороді українські купці залишалися по кілька місяців. Бувало їх не раз по кількасот так, що греки боялися пускати їх до міста. Їх розміщували на передмісті коло церкви св. Маманта або «у святого Мами», як у нас говорили. Тут вони вели свої торгові діла, купували потрібний крам та корабельні припаси. У часи князя Олега наше купецтво мало в Царгороді свої особливі права: не платило ніякого мита, діставало від уряду потрібні харчі, т. зв. місячину, як хліб, вино, м'ясо, рибу, овочі; могло також користуватися публічними лазнями, «скільки хочуть».

Із Візантії приходили до нас дорогі тканини, особливо шовкові, паволоки і коприни, металеві вироби, прикраси з золота й срібла, посуд глиняний й скляний, вино, південні овочі, всяке східне коріння як перець та імбію. Матерії, прикраси і зброю привозили до нас також з Персії, Сирії та Єгипту через Каспійське море. Від степових кочовиків, печенегів, половців і ін. Україна діставала коні, воли, вівці. З північних околиць східної Європи йшли транспортні рідких хутер, як соболі, горностаї і ін. Залізні вироби, особливо зброю, доставляла Швеція, де була найкраща залізна руда. З західної Європи приходили промислові вироби, особливо сукно з Фляндрії, також тонше полотно, металеві предмети, оселедці, напоя. З Угорщини йшли добрі коні, т. зв. фари, і метали з карпатських копалень.

Чужі куші, т. зв. гості, часто перебували на Україні й по більших містах мали свої колонії. Так, напр., у Києві були греки, італійці, німці, хозари; у Володимирі на Волині німці мали свою

окрему громаду; крім них жили також купці з Криму. В Галиті була німецька колонія, у Львові німці й татари.

Загадковою є назва «Самарія». Ось лише деякі топоніми на території сучасної України: річка Самара, ст. Самаровка (Самарівка), Піщана Самар, Самарська Січа, Мала Самар, Самарський Стан.¹ Не оминає цієї назви і фольклор.

— Там усі поля самарські

пожарами погоріли.

— На усті Самари Богу

Семенова козацького рогу

усі поля самарські

пожарами погоріли. (Народна дума).

Палестинська Самарія і географічні назви на території України з аналогічним звучанням, очевидно, спільного походження — від назви народу (племінної спільності) сармати.

— Сармати построили... город Савромара, в просторечии называемый Самарою, при реке того же имени.²

Сармати — одна з назв предків українців. Отож і палестинська Самарія є, очевидно, спрощенням назви «Савромарія». А опинилися сармати (сармати) в Палестині, ймовірно, ще в епоху великого переселення народів — у XV—XIII ст. до н. е., коли войовничі орійські племена хвиля за хвилею на незваних раніше конях та колісницях котилися на землі давніх цивілізацій.

Досі в пустелі Самара у межах кількох держав кочує 300-тисячне плем'я туарегів, що є нащадками гарамантів. Це високі світлошкірі й блакитноокі люди. А зачіски чоловіків туарегів нічим не відрізняються од зачісок наших козаків-запорожців.

Перегукуються з українськими й деякі звичаї представників племені. Все це вказує на ймовірність їх спільного походження.³

Сумніви зовсім розвіваються, коли брати до уваги, що предками туарегів були гараманти: адже гараманти і сармати (савромати) — одне і те ж. Саме так їх називає і літописець.

— Афетови же юся полунощныю страны и западныя... гарматы (сармати)... З 1377 р. ПСРЛ 1. 1962. Лавр. лет., 3).

Зрештою, і назву «туареги» можна розглядати як дещо переінакшене «таврїани» — «тавреги»:

— Меоти. Дереви. Сармати. Тавривни. Скуфию...

(1425 р., ПСРЛ, 2, 1962. Ипат. лет., 3).

Одне з означень слова «самаряний», що його подає Памва Беринда, — терновий. (ЛС Памва Беринди, с. 230). Терновий вінок був покладений і на голову сина Божого:

¹) Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. К., 1958. — С. 129.

²) ВЕСЛГНПР. К., 1985, с. 129).

³) «Слід у Сахарі із... Придніпров'я». Голос України, № 244, 1991 рік.

— І, сплівши з тернини вінка, поклали Йому на голову.
(Євангеліє від Матвія, XXVII, вірш 29).

Чи не було це одночасно і вказівкою на ознаку Його родової приналежності? Адже саме самарянина вбачали в Ісусові юдеї.

— Відізвились юдеї й сказали Йому: «Чи ж не добре ми кажемо, що Ти самарянин і демона маєш?»

Ісус відповів: «Не маю Я демона, та шаную Свого Отця, ви ж Мене зневажаєте...»

(Євангеліє від Івана, VIII, вірші 48, 49).

Щоправда, дехто може зауважити, нібито родовід Ісуса Христа подано в Євангелії аж до 14 коліна. Насправді ж Євангеліє описує родовід не Ісуса Христа, а Йосипа — мужа Марії;

— Аврам породив Ісаака, а Ісаак породив Якова... а Елеазар породив Маттана, а Маттан породив Якова.

А Яків породив Йосипа, мужа Марії, що з неї родився Ісус, званий Христос.

(Євангеліє від Матвія, I, вірші 1—16).

Та позаяк Ісус є сином Бога, а не Йосипа (чим аж ніяк не зневажаємо його), то і родовід слід було вести, мабуть, від Марії. Він же—невідомий.

Кажуть, що душа сама чує свій рід. Чи не це є однією з причин великої популярності в сучасній Україні євангельської притчі про милосердного самарянина та псалма про Христа і самарянку?

Схильний думати, що материнська мова Ісуса Христа була надзвичайно близькою до сучасної української. Саме нею Він звернувся до Отця свого в останню мить. Та й навіть коли брати до уваги посилення тлумачів св. Євангелія на арамейській мовній ґрунт то і тут варто пам'ятати про дослідження антрополога Хведора Вовка й етнологів Ксенофонта Сосенка, які простежують потужне іраномовне джерело в українській стихії буття.

Ймовірно і те, що в останню хвилину Ісус усе ж міг вдатися до однієї з прамов Землі. Але й у цьому разі посилення на український мовний ґрунт залишається доречним, адже Ісус Христос називав себе не просто сином Божим, але й сином Світла.

— І знову Ісус промовляв до них, кажучи: «Я Світло для світу. Хто йде вслід за Мною, не буде ходити в темряві той, але матиме світло життя».

(Євангеліє від Івана, VIII, вірш 12).

І коли прийняти, що в триєдиному космічному русі три сини Ноеві символічно уособлюють три енергетичних потоки буття (Сим, Хам, Яфет), то Яфет з-поміж них є втіленням потоку енергії світла (грецьке «фотос»—«світло»). Отже, мова Яфета, від якого ведуть свій шлях і сармати-українці, є мовою Світла. Саме вона, треба гадати, і була материнською для Ісуса Христа.

3.3. Мораль української народної віри та її виховне значення в дохристиянський період.

Виховання, освіта, розвиток і формування особистості юних українців часів дохристиянства, їх мораль і моральність здійснювалися на засадах віри в Бога. Вірування було міцним, повсемісним, у кожному племені українців, у кожному поколінні.

Уже відзначалось, яким богам поклонялися давні українці, праукраїнці і першоукраїнці, і що ті дебожителі уособлювали матінку Природу, зв'язок з нею, нерозривність Людини і Природи.

Так склалося в історії України і сусідських держав, що уже здавна віру і вірування українців дохристиянської доби називають «поганськими», «язичеськими», а то і «варварськими». На якій підставі? Лише тому, що боги наших пращурів відрізнялися від богів інших релігійних конфесій?

Ні, заради справедливості, слід констатувати, що боги, віра і вірування наших пращурів зазнали переслідування і знищення, уступаючи шлях православ'ю (християнству). «Бог Всеправедний, і тому Він кожному Народові дав Волю мати своє розуміння Бога. Народ, який має своє розуміння Бога (свою національну Віру), славить Бога по-рідному, вільно втверджує свій спосіб життя, свої святощі, обряди, традиції. І, маючи рідну Віру, він не підпорядковує себе іноземним релігійним авторитетам, догмам, канонам.

...Для кожного Народу його рідна національна Релігія є найкращою релігією. Багато матерів на Світі, та рідна мати найкраща, шануймо її. Тільки той може чужу матір пошанувати, хто шанує рідну. Добро походить від добра. «—так заявив доктор гоноріс кауза, учитель Рідної Української Народної Віри (РУНВіри) Лев Силенко)¹, автор першої української книги «Мага Віра», в якій описи подій в історії України-Русі, починаючи від Олега Віщого і 1775 роком кінчаючи, подані в хронологічній послідовності (рік за роком, дати: місяць, день). Автор 14 років збирав джерельні матеріали для написання книги. Бував в Індії (Пенджабі—Чандігар, Бенарес, Нью-Делі, Бомбей, Малпас), в Іраку (Шумерія, Вавилон), Ірані (справа скитів), на Криті, в Англії та інших країнах Євразії.

Біля 20 літ працював над книгою, користувався університетськими бібліотеками (Канала, Європа США)².

¹) Відповіді на питання дає Учитель Лев Силенко // Наука і суспільство, 1992. — № 1. — С. 54.

²) Див.: За вільну Україну (Львів) 1991. — 7. VI. — № 100 — С. 4.

Лев Силенко став одним з найавторитетніших знавців прадавньої історії України і її людності, віри і вірування. В своїй книзі «Мага Віра», що має 1428 сторінок, він розкриває (досліджує) такі проблеми:

1. Духовне, культурне, соціальне і воєнне життя України Русі. Подана діяльність всіх українських князів, гетьманів, полководців. Монументальна етнографія України-Русі.

2. Твердження істориків, археологів, лінгвістів Євразії, що на території України постала і 8,7 тисяча літ тому оформилася першомова, самобутня культура і цивілізація індоєвропейських народів. Їхнє поширення в Південній Азії і Західній Європі. Скорочено подані порівняльні українсько-шумерійський, українсько-санскритський словники.

3. Подана також наукова етимологія (походження і значення) назв рік України, значення імен богів і царів Скитії, Гітті, Сумерії, імен богів Русі-України на основі санскриту.

4. Мізинсько-трипільська культура. Віра, обряди і спосіб життя трипільців. Віднайдена мова трипільців, скитів: подані їхні словники. Твердження «Мага Віри» обпрунтовані джерельними матеріалами, які в книзі подані з науковою детальністю.¹

«Мага Віра» відтворює, реконструює і реалізує давні віру українців, яка існувала до хрещення Київської України-Русі. І, не дивлячись на це, РУНВіра розглядає кожну Віру, яка славить Бога і навчає любити людей, як правдиву. Хто каже, що тільки його Віра правдива і Богом об'явлена, жорстокий. Він в ім'я Бога, принижує інші Віри.

Тільки там є людяність, де є терпеливе ставлення Віри до Віри. Чим більше благородна Віра, тим більш вона толерантна. Сповідники РУНВіри толерантно ставляться до інакшевіруючих; — переконує нас Лев Силенко².

То ж, дякуючи Леву Силенку, нашому земляку, який багато літ мешкає в США, дякуючи його епохальній праці «Мага Віра», відродженій ним РУНВірі (а в США, в Оріані, у Нью-Йорку відтворено Храм Святини Матері України, пройшли Собори Об'єднання Синів і Дочок РУНВіри...) можемо достоєнно відновити навіть віру племені, або національні культури, віру наших далеких предків до хрещення України-Русі. А шанували вони багатьох богів: Дива, Младу, Ярила, Волоса, яких християни не визнавали, дорікали ідолопоклонством, багатобожжям.

Численні факти переконують нас: кпівські русичі були не таким ушлюбленим і диким народом, яким зображають його апо-

¹) Так само.

²) Відповіді на питання для Учителя Лев Силенко // Наука і суспільство, 1992.—№ 1.—С. 34.

логети Візантійської Церкви. До того ж деякі обряди вітчизняного християнства багато в чому запозичені, перевтілені з давньої предківської релігії. Інтерес до тієї віри, тієї культури неухильно зростає; численні дослідники, справедливо вбачаючи у язичництві генетичні корені української культури намагаються відновити втрачені і забуті традиції, історичну пам'ять народу)¹.

Пророк Лев Силенко дав нове життя національній релігії України-Русі. Він скасував багатобожжя і звістив Віру в Єдиносущного Господа Дажбога. Вірні Національної Церкви організовані в релігійні громади (Станиці), що діють в Австралії, Канаді, США, Великобританії та інших країнах. До речі, на Україні також. Вони мають свої Заповіді Божі, Закони Правильного Життя, катехізис РУНВіри «Навчання, Пісня, Молитви»)².

Як Учитель Лев Силенко, проаналізувавши численні першоджерела, що практично недоступні вітчизняним вченим, зумів реконструювати національну віру населення України-Русі і «дати життя» Вірі в Єдиносущного Господа Дажбога, Спробуємо, скривавшись його «Мага Віра» (особливо розділами «52 дні мислення», «Сім Законів Правильного Життя» та іншими, що мають більш релігійне значення, «Заповіді Божі», «Навчання. Пісня. Молитви...») відтворити мораль української народної віри і дохристиянської доби і простежити виховне значення тих догматів, що були законами життя для багатьох поколінь давньоукраїнської цивілізації.

То жчи не найперше (шось на зразок Афін і Спарти) населення Київської України—Русі дохристиянської доби на рівень віри в Природні Сили ставили піклування про духовне і тілесне здоров'я підрастаючого покоління, вважаючи, що «здоров'я дитини починається у серці чоловіка і жінки. Мати прикріплює зачатіє дитини своєї до серця сього, до душі своєї. І від того, з якою любов'ю вона це робить, також залежить здоров'я її дитини... Побратиме, ждучи дитину, даруй своїй жінці ніжну любов. З любові родиться духовне і тілесне здоров'я)»³.

І ця віра людяності праукраїнської цивілізації, ще до Різдва Христового! Але ж в цих констатаціях сконцентровані знання фізіології і гігієни людини, з проблем допологового виховання, моралі подружжін взаємін, якщо бути об'єктивним, висока гуманна мораль суспільства, яке досягло найвищого рівня розвитку, адже дикуни, варвари і люди принизливої язическої культури на таке не здатні. Значить, вірування української людності дохристиян-

1) Пролог до книги Лева Силенка // Наука і суспільство, 1991.—№ 10. — С. 52.

2) Там само.

3) Тут і далі наводяться тлумачення з книги Л. Силенка «Мага Віра», уривки якої обнародовані журналом «Наука і суспільство» протягом 1991—1992 р.р.

ської доби було високо моральним, що увібрало досвід багатьох поколінь, набуло однак не тільки віри в богів, а й своєрідного зібрання моральних норм епікитти, вимог, що регулюють взаємини між членами племен і забезпечували суспільний порядок та здоров'я всіх віруючих.

Люди того часу, зустрічаючись, кланялись один одному, приволяючи: «З Дажбогом ідучи» (Дажбог, Дажльбог, Дайбог — різні назви одного й того ж бога давньої української цивілізації персонаж слов'янської міфології, що уособлює початковий період у середовищі силових полів).

У навколишній природі і сімейному житті Дажбог — це середовище зародження; період початкового буття живого світу. Як сонячне божество, він уособлює активні сили ранку, несвіяного періоду; стає внутрішньої активізації природи в час зимового сонцевороту.

В людині Дажбог проявляє себе в молодечій активності, пориванні, ширості, безпосередності. Це — вправний і дужий юнак або навіть князь. За давнім віруванням Дажльбог наділяє людину фізичною силою, дужістю, здоров'ям, природним даром мудрості, майстерності, малярства, поезії, співу. Персоніфікуючи весняне сонце (Ярило), Дажльбог опікується орачами і сівачами. Тому, виходячи в поле чи збираючись в дорогу, наші предки молилися Дажльбогу, як головному покровителю.

До хрещення Київської України Русі Дажбог очолював українських небожителів, був покровителем всього позитивного, доброго, у тому числі і родини, дітей.

Є в розділі «Діти і родичі» таке судження: «Дитина, рідна мова якої принижена, занесена на список другорядних мов, калічиться комплексом меншої вартості, незважаючи на те, що в чуломовній школі її успіхи дуже добрі. Успіх в науці і почуття гідності—два протилежних почуття».

Хто може не погодитись з такими судженнями—доведенням адже все сказане—сконцентрована, спресована віками мудрість нашого давнього народу?

«Дитина, — читаємо далі в «Мага Віри», — яка пригнічена чужим оточенням, хоче вирватися з приниження, і тому цурається рідної мови, і разом з нею, рідної матері, рідного народу...»

«Мова України — мова аристократів світу, які нині тяжко поневолені... і стали «циасливими» рабами, їхня мова знецінилася... Хто не знає минулого той стає рабом сучасного».

Виявляється, ще наші давні попередники добре знали, що поки живе мова, живе народ, його суспільна психологія, живуть національні особливості, людисті; оригінальність мислення, характеру, ставлення до праці, пісні, гумору, особливості родинних взаємин і т. ін.

І чим далі читаємо «Магу Віри», тим більше переконуємося, що наші давні попередники були гостинними, але не схилилися перед чужинцями і їх бодай і красивими і багатими краями, вони високо цінували рідну віру, своїх богів, ріднокрай.

Закони Правильного Життя чимось нагадують своєрідні «до-рожні знаки моральності», що рекомендують одновірцям вчинки, які можна кваліфікувати лише як благовірні, або ж позитивні, і застерігають дітей, молодь і дорослих від ганебних чи непродуманих кроків.

Тут і дитячий світ, взаємини дітей із родичами (успіхи і невдачі таких взаємин проаналізовані на рівні висококваліфікованих педагогів). Нахили дітей, роль матері і її помилки у вихованні сина пестощами і ніжністю, у вихованні покірним — все це знаходимо в «Мага Віра». От які судження зустрічаємо у 25 пункті Другого дня «Діти і родичі»: «25. Пташеня не благодарить мамі-пташці за принесений черв'ячок. Телятко не благодарить мамі-коровці, що вона годує його молоком. Мама є мама. Її священний обов'язок — дати дитині поживу. Дитина не має здібності сама себе годувати, сама собою опікуватися. Рід, в якого матері мали недорозвинений інстинкт самозбереження, загинув.

В День Матері не треба маму хвалити за те, що вона дітей годує, пере їм сорочки, няньчить. Маму треба хвалити за те, що вона дитину не лише тілесно, а й духовно спородила—дарила їй нетлінні скарби вірності Вітчизні, дарила їй красиві емоції, розвинула в дитини любов до науки, до прагнень покорити вершини мудрості, мистецтва, до прагнень жити вільним життям і відповідати за свої вчинки і зобов'язання. Дитина, яка отримує такі скарби від мами, має справжню маму, маму не лише тілесну, а й духовну».

...Якби в період розбудови державності незалежної України і відновлення національної школи, освіти і педагогічної науки удалось повернути суспільство до цих постулатів, до такого розуміння ролі матері, як дарительниці життя тілесного і духовного, сталося б дивне моральне очищення усєї людності суверенної держави, бо в тих заповідях—трактуваннях ролі матері, її культу—початок всіх начал добродетності, широчинності, людяності, до чого, власне, кличе будь-яка релігія, і тим паче кликала віра українців дохристиянської доби.

Кожен сучасний учитель підписався б під народно-педагогічними переконаннями наших пращурів про те, що діти втрачають повагу до родичів, коли їм наказують вчитися, бо «Бачиш, виховуємо тебе, людиною робимо». І не зрозуміти подібним родичам—вихователям дітей—що після таких нагадувань дитина і підліток навмисне, всупереч здоровому глузду, діятимуть навпаки...

Пророк РУНВіри Лев Силенко здійснив подвиг, що дорівнює

подвигу богів; титанічною працею відновив давню віру, релігію, обряд вірування і науково підтвердив їх; відродив РУНВіру із забуття як Живу, Діючу Церкву Єдиновірного Дажбога; і що не менш важливо—документально довів мораль української народної віри, її виховне значення в дохристиянський період; обряди, звичаї, ритуали людності Київської України-Русі.

В розділі «Сім Законів Правильного Життя» автор «Мага Віри» розмірковує про слух, зір, думку; про людину як «Архітектора» мислі, про властивості нового стилю мислення; про створення світу та ін.

Лев Силенко докладно розкриває суть Дажбога як Дателя Буття (і простежує це за допомогою багатьох мов), повідомляє свої судження про понадматерію і понаддух, первинність духу чи матерії і т. д.

Багато в чому варто погодитись із Л. Силенком і у судженнях про безмежність землі, органи чуття людини, що спокон віку хвилювало уми, захоплювало увагу, мислення, все буття.

Проповіді і повчання Лева Силенка, що вирости і виплекати на ґрунті Рідної Української Народної Віри людності Київської України-Русі до її Хрещення в 988 році носять не стільки містичний, скільки повчальний, виховуючий характер як загальнолюдська мудрість.

Наприклад, відповідаючи на запитання часопису «Самобуття Україна», Учитель Лев Силенко заявив:

— Я кажу: будьмо благородними людьми: тільки Рідне є Рідним. Тільки наше є нашим. Називайте чужу матір рідною хоч і щодня, вона рідною не буде.

Якщо рідне недосконале, зроби його досконалим. Якщо воно бідне, зроби його багатим. Якщо воно принижене, обкидане болотом, не цурайся його, обмий і звелич. Ніколи й ніде не втрачай самопошани. Бережи гідність!

«52 дні мислення» Лев Силенко завершує такими судженнями: «35. Ми по-новому осмислюємо минуле. На світі немає непомилкових людей тому, що милостива мати-природа їх родить не у формі зерна, а квітів—і квітує Людство у садах Життя, квітнуть мільярди квіток, і кожна з них має в собі щось своє, щось неповторне, і кожна вона свідомо чи несвідомо вдосконалюється тільки тому, що має шастя у помилках шукати нових і нових шляхів розвитку. Ми, внуки Дажбога, тисячу літ тому здійснили помилку, ми виступили проти милостивої матері-природи, проти природної суті «Я» людського, ми зреклися рідної духовності, яка була довершеністю нашого буття, яка була найвластивішою для нашого тіла, для нашого темпераменту, для наших чуттів і нашого магнетного поля. Ми помилилися. І ми сьогодні не тільки

помилку свою виправляємо, а й по-новому осмислюємо все минуле й сучасне, щоб відважніше, щоб кмітливіше відчинити двері Майбутнього!»

Осмислення по-новому не лише минулого рідного народу, його звичаїв, обрядів, а й педагогічних ідей; процесу, змісту і форм виховання дітей української людності Київської України-Русі, їх духовності, моралі і моральності поведінки як результату всього укладу життя—то це мода часу, то потреба життя, одна з вимог професійної майстерності кожного учителя національної школи.

Виходячи з досвіду української людності Київської України—Русі до її хрещення 988 року, Лев Силенко синтезував «Сім Законів Правильного Життя» у передмові до яких сказав так: («Буття—це Природа. І Буття—це Мислення, Природа і Мислення в Бутті. Є малорозвинене Буття і є високорозвинене Буття, Вічна (невичерпна і незнищима) самостверджуюча Сила (Енергія) є Першоосновою несвідомого і свідомого Буття, ім'я їй—Дажбог. У «Біблії» Бог виступає, як особистість, яка ходить, говорить, погрожує, судить, карає, милує. У «Мага Вірі» Бог безособовий, Бог—Вічна Всюдисуша світла Сила, без Якої не може існувати несвідоме і свідоме Буття).

Людина є творцем віри, творцем розумінь Бога, волі, моралі, культури, краси, звички. Людина є творцем свого шляху життя. Є закони космосу, неживої і живої природи. Є закони мислення, почування, племені, держави.

Людині потрібні закони Правильного Життя, щоб вона могла самовдосконалюватися. Самовдосконалення — прагнення людини покращувати себе, свій шлях життя. Там, де немає морального самовдосконалення, немає самопізнання. Латинське слово «морес» значить «звичаї», звідси—«моральний» (звичаєвий). Щоб пізнати вдачу народу і його самобутність, треба пізнати його звичаєвість і обрядовість (культуру).

Правильне Життя має Правильне Мислення, Правильне Хотіння, Правильне Виконання, Правильне Ставлення до себе і оточення, Правильне Харчування, Правильну Любов, Правильну Віру».

Така довга цитата потрібна для того, щоб найбільш повно розкрити суть Семи Законів Правильного Життя, бо краще, ніж це зробив сам автор, мало кому вдавалось.

«Сім Законів Правильного Життя» — це систематизовані закономірності раціонального мислення, яке має свою волю, мету і відвагу; це—стислі, піднесені до рівня моральних догм, гідних поклонінню, уявлення про правильне хотіння, яке має любов, справедливість і послідовність; це—своєрідні нормативи поведінки правильного виконання, що має відповідальність, точність,

дисципліну; це — мудрість правильного ставлення до себе й оточення, що властиве позитивному «Я» як незалежному, небайдужому і угодженому; це — роздуми про правильне харчування, яке має якісну поживу, інціональне вживо, обрядність; це — споконвічні судження про правильну любов, яка має ненависть і ощадність, співпереживання і жертвовність, душевну красу і вірність...

«Сім Законів Правильного Життя» — об'ємний далеко не містичний гімн вірності і щиросердності, людській доброті і порядності, іншим позитивним якостям високо моральної людини, які дійшли до нас ще від української людності дохристиянської доби.

Сконцентроваці воедино, вони можуть викликати двоякий сумнів: або в ті часи жили безгрішні люди ідеального суспільства, або автор такого унікального дослідження як «Мага Віра» занадто ідеалізував людей, їх вірування і суспільство.

Таке судження буде помилковим відносно обох положень, адже і українська людність часів Київської України-Русі до її хрещення в 988 році була звичайною, як і в будь-якому суспільстві: були богохульники, відступники норм моралі (правопорушники), а то й злочинці. Всяке бувало, не дивлячись на досить суворе ставленню суспільства до своїх заблудних чад. Мова йде про моральні цінності, про вічні начала, про виховання з допомогою Рідної Української Народної Віри.

Вона оригінально глумачить Любов і Вірність у подружньому житті і взаєминах дітей з батьками і навпаки — батьків з дітьми. «Є переконання: там, де немає Вірності, немає любові. Правильно: любов не любить розлучатися, любов любить єднатися: єднатися щиро, радісно, пристрасно, з палким душевним трепетом. Де ж знайти людей вірної любові? Є твердження, що доброю вірною жінкою може бути та дівчина, яка є доброю вірною дочкою. І тільки добрий син може бути добрим мужем. Дівчина, яка повернулася спиною до тата і мами, і топчється по тому, що для родичів святе, доброю жінкою бути не може. У неї розвинена підвага бути жорстокою. І вона цю жорстокість називає особистою волею: хочу — знущаюся над душею родичів, а хочу — акалююся.

Щасливі батьки ошчасливають дітей своїх, показуючи їм свою душевну красу «діти чують себе щасливими, радісними, коли бачать, що тато і мама вірно себе люблять, жаліють, живуть згідливо, не зневажають себе образливими словами».

Потім, уже в часи давньої Римської імперії, ці поняття сформулюються в проблемній темі «Батьки і діти», що турбуватиме людство до кінця XX століття і у різних формах хвилюватиме всі прийдешні покоління, бо від якості вирішення і практичної реалізації

лізації цієї віковичної проблеми залежить доля і майбуття народу одної держави і людності всього Світу Білого.

А прикладом, взірцем вирішення тої проблеми є мораль української народної віри та її виховний вплив у дохристиянській добі, коли українська цивілізація досягала високого (світового) рівня розвитку.

Отже, в дохристиянський період українська людність пройшла довгий еволюційний шлях розвитку від стадій дикунства, первіснообщинного ладу до високо гуманного, високо розвинутого суспільства—першої української цивілізації.

То ж педагогіка, етнопедагогічні уявлення про світ, світобудову, людей, сім'ю і виховання дітей, підлітків і дорослих, школа мистецтво, духовність населення Київської України-Русі до її Хрещення досягли високого рівня розвитку, культури, мистецтва, різних видів господарської діяльності, архітектури, градобудівництва, всього того, що українців зробило українцями, з їх самобутньою мовою, фольклором, етнографією, звичаями, традиціями, обрядами і ритуалами—високо розвинутої давньої цивілізації українців.

3. 3. ЗАВДАННЯ

для самостійного студентського пошуку

Прочитайте виклад уривку із «Семи Законів Правильного Життя» книги Лева Силенка «Мага Віра»*, законспекуйте найбільш вдалі, на ваш погляд, місця і дайте відповіді на такі питання:

1. У чому суттєва різниця вашого розуміння природи правильної віри і трактування її Левом Силенком? Мотивуйте свої судження.

2. У чому, по-вашому, виховне значення віри української людності Київської України-Русі до прийняття Християнства?

3. Як ви ставитесь до віри своїх батьків і прабатьків? У чому спорідненість і розбіжність вашого ставлення з тлумачення Л. Силенка? Мотивуйте свою відповідь.

Правильна віра має природне народження, блаженне розуміння і правильне призначення.

Староіранське (авестійське) слово «вар» значить «вірити». Ми кажемо «віра», латинянин — «релігію», грек — «тріскія», ірландець — «гаддініст», литовець — «тікиба», богемець — «віра»,

* Див.: Наука і суспільство, 1992. № 10—12; Скорочено; збережено мову оригіналу.

поляк — «релігія». Мати Лель і Тато Орь вважали, що вірити — значить прочилити відвагу, мужність, послідовність, певність, ба-льорість, патхненність.

Людина боязлива, байдужа, цестійка вважалася не віруючою. Знаємо, що з тих чи інших причин, слово приймає нове значення. Наприклад, слово «краде» у часи Святослава Завойовника означало «розважається», «бавиться», «жартує» (підкрадається, підкрався). У санскриті слово «крід» значить «розважатися», «веселитися». (У цьому треба й шукати обряд «викрадання дівчини»).

Історія віри — історія Людства. Сумерянська віра — історія Сумерії. Єгипетська віра — історія Єгипту. Українська віра (рідна) — історія України (Русі). Не можна відділити історію Індії від історії індійської віри. Історія Японії — душа Японської національної віри (шінто). Якщо віра (за твердженням Маркса) є «опієм», значить історія Людства — опій, в тому числі й марксизм.

Атеїсти вважають, що у вірі «висловлене безсилля людини перед природою, непевність людини у завтрашній день», «безпосередність людини перед стихійними соціальними силами», «віра отруює свідомість віруючих», «віра є одним з видів духовного гноблення народу», «релігія — служниця пануючого класу», «страх створив богів». Я завжди кажу, що справа не в релігії, а в природі релігії, в її суті і, призначенні.

Первісна людина вважала Сонце Богом не зі страху. Людина обожнювала ту силу, яка їй давала світло, тепло, радість, щастя, тобто — Життя. Людина обожнювала Сонце, не боїчись Сонця. Вислів «страх створив богів» безпорадний, безсильний. Людина не створила Сонця. Сонце хвилювало людину, і людині хотілося славити, любити, обожнювати Сонце, чудуватися сонячною величністю.

Є думка, що віра — це забобонність, обмеженість людська, безпомічність, «фантастичне відображення в головах людей тих зовнішніх сил, які панують над ними в їхньому щоденному житті, відображення, в якому земні сили приймають форму наземних». Є думка, що півмільйона років тому люди жили так, як звірі: жилилися корінням, ягодами, грибами, бруньками. Не мали одежі, боялися погню; у них не було ні віри, ні обрядів.

Є думка, що віра — це пристрасть, і тому до неї не можна ставитись поважно. Ні: коли пристрасть світла, то й віра світла. (Очевидно, вірити пристрасно, що «той, хто не є християнином, є антихристом», значить мати віру зальмарену. Буддист чи індус не вважає себе ні християнином, ні антихристом. Є такі христологи, які привашують християнські гріхи нехристиянам, а нехрис-

тнянські чесноти приписують християнам: така пристрасть не-
світла...

Є віра, що сучасній людині віра непотрібна, — місце віри
займає технологія, наука, мистецтво. Є думка, що сучасній люди-
ні віра більш потрібна, як і первісній людині: сучасна людина
володіє технікою, мистецтвом, наукою і чує духовну втому, чує
ослаблення душевної енергії і починає скучати за природою, яку
технологія спотворила, засмітила, отруїла.

Затроєна природа затроєє людину. Людина, щоб себе ря-
тувати, хоче повернутися до природи, хоче створити культ (обож-
нення) природи. Так є: хто не має віри, той повинен її створити,
щоб мати правила життя натхненного. І віра має існувати не у
вірі, а в поведінці людини, у її мисленнях і діях. У чесної люди-
ни є узгодженість між вірою і поведінкою. Нечесні люди пово-
дяться не так, як вірять і вірять не так, як поводяться.

ПРИРОДНЕ НАРОДЖЕННЯ ВІРИ. Природа — Земля,
Повітря, Вода, Рослини, Тварини, Сонце, Місяць, Зорі, усе, що
оточує людину, і — Людина. У ласкавій природі України вилас-
кавлюється Перволюдина Білої Раси, хоч Природа й не завжди
бувала ласкавою. Усе, що людина має, отримала від Матері При-
роди. Землю (найбагатший дар Матері природи) має українець
давній. Людина в Природі; Природа в людині.

Українці кажуть: «Яка природа в тієї людини?», тобто —
яка вдача, які властивості характеру, які здібності і замилюван-
ня?» «Що тій людині дала Природа?» «Який у тієї людини при-
родний дар?» Є прислів'я: «Те, що Природа дала, милом не
змнеш».

Твоя природня віра — це духовна властивість твоєї приро-
ди: коли ти віриш, що твоя рідна (природня) віра безвартісна,
значить, ти віриш, що ти безвартісна людина. Природня віра (рід-
на віра) сама родиться і розвивається в душі людини, яка прагне
бути достойною.

З чого родиться природна віра? Природна віра родиться з
духовних і тілесних особливостей народу, по яких пізнається при-
рода народу, його поведінка і його діяльність. Знаємо: рідна ві-
ра народу така, яка його природа. У природі народу (в крові й
душі народу) затаєнні коріння його природної віри...

...Недобродії спрямували мислення людей на неправильну
дорогу, почавши дискусію: яка віра краща? Один каже — я знай-
шов добру віру, а інший йому відповідає — а я знайшов ще кра-
щу віру. О, нещасливі духовні шукачі! Розумні люди, вільні й
достойні люди віри не шукають. Родиться людина й росте — й
самі в її душі родяться віра, надія, любов. Вільна людина, як
вже я говорив, вільно сама розвиває свою віру в Бога, віру в се-
бе й людей. Усе, що її серці світле (рідне розуміння Бога, любов

до матері, любов до батька, до родини, до Вітчизни), вона зве рідною вірою. Вона має різні заповіді, обряди, свята. Вона чужої віри у душу свою не приймає: має рідний шлях життя. У рідній вірі все рідне — рідне дає людині велику приємність, на-снагу. Людина на себе, на родину, на весь світ дивиться по-сво-єму — так, як хоче її душа, її блаженство.

Усе на світі відносно: помилка стає святістю, святість стає помилкою, просте — складне, складне — просте. Для людини, яка живе в джунглях, — велосипед є складною машиною. Для людини, яка живе в сучасному місті, — автомашина є простою машиною.

Блаженновіруючою людиною є та людина, яка має в своїй душі свою віру (рідну віру), з жодної чужої віри не глумиться, і жодною чужою вірою свою душу не заповнює.

Удосконалюючи свою віру, ти вдосконалюєш свою вдачу, культуру своєї духовної енергії, своє вільне розуміння і відчування Бога, свій самобутній шлях життя, своє хотіння бути собою всюди і завжди, о, які блаженні закони життя в Блаженному розумінні віри! Їх закони життя в Блаженному розумінні віри! Їх треба свідомо, часто повторюючи, засвоювати — впроваджувати у стиль життя.

21 — в. ПРАВИЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ВІРИ.

Живу — значить володію тілесними й духовними силами. Призначення віри — берегти рідний спосіб життя, берегти кращі надбання прадідів, дідів, батьків, берегти народ від чужої віри (чужого стилю життя), щоб мати краще самоволодіння.

Призначення Віри — розвивати в народі самобутність, духовну повноцінність і незалежність, учити вірних вірності. Вірний той, хто не зраджує батьківській віри. Українці, які вважають себе християнами, неправильно розуміють Христа. Христос не вчив зраджувати батьківську віру. Христос не вчив висміювати батьківську віру. Рахеля — дочка Лабана і жінка Іакова дорожила різними богами, берегла їх. Христос не глумився з Рахелі і Іакова, звучи їх ідолопоклонниками, хоч і знав їхню любов до ідолів. Христос удосконалював батьківську віру, і ті, які його погляди, звалися (на честь його) християнами.

Призначення рідної віри — плекати в народі духовну ба-дьорість, зрідненість, виховувати в народі любов до життя вільного, любов до Вітчизни незалежної від чужих релігій, світогля-дів, догм, політичних і соціальних законів. Народ зобов'язаний боронити незалежність Вітчизни так пристрасно, як пристрасно людина сама себе боронить від злодія, який вторгається в її дім.

Призначення віри — дбати, щоб не було двоєвір'я — духов-ний обман народу. Форма рідна (національна) — вишивки, пи-

санки, щедрівки, колядки, зміст чужий (єрусалимський, католицький, візантійський, ленінський). Призначення віри — дбати, щоб народ мав упорядковану душу (цілісну вдачу), повноцінну духовну культуру, тобто, щоб мав свою форму і свій зміст культури. Щоб українець був українцем по походженню і по вірі. Знецінюють рідних людей ті, які Христа одягають у вишивану гучульську сорочку, не питаючи Христа дозволу на це. Вони Леніна прикрашають полтавськими вишивками: рідне оздоблення чужого змісту.

Призначення віри — плекати єднання народу. Єднання народу квітує і міцне там, де звички добрі (утвердження вільним життям) освячуються, стають обрядністю, законом, стилем життя. Обрядність рідна по формі і по змісту, творить вродливий настрій, єднає спільноту. Призначення віри — плекати нові звички і вдосконалювати ті старі, які є світлими, корисними.

Звичка — спосіб поведіння людини, народу, досвіди, набуті життям поколінь. По звичках пізнається вдача народу.

Добрі звички — шляхетні скарби кращих людей. У Європі таких людей звуть духовними аристократами. Добрі звички людині потрібні, щоб життя зробити змістовнішим, красивішим, вартіснішим. Людина при допомозі доброї звички ту чи іншу працю виконує легше, краще й швидкіше.

Добрі звички — чесні варті здоров'я нервової системи. Злі звички — нервове виснаження людини, передтеча хвороб і безпорадного життя. Змінити спосіб життя значить змінити звички, змінити стиль поведінки. Коли ти вмєєш сам себе змінити (змінити злі звички на добрі), значить ти вмєєш володіти собою, вмєєш користуватися волею, вмєєш бути майстром свого життя.

Добрі звички треба поглиблювати, скріплювати, покращувати—утілення в життя добрих звичок вважається самопізнанням і самовдосконаленням. Є люди, які своє життя зруйнували своїми лихими звичками, кажучи — така моя доля. Погані звички — ворог людини, від якого гинуть навіть розумні люди, природою обдаровані.

Погані звички людина придбала, маючи неправильне виховання, неправильний спосіб життя. Боротися з поганими звичками тяжко — але іншого виходу немає. Злі звички треба викорінювати. Кожну звичку можна при хотінні — при наполегливій силі волі змінити.

У великого народу велика віра: хто має малу віру, той її зовсім немає. Тільки велика віра є вірою. Велика віра — велика наснага. Брат-чужовір, який каже, що вірить не тому, що вірить, а тому, що звик, віри не має. Він рабську звичку називає вірою. Розуміння віри у нього рабське: він є рабом по-вірі.

Заповідаю: розумій і люби Бога по-рідному; не поклоняйся

чужоземним поняттям Бога; самовдосконалюй розум, душу і тіло; вір у себе; люби родичів своїх; виховуй дітей своїх у дусі рідної віри; шануй духовність предків своїх; шануй свята рідної віри; не самозабувайся на чужині; не обмовляй; живи для добра Вітчизни; будь правдивим свідком; обороняй свої скарби і непривласну чужі; не люби ворогів народу свого — не будь рабом; не лишай в біді приятеля свого; не зневірюйся; люби дітей свого і чужого народу. І, провинившись, кажи рідній владі: краще бути покараним законами Рідної Віри, ніж обласканим законами чужої віри.

ЛІТЕРАТУРА:

- Антологія педагогічної думки Української ССР. — М.: Педагогіка, 1988.
- Аркас М. Історія України—Русі. — К.: Вища школа, 1990.
- Грушевський М. Історія України. — К.: Либідь, 1992; його ж: Як жив український народ. — К.: Веселка, 1992.
- Дорошенко Д. І. Нарис Історії України в 2-х томах. — К.: Глобус, 1992.
- Знойко О. П. Міфи Київської Землі та події стародавні. — К.: Молодь, 1989.
- Івакін Г. Ю. Оповіді про стародавній Київ. — К.: Рад. школа, 1982.
- Історія Києва. У трьох томах, чотирьох книгах. — К.: Наукова думка, 1986—1987.
- Історія Русов, или Малой России (Сочин. Георгия Конискаго, архиепископа Белорусского. — К.: Дзвін, 1991.
- Коваленко Г. Українська історія. — К.: Велес, 1993.
- Крип'якевич І. П. Історія України. Львів: Світ, 1992; його ж: Історія України. — К.: Просвіта, 1992.
- Крушинський В. Ю., Леванець Ю. А. Історія України: Події, факти, дати. — К.: Вета, 1992.
- Культура і побут населення України (Автори В. І. Наулко, Л. Ф. Артлюх, В. Ф. Горленко та ін. К.: Либідь, 1991; 1992.
- Полонська—Василенко Н. Д. Історія України. — К.: Либідь, 1992.
- Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X—поч. XX ст.). Нариси. — К.: Рад. школа, 1991.
- Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. — К.: Рад. школа, 1985.
- Субтельний Орест. Історія України. — К.: Либідь, 1991.
- Українські замовлення. — К.: Дніпро, 1993.
- Українці: Народні вірування, повір'я, демонологія. — К.: Либідь, 1992.

Примітка: Докладні посилання на першоджерела подаються в тексті.

З М І С Т

	Стр.
Переднє слово	3
Розділ 1. Духовна культура, побут, мораль і виховання дітей давніх праукраїнців	7
1.1. Навчання і виховання дітей населення України епохи палеоліту	7
Завдання для самостійного студентського пошуку за викладом статті «Бог нам дав українську нашу землю»	16
1.2. Народно-педагогічні уявлення праукраїнців трипільської культури	18
Завдання для самостійного студентського пошуку за викладом статті «Найглибший корінь Русі»	27
1.3. Роль писемності, вірування, побуту і обрядів у вихованні дітей праукраїнців	30
Завдання для самостійного студентського пошуку за викладом статті «Відродження світла, або Вертаймось на верстви своя»	38
Розділ 2. Культура і виховання кочових і осідлих першоукраїнців	43
2.1. Розвиток освіти і виховання першоукраїнців	43
Завдання для самостійного студентського пошуку за викладом уривку Геродотової історії «Охорона скіфами своїх звичаїв від еллінізації»	54
2.2. Виховання, освіта і культура в містах—державах (грецьких колоніях) Причорномор'я і Приазов'я.	56
Завдання для самостійного студентського пошуку за книгою Франца Хофмана «Мудрість виховання».	62
2.3. Виховання дітей першоукраїнців на національних традиціях, обрядах і ритуалах.	64
Завдання для самостійного студентського пошуку за статтею «Криниця»	71
Розділ 3. Роль писемності першоукраїнської цивілізації у розвитку національної етнопедагогіки	75
3.1. Писемність «неписьменних» першоукраїнців	75
Завдання для самостійного студентського пошуку за «Молитвою до мови»	82
3.2. Виховання, освіта, педагогічна наука і мова в Україні докняжої доби	84
Завдання для самостійного студентського пошуку за статтею «Я світло для світу»: Якою була материнська мова Ісуса Христа?»	91
3.3. Мораль української народної віри та її виховне значення в дохристиянський період	96
Завдання для самостійного студентського пошуку за викладом уривку із «Семи Законів Правильного Життя».	104

Олександр Опанасович Любар.
Дмитро Тимофійович Федоренко.

Історія педагогічної думки і освіти в Україні. — Частина перша: Дохри-
стіянський період.

Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів.
ISB № 5 — 7763 — 2150 — 6.

О. О. Любар, Д. Т. Федоренко. Історія педагогічної думки і освіти в Україні. — Частина перша: Дохристиянський період.

Затверджено Міністерством освіти України як навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів.

Посібник розроблено в Науково-дослідній лабораторії проблем педагогіки національної школи Крижорізького педінституту.

Науковий керівник професор **О. О. Любар.**

Рукопис рецензували:

- Т. І. Бабак** — кандидат історичних наук, зав. кафедрою народознавства і спеціальних історичних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного інституту.
- В. К. Майборода** — кандидат педагогічних наук, доцент інституту педагогіки АПН України.
- В. І. Ткачук** — кандидат філологічних наук, зав. кафедрою педагогіки Дніпропетровського ДУ.

льної

601 498

на нашому трагічному лану. І прости цю велестражденну землю на якій диявол справив моторошне весілля, де здичавілі сп'янілі від крові ангели його все котять і котять мутні тумани на Великі Луги, поки його лукаві слуги косять наші молоді трави...

Караючий Третій Ангел, що протрубив у ніч із 25-го на 26-те квітня за дев'ять днів до 1953-го воскресіння Спасителя, що висвятив цю землю і люд цей її многогрішний — покара і з Тебе, Матір нашу скорботну.

Прости їх, змалілих, здібнелих, перероджених; звироднили: нащадків козацького роду, які повірили лукавим корчмарям і нажерливим косарям, що Ти не древня, що Ти не мудра, не влучна, не велика, не вічна еси. Перероджений плід із дерева цього роду впаде в чорнобильську землю значно раніше, ніж ти

Стаю перед Тобою на коліна і за всіх благаю: прости нагрішних й не ховайся за чорнобильську межу, а повернися до нашої хати, звідки Тебе вигнано, вернися до нашого краю...

Я Тебе викликаю із нетрів, із боліт, із забуття. Я ж висвячую Тебе святою водою і священним вогнем. Самоспалюючою Лобов'ю своєю відгоню від Тебе злих духів, молюся за Тебе і Тебе, скроплюю живою водою воскресіння, виціловую лик Твій скорботний, Матір-Божа. Мово мого народу!

Прости! Воскресни! Повернися! Возродися! Забувай вічні і віщим Словом від лісів — до моря, від гір — до степів. Освіт від мороку і освяти святоруську землю. Русь-Україну, возвел порятуй народ її на віки!

3.2. Виховання, освіта, педагогічна наука і мова в Україні докняжої доби.

Історія першоукраїнської людності має свої спалахи піднесення, певні етапи застою і таких змін, які можна порівняти з тим, що з революційними, за якими наступали нові часи розвитку формування народності. Такий час, наприклад, настає в першій половині V—VII ст. після Різдва Христового, що одержав не досить тої назву розселення східних слов'ян. Вірніше було б сказати про переселення (переселення) племен першоукраїнців, що приведе до якісно нових змін на історичному небосхилі нашого народу.

Так після цього великого переселення племен першоукраїнців об'єктивно склалися умови створення першої держави українського стрімкого розвитку мови і мовлення, духовної культури, різних галузей господарської діяльності, ремесел, і промислів, школи освіти і, як би це парадоксально не звучало, але й педагогічної науки (у тій формі, яка була можлива для рівня розвитку тогочасних суспільних взаємин).